

UiO : **Det juridiske fakultet**

Skjønnsprossessens forhold til store ekspropriasjonssaker om fornybar energi - et dysfunksjonelt samliv?

Spørsmål om skjønnsprosessen med utgangspunkt i skjønnslovens § 48

Kandidatnummer: 221

Leveringsfrist: 15.01.2024

Antall ord: 37070

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	Avhandlingens tema og problemstilling	1
1.2	Avhandlingens aktualitet: Faktisk og rettslig bakteppe	2
1.2.1	Behovet for mer fornybar elektrisitet	2
1.2.2	Kryssende hensyn: Vindturbinenes lange skygger	5
1.2.3	Investeringsbeslutninger i fornybar energi: Usikkerhet- og risikokostnader	7
1.2.4	En advarsel	9
1.3	Skjønnsprosess og ekspropriasjon	10
1.3.1	Om skjønnsprosessen	10
1.3.2	Om ekspropriasjon.....	11
1.3.3	Om konsesjon- og ekspropriasjonsvedtak	13
1.4	Rettslig plassering, avgrensninger. Rettskilder, metode, veivalg og presiseringer.....	14
1.5	Veien videre	16
2	SKJØNNSPROSESSENS OPPBYGGING	18
2.1	Skjønnsprosessen: Rettslig bakgrunnshistorie og begrunnelse.....	18
2.1.1	Relevant rettslig bakgrunnshistorie	18
2.1.2	Målene om effektivitet og særlig skjønnskompetanse	20
2.2	Skjønnsprosess og allmennprosess: To distinkte prosessuelle spor.....	22
2.2.1	Forholdet mellom skjønnsloven og tvisteloven.....	22
2.2.2	Noen viktige skillelinjer mellom skjønnsloven og tvisteloven	24
2.2.3	Sakskostnadsordningen i ekspropriasjonsskjønnsaker.....	25
2.3	Domstolene i skjønnsprosessen: Skjønnsdomstolene	27
2.3.1	Skjønnsdomstolenes sammensetning	27
2.3.2	Skjønnsdomstolenes kompetanse	28
3	SKJØNNSPROSESSEN – SPØRSMÅL OM GJELDENE RETT	32
3.1	Blir tvist om gyldigheten av offentligrettslig ekspropriasjonstillatelse rettskraftig avgjort mellom partene i skjønnsaker?.....	32
3.1.1	Hva avgjøres rettskraftig mellom partene ved skjønnsdomstolen avgjørelse?.	32
3.1.2	Analysens formål	33
3.1.3	Utgangspunkter: Rettskraft og skjønnskrav	35
3.1.4	Skjønnsloven § 48: Lovtekst	39
3.1.5	Skjønnsloven § 48: Historikk og forarbeider	40
3.1.6	Lovverkets interne sammenheng	48
3.1.7	Rettspraksis tilknyttet rettskraftspørsmålet etter skjønnsloven § 48	53

3.1.8	Oppfatninger i juridisk litteratur.....	67
3.1.9	Overveielser om regelens praktiske anvendbarhet og andre hensyn.....	71
3.1.10	Oppsummering og konklusjon.....	75
3.2	Andre prosessuelle spørsmål med opphav i skjønnsloven § 48 som angår skjønnsakens parter.....	77
3.2.1	Særlig saksanlegg om gyldighetsspørsmålet.....	77
3.2.2	Kan skjønnsforhandlingen deles opp, slik at gyldighetsspørsmålet kan skilles ut og avgjøres særskilt?.....	81
3.2.3	Kan gyldighetsspørsmålet ankes særskilt der skjønnet fremmes?.....	84
3.2.4	Er gyldighetsspørsmålet avgjort selv om det ikke reises under skjønnsaken?.....	86
3.3	Betydning og rekkevidde av skjønnsloven § 48 for aktører som ikke er parter i skjønnsaken.....	89
3.3.1	Rettskraft i forholdet mellom ekspropriat og staten.....	89
3.3.2	Adgang til å reise gyldighetssøksmål for aktører som ikke blir direkte påvirket av ekspropriasjonsvedtak eller har partsstilling i skjønnet.....	91
3.3.3	Kan gyldighetssøksmål fra ikke-ekspropriater forenes med gyldighetsprøvingen under skjønnsaken?.....	92
4	FORHÅNDSTILTREDELSENS ROLLE.....	94
4.1	Forholdet mellom ekspropriasjon og forhåndstiltredelse.....	94
4.2	Forhåndstiltredelse generelt: Formål og kryssende hensyn.....	95
4.3	Forhåndstiltredelsens problem og særlige aktualitet i avhandlingen.....	97
4.3.1	Forhåndstiltredelsens rolle i Fosen-saken.....	97
4.3.2	Endring i tilgangen til forhåndstiltredelse?.....	100
5	OBSERVASJONER OG MULIGE LOVENDRINGER.....	106
5.1	Observasjoner.....	106
5.1.1	Om avhandlingens hovedproblemstilling.....	106
5.1.2	Om skjønnsprosessens språk.....	108
5.2	Reformbehovet omkring skjønnsloven § 48.....	108
5.2.1	Ønsker om lovendringer.....	108
5.2.2	Fosen-saken: Skjønnsprosessens svarte svane.....	109
5.2.3	Kostnader dagens prosessordning har skapt.....	109
5.2.4	Faren for lignende saker.....	110
5.2.5	Gyldighetsspørsmålet blir hverken løst i tide eller rettslig sikkert avklart.....	112
5.2.6	Rettsvesenets tidsbruk i relasjon til forvaltningsprosesser.....	112
5.2.7	Sivilprosessuelle formål i møte med store ekspropriasjonsskjønnsaker.....	112
5.2.8	Regjeringens holdning.....	115
5.3	Hvilke lovendringer bør vurderes?.....	116

5.3.1	Forhåndstiltredelse.....	116
5.3.2	Gyldighetsspørsmålet bør kunne avklares raskere for større skjønn	117
5.3.3	Gyldighetsspørsmålet bør entydig rettskraftig avgjøres	118
5.3.4	Sakskostnadsordningen	118
5.3.5	Hensiktsmessig sammensetning av retten	119
5.4	Mulige løsninger	119
5.4.1	Generelt	119
5.4.2	Reformløsninger	120
5.4.3	Løsninger hovedsakelig innenfor gjeldende skjønnsprosessordning	122
5.5	Avsluttende bemerkninger	124
6	KILDELISTE.....	125

1 INNLEDNING

1.1 Avhandlingens tema og problemstilling

Avhandlingens *tema* er skjønnsprosessen, spesifikt *ekspropriasjonsskjønn*. Det rettslige om-dreiningpunktet er skjønnsprosessloven («skjønnsloven»)¹.

Gjennom to eksepsjonelt hendelsesrike og utfordrende år både nasjonalt og internasjonalt, har allikevel *Fosen-saken* preget nyhetsbildet i 2022 og 2023. Saken har ført til den største mobi-lisering for samisk kultur og *rettigheter* siden Alta-saken og satt fokus på hvordan den samis-ke minoritetens rett blir ivaretatt i møte med storsamfunnets behov og ønsker.

Energi og klima-problemstillinger står tilsvarende høyt på den nasjonale agenda. Temaene henger svært nøye sammen. Skal klimamålene nås, må Norge elektrifiseres. Per 2024 henger vi langt etter sammenlignbare nasjoner.² Det er derfor tverrpolitisk konsensus om at vi må ha betydelige mengder ny fornybar energi. Også her er Norge bakpå. Vårt mangeårige kraftover-skudd ser ut til å svinne hen i kommende år.³ Mellom hensynene til samisk kultur, reindriften især, og tiltrengt ny fornybar energi finnes *klare konfliktlinjer*: Energiltak er gjennomgående arealkrevende og avhenger ofte av *ekspropriasjonsadgang*.

Ekspropriasjonssaker følger *skjønnsprosessen*. Avhandlingens overordnede *problemstilling* er om nåværende utforming av skjønnsprosessen er egnet for store ekspropriasjonssaker for ut-bygging av fornybar energi i det 21. århundre. Dersom den *ikke* er egnet, følger spørsmålet om *årsaker* og hva som eventuelt *bør endres*. Avhandlingens hypotese er at skjønnsloven § 48 etter gjeldende rett kan vanskeliggjøre behandling av store ekspropriasjonsskjønnsaker i *ri-melig tid*, på en måte som *sikrer rettsavklaring* og *visshet* om privatrettslige rettigheter.⁴

Problemstillingen søkes *besvart* gjennom undersøkelse av skjønnsprosessens oppbygging og *gjeldende rett*. Undersøkelsen av gjeldende rett sentreres omkring *skjønnsloven § 48*, samt bestemmelsens interaksjon med andre rettsregler i og utenfor skjønnsloven, i særdeleshet ad-gangen til *forhåndstiltredelse*. Særlig fokus ligger på spørsmål med opphav i *endringen* av skjønnsloven § 48 i 1959 («1959-endringen»).

¹ Kortformen *skjønnsloven* er vanlig brukt, se eksempelvis *Fleischer* (1980) s.13 og *Lie* (2017) s.9.

² Se avhandlingens punkt 1.2.1. Med «punkt» siktes heretter til avhandlingens punktinndeling.

³ *Ibid.*

⁴ Jf. tvisteloven § 1-1 første ledd.

1.2 Avhandlingens aktualitet: Faktisk og rettslig bakteppe

1.2.1 Behovet for mer fornybar elektrisitet

Energi er den eneste universelle valuta⁵ og nødvendig for all menneskelig aktivitet. Nær all utvikling de siste 300 år – økonomisk, politisk, kulturell, selv spirituell - henger sammen med energiovergangen som startet i 1709. Det enorme energioverskuddet⁶ som fulgte utnyttelsen av fossil kullenergi, ble benyttet til storstilte investeringer i maskiner, tog, dampskip, kanaler; og deretter alt som i en selvforsterkende teknologisk og økonomisk vekselvirkning bygget den moderne verden. Billig olje var hoveddrivkraften i en enestående vestlig velstandsvekst.

Det tok 105 år fra den første kommersielle utnyttelsen av bergolje i 1859, til oljen gikk forbi kull som viktigste energikilde.⁷ Nå er menneskeheten inne i en ny, vanskeligere energiovergang, fra fossil til hovedsakelig *fornybar energi*. Denne må gå langt raskere enn tidligere omlegginger, i en global økonomi som er ca. tidoblet i størrelse kun siden 1980⁸ og fortsatt helt *fundamentalt* avhengig av fossil energi.⁹

Nesten 100 % av norskprodusert *elektrisitet* er fornybar. Norge bruker ren vannkraft til hjemmebruk og selger fossil energi til utlandet. Men også i Norge er ca. halvparten av *energi-bruken* fossil.¹⁰ ¹¹ EU-landene og Norge har forpliktet seg til *netto nullutslipp* innen 2050. Allerede innen 2030 skal¹² 55 % ¹³ av den fossile energibruken være eliminert. Per 31. desember 2022 var kuttene kumulativt 4,7 %.¹⁴ I Norges naboland var kuttene 35-49 %.¹⁵

⁵ Som påpekt av *Smil*; bokens omslag.

⁶ Energien man får tilbake som en brøk av energien man investerte for å utvinne energien. Dette kan måles i EROI/EROEI. Investopedia:1.

⁷ World Economic Forum:1

⁸ Macrotrends:1

⁹ 82 % - ca.5/6-deler – av verdens energiforbruk var fossil ved utgangen av 2022. *Reuters:1*

¹⁰ NOU 2023:3 s.45. Av Norges totale energibruk i 2021 på 326 TWh, var 165 TWh fossile kilder. Dette utgjorde 50,6 %.

¹¹ E24:1

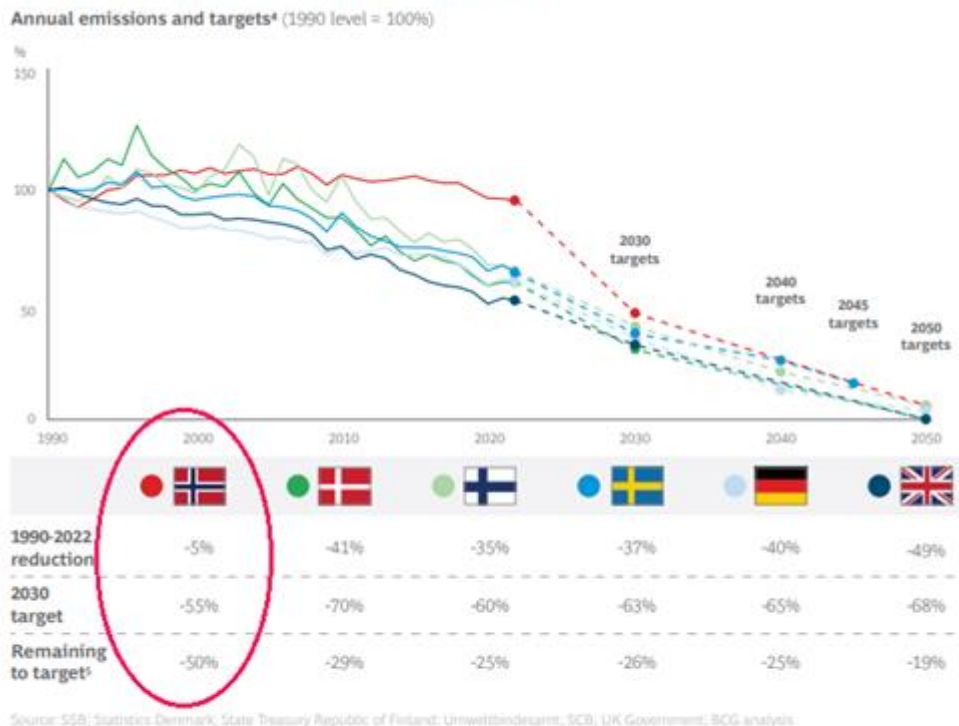
¹² Norge er ikke *forpliktet* til å ta alle kuttene i Norge, men regjeringspartienes felles Hurdalsplattform, legger til grunn at alle kuttene skal skje her.

¹³ Sammenlignet med 1990-nivå.

¹⁴ Statistisk sentralbyrå:1

¹⁵ Henholdsvis Finland, Sverige, Tyskland, Danmark og Sverige og Storbritannia. Boston Consulting Group:1

Figure 1 | GHG emissions reduction paths

Figur 1: «Reduksjoner i klimautslipp fra 1990 og målt mot 2030-målet». Figuren sammenligner Norge mot naboland og delvis sammenlignbare nære nasjoner.

Den fortsatt store fossile energibruken i hovedsakelig prosessindustri, transport og landbruk og olje- og gassrelaterte aktiviteter, må derfor *elektrifiseres* i stor skala, ved overgang til fornybar, elektrisk energi. Dette, samt andre eventuelle løsninger for avkarbonisering,¹⁶ medfører uvegerlig *sterkt øket* behov for økt fornybar elektrisitet i kommende tiår.

Tar man forpliktelsen om 55 % kutt hovedsakelig i Norge¹⁷ på alvor, er behovet *langt* mer akutt i perioden frem mot og rundt 2030 enn etter: 50,3 % må kuttes i perioden mellom 2023 og 2030, og «kun» resterende 45 % i de etterfølgende 20 årene frem til 2050.

Ulike analyser anslår mellom 21 til 84 terrawatttimer («TWh») økt forbruk frem til 2030.¹⁸ Prognosene varierer altså sterkt. Mot dagens ca.130-140 TWh forbruk,¹⁹ anslår uansett selv de

¹⁶ Eksempelvis hydrogen, ammoniakk og karbonfangst og -lagring.

¹⁷ Selv om klimagasskutt kan gjøres i andre land mot kompensasjon, legger regjeringspartienes Hurdalsplattform, til grunn at alle kuttene skal skje i Norge.

¹⁸ NOU 2023:3 s.10.

¹⁹ NVE:1.

mest *beskjedne* prognosene en forbruksøkning på minst 16 % i løpet av et halvt tiår. Dette mest beskjedne anslaget for økt forbruk, overstiger dagens kraftoverskudd på 10-15 TWh.²⁰

Samtidig står utbyggingen av fornybar energi nærmest stille. Mellom 2020-2022 ble det gitt nær 0 nye energikonsesjoner.²¹ Investeringer i fornybar energi har falt hvert år etter 2020 og var i 2023 på det laveste nivå siden 2010. Petroleumsinvesteringer økte i samme periode. Idriftsetting av ny kraftproduksjon var på laveste nivå siden 2015.²² Energikommisjonen oppsummerer:

«Hensynet til naturen har gjort storstilt utbygging av vannkraft uaktuelt. Folkelig motstand har ført til full stans i utbygging av vindkraft på land. Det er lange ledetider i konsesjonsbehandlingen av både produksjon og nett, det er uavklarte rammebetingelser for solkraft, vindkraft på land og vindkraft til havs».²³

Norges tradisjonelle kraftoverskudd er forventet å synke raskt i kommende år,²⁴ og *muligens* bli til *underskudd*.²⁵ Sterkt økt etterspørsel og lite nytt tilbud har økonomisk sikre effekter: Høyere priser. Derfor foreslo Energikommisjonens flertall i februar 2023 et mål om å bygge ut 40 TWh ny fornybar energi innen 2030.²⁶ For å få til dette trengs det et markant «taktskifte» i utbyggingen.²⁷ Skal taktskiftet oppnås, er konsensus at utbygging av betydelige mengder landbasert *vindkraft* helt nødvendig;²⁸ oppgradering av vannkraften er langt fra nok til å dekke behovet.²⁹ Vindkraft er også velutprøvd³⁰ og antatt som den nåværende billigste energiformen å bygge.³¹ Det finnes i dag 65 vindkraftverk i Norge.³² Disse produserte i 2022 14,8 TWh³³ og står for ca. 10-11 % av norsk normalårsproduksjon.³⁴

²⁰ Noen anslag varierer mellom 34 TWh (Miljødirektoratet), 38 TWh (Statnetts 2030-scenario) 40 TWh (Energikommisjonens anbefalte mål), 50 TWh (Zero) og 50-60 TWh (LO og NHOs anslag av nytt forbruk).

²¹ Teknisk ukeblad:1.

²² NTB:1 (via finansavisen).

²³ NOU 2023:3 s.9.

²⁴ NVE:2.

²⁵ Statnett:1.

²⁶ NOU 2023:3 s.25.

²⁷ NOU 2023:3 s.9.

²⁸ Det finnes en rekke *motstemmer*. Disse legger gjerne andre grunnpremisser for samfunnsprioriteringer, enn de som per januar 2024 har stortingsflertall.

²⁹ Energikommisjonen mener rundt 7 TWh ny vannkraft er mulig, NOU 2023:3 s.9

³⁰ I motsetning til eksempelvis havvind, som er i støpeskjeen og de mange utfordringene ved atomkraft, særlig pris, tidsaspektet og fortsatt utbredt politisk motvilje.

³¹ NOU 2023:3 s.101.

³² Energifaktanorge.no:1

³³ Energi og klima:1

³⁴ Vannkraft står for 88 %.

Økt produksjon av fornybar energi handler ikke kun om *klima*. Det handler også om *makro-økonomi* og *næringsliv*, *husholdningenes økonomi*, individuell og nasjonal *sikkerhet*.

Vedvarende norsk kraftoverskudd har vært essensielt for rimelige kraftpriser, og dermed norsk konkurransekraft. Kraftkrevende eksportindustri er et av få områder Norge har en naturlig konkurransefordel. Både eksisterende kraftkrevende industri, som produksjon av aluminium og silisium³⁵ og grønne næringer regjeringen³⁶ anser som mulige nye norske vekstnæringer – f.eks. batteriproduksjon, produksjon av utslippsfri hydrogen³⁷ og ammoniakk – er avhengige av rimelige energipriser for å være konkurransedyktige og gjøre Norge attraktivt som lokaliseringsområde.³⁸ Husholdningenes tilgang på rimelig priset strøm anses politisk viktig: Elektrisitet er et viktig nødvendighetsgode i moderne nasjoner, særlig kalde. Også befolkningens forsyningssikkerhet og nasjonal sikkerhet avhenger av sikker energitilgang.

Samlet sett kan økende utbygging av fornybar energi anses som et samfunnsimperativ for 2020-tallet. At utbyggingen av fornybar energi står stille, har åpenbart også sine grunner.

1.2.2 Kryssende hensyn: Vindturbinenes lange skygger

Fornybar energiutbygging har betydelige kostnader, både økonomiske og ikke-økonomiske. Utbygging av landbasert vindkraft medfører betydelige *naturinngrep*, spredt utover store arealer. Det kan gå utover grunneiere og naboer gjennom *støy*, *iskast* og visuelt *endret landskap*, som også kan påvirke natur- og friluftsopplevelsen til lokalbefolkning og besøkende. Også andre *naturverninteresser* og *biodiversitet*³⁹ kan påvirkes. I tillegg kommer *mikroplastavfall*.⁴⁰

På alle kanter finnes altså kryssende hensyn. En meget sterk, uventet økning i folkelig motstand mot vindkraft, resulterte i at forsøket på reform av konsesjonsregelverket – og all konsesjonsbehandling av nye utbygginger – midlertidig ble stoppet fra april 2019 til april 2022.⁴¹ Dette er del av årsaken til at vindkraftutbyggingen nå står stille.⁴²

³⁵ En essensiell komponent i viktige grønne teknologiindustrier som solceller og halvledere.

³⁶ Syv satsingsområder for norsk industri ble utpekt i «grønt industriløft»: Havvind, hydrogen, batterier, maritim industri, CO₂-håndtering, og skog/bioøkonomi. Regjeringen:1 og E24:2.

³⁷ Norge har inngått hydrogensamarbeidsavtale med Tyskland: Regjeringen:2.

³⁸ Herunder kommer også andre viktige politiske målsetninger, som eksportinntekter og spredt bosetning.

³⁹ Eksempelvis dersom truede fuglearter hekker i nærheten.

⁴⁰ NVE:3.

⁴¹ E24:3

⁴² NOU 2023:3 s.9.

I særdeleshet har vindkraftutbyggingens bieffekter for samisk *reindrift* påkalt stor oppmerksomhet. En langvarig konflikt om utbyggingen av to vindturbinparker i områdene Roan og Storheia på Fosen-halvøya – den gang Nord-Europas største landbaserte vindkraftverk med totalt 151 vindturbiner – kulminerte i «*Fosen-dommen*».⁴³ Denne resulterte i en stor, delvis uventet seier for reindriftssamene i oktober 2021. Dommen utgjør en betydelig del av avhandlingens bakgrunn.

Reaksjonene mot det som ble oppfattet som regjeringens manglende oppfølging og innrettelse etter Høyesteretts domsavsigelse, nådde et crescendo i februar-mars 2023. Store demonstrasjoner og andre aksjoner preget Oslos maktsentra. Massiv medieoppmerksomhet og stor sympati med reindriftssamene fulgte. Mange så situasjonen og protestene som en fortsettelse av Alta-saken 40 år tidligere⁴⁴ – som også gjaldt utbygging av fornybar energi. Sammenfallet mellom økt fokus på samisk kultur, et offisielt oppgjør med tidligere urett,⁴⁵ som nå ble avløst av *ny* urett, satte situasjonen i et særlig grelt relieff. Regjeringen innrømmet *pågående*⁴⁶ menneskerettighetsbrudd og ble tvunget⁴⁷ til å beklage situasjonen.⁴⁸

Store deler av Norges landareal nord for Trondheim er reindriftsarealer.⁴⁹ I disse områdene er det samtidig ofte gjort store inngrep fra tidligere, eksempelvis jordbruk, veier, forsvarsinstallasjoner og hytter. Tidvis eksisterer allerede arealkonflikter fra tidligere. Gamle ekspropriasjonssaker huskes. Her ligger dermed betydelig konfliktpotensial. Ved større fornybar energitbygging i nær sagt alt utmarksareal i Norge nord for Trondheim, er hensynet til reindriften en faktor.⁵⁰ Denne viktige interessekonflikten kommenteres videre under punkt 4.3.2.2.

⁴³ HR-2021-1975-S.

⁴⁴ NRK:1.

⁴⁵ Sannhet- og forsoningskommisjonen leverte sin rapport 01.juni 2023. NRK:2.

⁴⁶ Aftenposten:1. Hvorvidt situasjonen på Fosen utgjorde et «pågående menneskerettighetsbrudd» – «ongoing violation», er et rettslig viktig punkt, som påvirker hvilke folkerettslige forpliktelser.

⁴⁷ Aftenposten:2.

⁴⁸ Aftenposten:3.

⁴⁹ Landbruksdirektoratet:1

⁵⁰ Se punkt 4.3.2.2.

1.2.3 Investeringsbeslutninger i fornybar energi: Usikkerhet- og risikokostnader

Som nevnt trengs en rekke tiltak for å tilrettelegge for det *taktskiftet* i utbygging av fornybar elektrisitet som størstedelen av Stortinget, Energikommisjonen, en uvanlig LO/NHO-allianse,⁵¹ og mange andre aktører mener er maktpåliggende. Ingen konsensusscenarier som aksepterer et prekært utbyggingsbehov frem mot 2030, kommer utenom betydelig økt vindkraftutbygging.

Investeringer i fornybar energi følger markedsøkonomiske prinsipper.⁵² Investeringsbeslutninger tas på bakgrunn av forventede fremtidige inntekter, målt i *nåverdi*.⁵³ I fornybar energi-produksjon, som vann- og vindkraft, er tiden mellom investeringsbeslutning og byggestart frem til inntektsgivende elektrisitetsproduksjon essensiell. Dette tar mange år uansett regulatoriske forhold.⁵⁴ Store *investeringer* kommer lenge før anleggene er i drift og inntjening starter. Jo lengre tid mellom investeringstidspunkt og inntekter, jo mindre er inntektenes *nåverdi*. Dette grunnleggende finansielle konseptet beskriver *fremtidige* inntekters justerte verdi: En krone tjent i 2034 er verdt mindre enn kronen investert i 2024. Dette beror for *det første* på at *renter og inflasjon* reduserer fremtidige kroners nåverdi:

Inflasjon reduserer fremtidige inntekters kjøpekraft, mens høye renter betyr at investorer kan få høyere tilnærmet risikofri avkastning,⁵⁵ og dermed justerer sine avkastningskrav. Fornybare energiprosjekter er spesielt rentesensitive, fordi investeringskostnadene som nevnt er store, tiden før inntjening starter er lang og profittmarginen tradisjonelt er relativt lav.⁵⁶ Dette gjelder enn mer i Norge, som tradisjonelt har hatt lave elektrisitetspriser og politisk ambisjon om det samme i fremtiden.

For *det andre* bokføres også *usikkerhet* og *risiko* som *kostnader*, som igjen reduserer nåverdiens totale *forventede* inntekter.⁵⁷ Både generell usikkerhet og spesifikke risikofaktorer reduserer hvilke inntekter som kan forventes og kostnadsføres for å representere dette. Jo *større risiko*, jo *færre investeringer* blir gjennomført. I investeringer som *blir* gjennomført, vil investorer forlange høyere avkastning, som kompensasjon for risikoen.

⁵¹ NHO:1

⁵² Staten bygger ikke fornybar energi. Også der stat og kommuner er indirekte involvert i fornybar energiutbygging gjennom selskapseierskap– eksempelvis Fosen Vind DA, eiet 52,1 % av staten gjennom 100 % eierskap i Statkraft – skjer investeringene etter markedsøkonomiske prinsipper: Offentlig eide selskaper investerer sammen med, og oppfører seg som, private investorer.

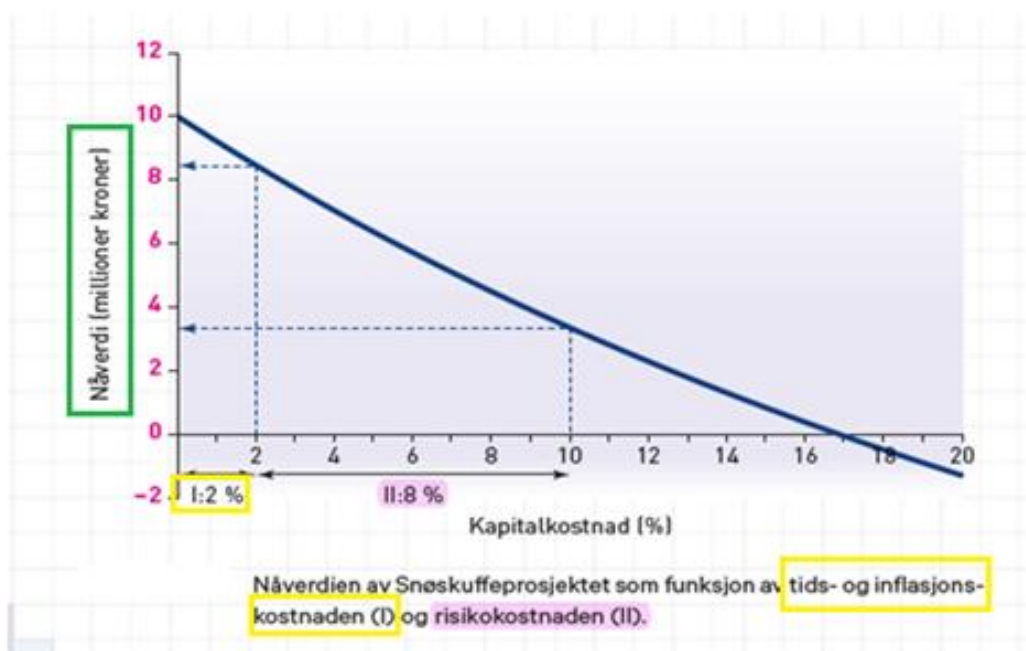
⁵³ Forklart under.

⁵⁴ Solcellepaneler skiller seg fra de andre energiproduksjonsformene, men Norge har mer vann og vind enn sol.

⁵⁵ Eksempelvis i statsobligasjoner, rente- og likviditetsfond eller banksparing.

⁵⁶ Særlig sammenlignet med fossil energi.

⁵⁷ Se figuren under.

Figur 2: «Nåverdi».

Figuren illustrerer nåverdi, som en synkende funksjon av tids- og inflasjonskostnader og risikokostnader.

Skal det tilrettelegges for betydelig utbygging av fornybar energi frem mot 2030, må risikofaktorer ved å investere i Norge minimeres. Per 2024 påvirkes slike investeringer av flere andre risikofaktorer: *Markeds/prisrisiko*^{58 59} og *politisk risiko*.⁶⁰ Når høy *inflasjon* og økende *rentebyrde* legges til, har disse faktorene kombinert gjort nyinvesteringer i norsk fornybar energi sjeldne i seneste år.⁶¹ Dette gjelder særlig *utenlandske* investorer, som inntil nylig sto for store deler av fornybar energiutbygging i Norge, men nå er merkbart mer skeptiske.⁶²

Avhandlingen beskjeftiger seg altså med *rettslig risiko* ved investeringer i norsk fornybar energi. Dette undersøkes i det videre. Avhandlingens rettslige omdreiningspunkt, skjønnsloven § 48, påvirker to relevante faktorer for nåverdivurderinger av investeringer i fornybar energiutbygging; *total tidsbruk* og *rettslig usikkerhet*. Det sistnevnte gjelder hva som blir rettskraftig avgjort i ekspropriasjonsskjønnsaker, spesifikt om gyldighetstvister om ekspro-

⁵⁸ Se eksempelvis NOU 1999:29 punkt 2.1, boks 2.3.

⁵⁹ Norge har tradisjonelt hatt rimelige elektrisitetspriser. Det er generelt moderat lav avkastning i fornybar energi. Uregulerbar fornybar energiproduksjon gir også større prissvingninger for produsentene, uten kompensasjonsmekanismer.

⁶⁰ Mange aktører beskriver den politiske risikoen ved å investere i Norge etter 2021 som uakseptabelt høy; E24:1; Europower:1 Tidligere olje- og energiminister og Senterpartiet-leder Åslaug Haga, kaller energipolitikken for «den investeringshemmende politikken regjeringen har ført». NTB:1

⁶¹ Se punkt 1.2.1.

⁶² DN:1.

priasjonstillatelser blir rettskraftig avgjort mellom partene. Avhandlingen kommer tilbake til disse spørsmålene.⁶³

Slike faktorer kan skape *rettslig risiko*.⁶⁴ Dersom nåværende rettsordning skaper økt *tidsbruk* og *usikkerhet*, vil både *kapitalkostnaden* og *risikokostnaden* øke. Dette vil i så fall påvirke nåverdien av fornybare energiinvesteringer svært negativt. Avhandlingens samfunnsaktualitet underbygges av Fosen-saken,⁶⁵ en kraftfull illustrasjon av de rettslige risikofaktorene i ekspropriasjonsskjønnsaker. Som både resultat av og daglig påminnelse om slike disse rettslige risikofaktorene, lå Fosen-saken per november 2023⁶⁶ som «en klam hånd» over hele vindkraft-bransjen.⁶⁷

1.2.4 En advarsel

«Forholdet konsesjon, ekspropriasjon, forhåndstiltredelse og skjønnsprosess reiser kompliserte juridiske problemstillinger og må ses i en sammenheng. Å ta tak en del av dette komplekset(...)kan få virkninger for infrastrukturutbygging i store deler av landet som vi i dag ikke kjenner konsekvensene av».⁶⁸

Slik oppsummerte Olje- og energiminister Aasland⁶⁹ godt det samlede rettslige og faktiske bakteppet for avhandlingen. Rettstilstanden på rettsfeltene som regulerer utbygging av energiresurser, får svært betydningsfulle konsekvenser for både *samfunn* og *den enkelte*. Dette håper jeg avhandlingen lykkes med å formidle, utover undersøkelsene av gjeldende rett innen utvalgte spørsmål.

Under kommenteres nettopp forholdet mellom *skjønnsprosess*, *ekspropriasjon* og *konsesjon*.

⁶³ Se punkt 3.2.3 og 3.1.

⁶⁴ Tradisjonelt knyttet til *sikkerhet* til eierskapsrettigheter og muligheten til å håndheve sine rettigheter.

⁶⁵ *Reiten* (2023) om skjønnsloven § 48: «I Fosen-dommen, HR-2021-1975-S, kom Høyesterett i storkammer til at en konsesjon som var gitt til utbygging av vindkraft, ikke var gyldig(...)På dette tidspunktet var vindparkene med til sammen 151 turbiner ferdig utbygd og i produksjon. Saken illustrerer betydningen av skjønnsloven § 48».

⁶⁶ Det ble inngått minnelig avtale mellom Sør-Fosen sitje, og Fosen Vind DA 18.desember 2023. VG:2 Det er fortsatt ingen løsning i forholdet mellom Roan Vind DA og Nord-Fosen siida. Energiwatch:1

⁶⁷ «Fosen-saken må løses før det kan komme noe ny vindkraft på land, den ligger som en klam hånd over andre potensielle utbygginger». Sverre Alvik, DNV 21. november 2023. E24:5.

⁶⁸ Olje- og energiminister Aasland i Stortinget, 09.juni 2023. *Stortinget.no:1*

⁶⁹ Se også punkt 5.2.8.

1.3 Skjønnsprosess og ekspropriasjon

1.3.1 Om skjønnsprosessen

Skjønnsprosess er en særegen sivilprosessuell tvisteløsningsform, regulert i skjønnsloven fra 1917⁷⁰. Saker etter skjønnsloven kalles *skjønnsaker*. Skjønnsprosessen fungerer ved siden av alminnelig norsk sivilprosessuell tvisteløsning etter tvisteloven (heretter «allmennprosess») og er en tilsiktet *forenklet form* for sivil rettergang.⁷¹

De fleste regler i tvisteloven gjelder også i skjønnsprosessen, jf. skjønnsloven § 2 første ledd. Skjønnsloven fastsetter de unntak og forenklinger fra tvisteloven som gjør skjønnsprosessen til en separat, egenartet prosessform. Bakgrunnshistorien og begrunnelsene for å opprettholde en egenartet skjønnsprosess, diskuteres nærmere i punkt 2.1.

Totalt angir i dag om lag 50 lover at ulike rettsavgjørelser skal treffes ved skjønnsprosess, en nedgang fra 96 i 1969 og 80 i 1993.⁷² Det kan inndeles tre hovedkategorier av skjønnsaker:⁷³

Skjønn brukes til fastsettelse av praktiske ordninger mellom flere rettighetshavere. Dette omhandler typisk servitutter eller skjønn til ordning av sameierådigheter. Videre benyttes skjønn til fastsettelse av betingelser for rettigheter eller forpliktelser. Dette gjelder gjerne granneskjønn⁷⁴ og skjønn myntet på å fastsette vilkår for ekspropriasjon til privat vei.⁷⁵

Sist, og viktigst, benyttes skjønn til fastsettelse av *omfanget* av rettigheter eller forpliktelser. Dette gjelder typisk skjønn for å fastlegge erstatning for *ekspropriasjon* og annen tvangsavståelse av rettigheter. Slike ekspropriasjonsskjønnsaker utgjør den viktigste kategorien, både hva gjelder *antall* saker og sakenes *omfang*.⁷⁶

Avhandlingen konsentreres om og benytter eksempler fra slike *ekspropriasjonsskjønnsaker*. Ekspropriasjonsinstituttet er praktisk viktig nødvendighet for å løse samfunnets utfordringer og fortsatte utvikling. Samtidig er ekspropriasjon et naturlig sensitivt rettsområde. Ekspropriasjonsrett har gitt opphav til en stor mengde rettslige problemstillinger, med rikholdig historie i både høyesterettssaker og juridisk litteratur. Det er også innen ekspropriasjonsskjønne-

⁷⁰ Ikrafttredelse 01.juli 1927.

⁷¹ *Fleischer* (1980) s.13.

⁷² *Lie* (2017) s. 9.

⁷³ *Ibid* og *Fleischer* (1980) s. 15.

⁷⁴ Se Grannelova § 7.

⁷⁵ Se veglova § 53.

⁷⁶ *Lie* (2017) s.9.

ne man finner noen av de virkelig store skjønnssakene. Slike store ekspropriasjonsskjønnssaker har blitt til noen av de mest omtalte sivilprosessuelle tvistene i moderne norsk historie – og med det satt søkelys på skjønnsprossordningen, i møte med dagens virkelighet.

1.3.2 Om ekspropriasjon

Skjønnsprossen har dermed nær sammenheng med ekspropriasjonsinstituttet. Når en forvaltningsprosess avsluttes med fattet ekspropriasjonsvedtak,⁷⁷ må det fastsettes erstatning for rettighetene som eksproprieres. Dette gjøres ved skjønnssak, etter skjønnsprossen.⁷⁸ Ved siden av skjønnslovens *allmenne* første kapittel, reguleres ekspropriasjonssaker særlig i andre kapittel, som *kun* gjelder for ekspropriasjonsskjønn.

Ekspropriasjon innebærer tvangserverv av eiendomsrett eller «*annan rett til, i eller over*» fast eiendom. I tillegg kan også «*bruksrett, servitutt eller annen rett til, i eller over fast eiendom*» eksproprieres.⁷⁹ Med andre ord beskyttes ikke kun de tradisjonelle grunneierrettighetene – altså *eierskap til* grunnen som eksproprieres. Såkalte tinglige rettigheter,⁸⁰ eksempelvis veirett, servitutter og festeavtaler er beskyttet. Også samiske rettigheter regnes blant disse. Samene som urfolksgruppe kan ha både kollektiv *eiendomsrett*⁸¹ og *bruksrettigheter*.⁸² Blant bruksrettighetene er den kollektive retten til reinbeite særlig praktisk og viktig. Denne *bruksretten* utledes av «*alders tids bruk*».⁸³ Retten til reinbeite kommer relativt ofte i konflikt med energiutbyggingstiltak.⁸⁴

Tvangserverv betyr at overgangen kan skje uten rettighetshaverens samtykke eller medvirkning, i ytterste konsekvens⁸⁵ ved hjelp av statens maktapparat.⁸⁶ Samtidig skal rettighetshaverens eksproprierte rettigheter kompenseres med «*full erstatning*», jf. Grunnloven § 105. Bestemmelsen har vært grunnlovsfestet siden 1814 og knesetter implisitt ekspropriasjonsinstituttet.

⁷⁷ Som gjerne har tett sammenheng med konsesjonsvedtak, eksempelvis til energiutbyggingstiltak.

⁷⁸ Jf. skjønnsloven § 46 første ledd og oreigningslova § 17 første ledd første setning. I oppgaven brukes «setning», der «punktum» er den tradisjonelle juridiske formen, se punkt 1.4.

⁷⁹ Jf. oreigningsloven § 1

⁸⁰ Se *Broch Hauge mfl.* s.51-53.

⁸¹ Jf. Rt.2001 s.1229 («Svartskogen»). Høyesterett vil i 2024 behandle ankesaken i «Karasjok-saken», om kollektiv eiendomsrett i Karasjok, til behandling i storkammer, jf. HR-2023-1787-U og HR-2023-1788-J.

⁸² Jf. Rt.2001 s.769 («Selbu»).

⁸³ Jf. eksempelvis HR-2021-1429-A avsnitt 174 og Rt.1968 s.429, side 437-438.

⁸⁴ Se punkt 4.1.

⁸⁵ De fleste ekspropriasjonssaker blir allikevel løst ved minnelig løsning. Norges største ekspropriant, Statens Vegvesen, estimerer at over 95 % av deres eiendomsserverv skjer ved avtale: Statens vegvesen:1

⁸⁶ Skjønnsloven § 53 første ledd.

tets lovlighet og eksplisitt at det skal svares full erstatning for slike økonomiske rettighetsinngrep. Grunnloven § 105 lyder:

«Forderer statens tarv at noen må avgi sin rørlige eller urørlige eiendom til offentlig bruk, så bør han eller hun ha full erstatning av statskassen».

Bestemmelsen inneholder viktige prinsipper av betydning for avhandlingen. *For det første* kan det offentlige ekspropriere private rettigheter til fordel for fellesskapet, og tiltak som finnes samfunnsgagnlige, jf. «[f]orderer statens tarv». Dette medfører *for det andre* at økonomiske rettigheter som grunneier eller beiterett, tradisjonelt ikke har absolutt vern i norsk rett.

For det tredje skal rettighetshaveren kompenseres med «full erstatning» for eksproprieerte rettigheter.⁸⁷ ⁸⁸ Et *fjerde* poeng, som ikke følger av ordlyden i Grunnloven § 105, er at det offentlige også kan ekspropriere til fordel for *private* parter. Det er altså i praksis ikke krav om at ekspropriasjon *må* være «til offentlig bruk». Ekspropriasjonsvedtak til fordel private er praktisk og har betydning for *partsforholdet i skjønnsaker*, et viktig tema for avhandlingen.⁸⁹

Ekspropriasjon innebærer inngrep i borgernes rettsfære og krever derfor lovhjemmel, jf. det allmenne legalitetsprinsippet.⁹⁰ Hemmel finnes ulike steder i lovgivningen. De viktigste er oreigningslova § 2 og plan- og bygningsloven kapittel 16.⁹¹ Oreigningslova § 2 første ledd lister 55 punkter med tiltak som kan gi grunnlag for ekspropriasjonstillatelse, mot «*vederlag etter skjønn til den det råkar*». Blant disse er særlig nr.19 relevant for avhandlingen. Denne gir tillatelse til ekspropriasjon til fordel for bygging av «*vindkraftverk, kraftliner, transformatorstasjoner og andre elektriske anlegg*». Etter ordlyden er adgangen til å gi ekspropriasjonstillatelse relativt vid og skjønnsmessig, så lenge det samlet sett

«må reknast med at inngrepet tvillaust er til meir gagn enn skade».

Både den det eksproprieres til fordel for – «*eksproprianten*» – og rettighetshaveren det eksproprieres rettigheter fra – «*ekspropriaten*» – kan altså være både offentlige og private retts-

⁸⁷ Se punkt 2.2.3. Det eksakte meningsinnholdet i uttrykket «full erstatning» har gitt opphav til betydelig rettslig uenighet og behandling i både rettsvesen og juridisk teori og etter hvert resultert i nye rettsregler.

⁸⁸ Se også Augdahl, s.278.

⁸⁹ Partsforholdet er relevant i flere sammenhenger, se særlig punkt 3.3.

⁹⁰ Nå grunnlovsfestet i Grunnloven § 113.

⁹¹ Oreigningslova § 30 gir per 02.11.2022 oreigningslovas saksbehandlingsregler tilsvarende anvendelse på til sammen 28 andre lover.

subjekter. Vegvesenet, Jernbaneverket og kommunene er Norges hyppigste eksproprianter.⁹² I energiutbyggingsprosjekter er ofte private selskaper eksproprianter.

1.3.3 Om konsesjon- og ekspropriasjonsvedtak

Konsesjonsvedtak og ekspropriasjonsvedtak er to separate vedtak, med ulike *rettslige terskler*. Et konsesjonsvedtak om landbasert vindkraftutbygging⁹³ kan etter energiloven § 3-1 gis ved statens dersom departementet finner det tjenlig, uten andre krav enn i høyden kravene formålsparagrafen i energiloven § 1-2 stiller.⁹⁴ Ekspropriasjonstillatelse kan derimot som nevnt ikke gis uten at fordelene klart – «*tvillaust*» – overstiger ulempene.⁹⁵ Vurderingen av om fordelene utvilsomt overstiger ulempene avgjøres ved en konkret vurdering.⁹⁶

Også *partene* i vedtakene er ulike. Konsesjonsvedtak gir offentligrettslig tiltakstillatelse til tiltakshaveren, som oftest er eksproprianter i ekspropriasjonsvedtaket. Konsesjonsvedtaket er på vedtakstidspunktet gjerne enda ikke spesifisert på detaljnivå.⁹⁷ Ekspropriasjonsvedtaket gir tiltakshaver, eksproprianter, tillatelse til mer konkrete inngrep *overfor rettighetshaver*, eksproprianter, som rammer konkrete enkeltindivider og deres rettigheter. Siden konsesjon kan gi en generell tillatelse til inngrep innenfor et større, ikke presist avklart område, kan det ikke nødvendigvis utledes direkte av *konsesjonsvedtaket*, hvilke konkrete ulemper konsesjonsvedtaket vil innebære for eksproprianter som rammes av *ekspropriasjonsvedtaket*.

Konsesjon- og ekspropriasjonsvedtak er altså separate vedtak og må behandles som det. Dette kan synes vel innlysende, men avgrensningen mellom vedtakene gjøres ikke alltid tydelig, hverken i den offentlige debatten,⁹⁸ forvaltningen,⁹⁹ eller i domstolene.¹⁰⁰

Sammenblandingen av vedtakene er rettssystematisk uheldig.¹⁰¹ At ekspropriasjonsvedtaket gjerne følger mer eller mindre automatisk etter konsesjonsvedtaket, ofte direkte basert på vur-

⁹² Ankerud (2019), s.39.

⁹³ I avhandlingen sikter «vindkraft» til *landbasert* vindkraft, dersom ikke annet er spesifisert. Havvindutbygging reguleres av havenergilova og mangler ellers de konfliktdimensjonene avhandlingen aktualiserer, eksempelvis behovet for ekspropriasjon.

⁹⁴ Dersom tiltaket er *samfunnsmessig rasjonelt*, se diskusjon i *Fjordbo*, s.40-42.

⁹⁵ Jf. oreigningslova § 2 andre ledd.

⁹⁶ Se *Broch Hauge mfl.* s.65 flg.

⁹⁷ *Detaljert* plan for utbygging og drift kommer gjerne først i detaljplanen og miljø-, transport- og anleggsplan; MTA. Se *Tran* s.13-14.

⁹⁸ *Keiserud* påpekte den viktige forskjellen. 16.mars 2023. DN:2

⁹⁹ Se *Fjordbo*, s.3-4.

¹⁰⁰ HR-2021-1975-S avsnitt 11: «*Olje- og energidepartementets vedtak om konsesjon og ekspropriasjon omtales i den videre drøftelsen stort sett som «konsesjonsvedtaket»*».

deringene i konsesjonsvedtaket,¹⁰² endrer ikke at de rettslig sett er ulike vedtak, med ulike konsekvenser. Dette har betydning videre i avhandlingen. Avhandlingen konsentrerer seg om *ekspropriasjonsvedtak*. Der uttrykket «*gyldighetsspørsmålet*» brukes i avhandlingen, referer det til spørsmålet om *ekspropriasjonstillatelsen* er gyldig, dersom ikke annet klart fremgår.

Betegnelser som «ekspropriasjonsvedtak», «–tillatelse» og «–grunnlag» brukes i avhandlingen hovedsakelig synonymt. Det hjelper språklig variasjon, men sistnevnte to betegnelser favner semantisk sett også videre: Betegnelsene rommer andre offentligrettslige avgjørelser som hjemler ekspropriasjon.¹⁰³ I avhandlingen kan «ekspropriasjonstillatelse» og «ekspropriasjonsgrunnlag» referere til en *videre krets* vedtak enn spesifikke ekspropriasjonsvedtak. Drøftelsene kan da romme også *konsesjonsvedtak*, der retten selv ikke skiller mellom vedtakene.

1.4 Rettslig plassering, avgrensninger. Rettskilder, metode, veivalg og presiseringer

Avhandlingen sentreres om *offentligrettslig* tematikk, med hovedfokus på *sivilprosessuelle* problemstillinger. Hovedtema er som nevnt *skjønnsprosessen*, primært regulert i *skjønnsloven*. Siden *skjønnsloven* refererer til *tvisteloven* og selv kun eksplisitt regulerer de lovbestemte *unntak* som skiller seg fra *tvistelovens* regler, er samspillet med *tvistelovens* regler viktig. Avhandlingen sentreres overveiende om *skjønnslovens ekspropriasjonsdel*. Dette aktualiserer *ekspropriasjonsretten*, med *oreigningslova* som primært rettsgrunnlag.

Siden avhandlingen alt overveiende dreier seg om *ekspropriasjonsskjønnsaker* etter *skjønnsloven*, følger den viktigste avgrensningen naturlig. *Spesifikt* er alle andre skjønn enn *ekspropriasjonsskjønn* etter *skjønnslovens* 2net kapittel utenfor avhandlingen. *Avtaleskjønn*, *skjønnsprosess* etter særlover som avviker fra *skjønnsloven* og *skjønnsbehandling* ved *jordskifterettene* tematiseres ikke. Der avhandlingen referer til «skjønn» og «skjønnsaker» menes *ekspropriasjonsskjønnsaker*, dersom ikke annet klart spesifiseres. Hverken *konsesjonsregelverk* eller *erstatningsreglene* i *ekspropriasjonsskjønnsaker* berøres. Avhandlingen har ikke funnet plass til å tematisere de mange interessante problemstillinger som kan reise seg i kjølvannet av *ekspropriasjonsskjønnsaker*.

¹⁰¹ Høyesteretts manglende skille mellom vedtakene (se også avsnitt 63) er uheldig, noe som blir tydeligere i spørsmålet om *ekspropriasjonsvedtakets* gyldighet er rettskraftig avklart ved avsluttet skjønns sak, punkt 3.1. Det har også mulig betydning for hvilke rettslige *konsekvenser* de ulike vedtakenes ugyldighet kan få for henholdsvis staten og eksproprianten. Se *Backer* s.287.

¹⁰² Se *Fjordbo*, s.3 med videre henvisninger.

¹⁰³ Som eksempelvis statlig områderegulering vedtatt av Stortinget, slik situasjonen var i Alta-saken.

Fremstillingen er såkalt *rettsdogmatisk*; den konsentrerer seg i hovedsak om å *klarlegge gjeldende rett*. Til dette benyttes *alminnelig norsk rettskildelære*.¹⁰⁴

Avhandlingens *del 2.-4.* fremstiller hovedsakelig *gjeldende rett*. Delene inneholder dryppvise vurderinger av om gjeldende rett er formålstjenlig. Fra punkt 4.3 og ut avhandlingen øker graden av *rettspolitiske* tanker og egne vurderinger. Skjønnsprosessens bakgrunn er essensiell for å forstå skjønnsprosessen og skjønnsloven § 48¹⁰⁵ i særdeleshet. Dette innebærer at noen av avhandlingens underpunkter får *rettshistorisk* preg.¹⁰⁶

Gjennom å undersøke og beskrive gjeldende rett og dens innflytelse på særlige saksforhold, vurderes påvirkningen skjønnsloven § 48, kombinert med tilstøtende bestemmelser,¹⁰⁷ *har og kan få* på utbygging av fornybar energi.¹⁰⁸ Denne problematikken utgjør avhandlingens særlige aktualitet og bakteppe.¹⁰⁹ Avhandlingen får dermed også delvis preg av en *rettslig risikoanalyse*.¹¹⁰ Dette ligger også implisitt i *hovedproblemstillingen*.¹¹¹ Rammeverket for risikovurdering er alt beskrevet i 1.2.3. Andre samfunnshensyn, som reindriften og implisitt hensynet til samisk kultur,¹¹² blir heller ikke glemt. Kan hende er mulig problemløsning innen skjønnsprosessen heller *ikke* et nullsumspill, men noe som kan gagne alle parter.

Avhandlingen har alt tatt opp viktige samfunnsproblemstillinger, forankret i den virkelige verden. Mens *hovedverktøyet* er alminnelig juridisk metode, trekkes også relevante økonomiske og politiske utviklinger inn i tematikken. Feltet er i bevegelse.¹¹³ Dette samspillet er trolig sterkere vektlagt enn i tradisjonelle juridiske mastergradsavhandlinger.

Avhandlingens fokus i punkt 3.1. er *objektiv rettskraft*,¹¹⁴ *hva* som er avgjort mellom partene i ekspropriasjonsskjønnsaken. Der *subjektiv rettskraft* er relevant, agerer staten i avhandlingen

¹⁰⁴ Se eksempelvis *Eckhoff ved Helgesen* (2001).

¹⁰⁵ Se punkt 3.1.5.1.

¹⁰⁶ Se punktene 2.1.1 og 3.1.5.

¹⁰⁷ Særlig skjønnsloven § 50 og adgangen til såkalt *forhåndstiltredelse* til ekspropriasjon av rettigheter *før* rettsprosessene er avsluttet og gyldighetsspørsmålet er rettslig avklart, jf. oreigningslova § 25. Se også [del 4](#).

¹⁰⁸ Se punkt 1.1.

¹⁰⁹ Se punkt 1.2.1.

¹¹⁰ Med rettslig risikoanalyse menes at det i avhandlingen aktivt vurderes mulige risikofaktorer rettsstilstanden skaper for utbygging av fornybar energi.

¹¹¹ Se punkt 1.1.

¹¹² Se punkt 1.2.2 og del 4.

¹¹³ Se punkt 5.2.8.

¹¹⁴ Se punkt 3.1.3.1.

som stedfortreder for offentlige myndigheter som fatter ekspropriasjonsvedtak.¹¹⁵ Siden avhandlingen primært omhandler *energiutbyggingssaker*, er ekspropriasjonsvedtakene eller -tillatelsene avhandlingen tematiserer gjennomgående *statlige* vedtak, fattet av NVE i første instans, i sammenheng med konsesjonsvedtaket.¹¹⁶

Avhandlingen omhandler juridisk tematikk med svært aktuell bakgrunn, både angående utbygging av *fornybar energi* generelt, landbasert vindkraft¹¹⁷ og *Fosen-saken* spesielt. Fosen-saken har opphav i et rettsområde hvor juridisk klarspråk tidvis er et knapphetsgode.¹¹⁸ Det er en målsetning at avhandlingen skal være mest mulig tilgjengelig. Derfor tilstrebes klarspråk,¹¹⁹ innenfor rammen av at innholdet må være juridisk presist og riktig, samt en ikke alt for innskrenkende bruk av det norske språket. Termen «setning» benyttes for eksempel istedenfor den tradisjonelle internjuridiske termen «punktum», i referanse til lovtekster.

Det finnes ikke lenger «skjønnsretter».¹²⁰ Avhandlingen benytter termen «*skjønnsdomstol*», for kollektivt å referere til domstoler som setter rett etter skjønnsprosessuelle regler i nåtid. *Skjønnsrett* brukes når det refereres til tidligere ordning.

1.5 Veien videre

Jeg har funnet at nødvendig kontekst for undersøkelsene av *gjeldende rett* innbefatter skjønnsprosessens *historiske bakgrunn og formål*, forholdet mellom *tvisteloven og skjønnsloven*, inkludert sakskostnadsordningen og skjønnsdomstolenes *sammensetning og kompetanse*. I tillegg til introduksjonen i *punkt 1.3*, bygges dette gjennom *del 2*.

Dette skal gi tilstrekkelig bakgrunnskunnskap for å forstå de *generelle* problemstillinger skjønnsloven skaper, i særdeleshet for *store skjønn*, gjennomgående eksemplifisert ved saker om energiutbygging. *Spesifikt* danner disse elementene det rettslige bakteppet for hvordan *Fosen-saken* – en av avhandlingens beveggrunner – ble slik den ble.

Videre danner *del 2* fundamentet for dypdykk i *gjeldende rett* i *del 3*. *Punkt 3.1* undersøker avhandlingens rettsdogmatiske hovedspørsmål; «rettskraftsspørsmålet» – om *gyldighetsspør-*

¹¹⁵ Kommunene fatter flest ekspropriasjonsvedtak samlet sett, se punkt 1.3.2.

¹¹⁶ Etter energiloven § 3-1 første ledd første setning.

¹¹⁷ Med vindkraft siktes heretter til *landbasert vindkraft* dersom ikke annet spesifiseres.

¹¹⁸ Se punkt 5.1.2.

¹¹⁹ Advokatbladet: 1.

¹²⁰ Skjønnsrettene som særdomstol ble avvirket ved lovendring i domstoloven 1.juli 2010.

*målet blir rettskraftig avklart mellom partene i ekspropriasjonsskjønnssaker.*¹²¹ Punktene 3.2-3.3 beskjeftiger seg med en rekke andre spørsmål om gjeldende rett, med opphav i skjønnsloven § 48 og 1959-endringen. Disse spørsmålene er mindre inngående behandlet enn 3.1, grunnet plasshensyn og at de er noe rettslig *klarere* og mindre innfløkte enn rettskraftsspørsmålet. Spørsmål som i 3.2.3, er allikevel ikke mindre viktig, for å forstå skjønnslovens praktiske tilkortkommenhet.

Del 4 beskjeftiger seg med *forhåndstiltredelse* som særlig rettslig problemelement – og om det er klokt å endre ordningen. Den avsluttende del 5 oppsummerer *observasjoner* gjort gjennom avhandlingen, vurderer *behovet* for endringer av gjeldende rett, *hvilke* endringer som bør overveies og presenterer grovskisser til *løsningsmodeller*.

¹²¹ Mer presist definert i punkt 3.1.1.

2 SKJØNNSPROSSESSENS OPPBYGGING

2.1 Skjønnsprosessen: Rettslig bakgrunnshistorie og begrunnelse

2.1.1 Relevant rettslig bakgrunnshistorie

Skjønnsprosess har lang historisk tradisjon i Norge.¹²² Både Gulatingsloven og Frostatingsloven hadde bestemmelser om bruk av upartiske menn i tvisteløsning.¹²³ Dette kan anses som kime til skjønnsprosessen. I noen bestemmelser skulle skjønnsmenn granske og vurdere verdier og skadeårsaker for senere tvisteavgjørelse. I andre fungerte de selv som dommere, eksempelvis ved avgjørelse av jorddelingstvister og odelsløsningssummer. I Magnus Lagabøtes landslov ble bruken av skjønn som tvisteløsningsform utvidet. Skjønnsprosessen ble utviklet ved rettspraksis og skjønn deretter hyppig benyttet i norsk sivilprosess.

Skjønn kunne holdes som *del av* et ordinært allmennprosessuelt søksmål. Det var her et konsekvent «skarpt skille» mellom *domssaken* og *skjønnsaken*.¹²⁴ Arbeidsoppgavene til rettens formann – dommeren – og skjønnsmennene var ulike og kompetansen splittet. Dommeren avgjorde de «rettslige», *fagjuridiske* spørsmål, men deltok ikke i granskning og vurderingen av de *skjønnsmessige* spørsmål; dette lå til skjønnsmennene.¹²⁵ Dette førte også til at *rettsmidlene* mot avgjørelsene til dommer og skjønnsmenn var ulike: Mot *skjønnet*¹²⁶ kunne man be gjære *overskjønn*, mens mot dommerens *fagjuridiske* avgjørelser var rettsmiddelet *anke* til overrett og eventuelt Høyesterett.¹²⁷

Sivilprosessreformen av 1915 avstedkom ved siden av tvistemålsloven en egen *skjønnsprosesslov*, vedtatt 1917. En rekke lover hadde den gang skjønn som prosessform, men frem til dette var selve skjønnsakenes prosessuelle form ikke lovregulert. Lovgiver ville beholde selvstendige skjønn og dette ble da en egen prosessform, regulert i skjønnsloven.¹²⁸ Skjønnsloven opphevet ordningen med *skjønn som element i ordinære søksmål*.¹²⁹

Fundamentale forskjeller oppstod mellom skjønnsprosessen før og etter skjønnsloven ble trådt i kraft. Det tidligere skillet mellom dommere og lekmenns *kompetanse* i skjønnsaker fors-

¹²² En historisk gjennomgang finnes hos *Skeie* (1935) s.87-90.

¹²³ Resten av avsnittet: NOU 1993:35 s.10.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ Altså den endelige avgjørelsen av skjønnsaken og i særdeleshet erstatningen.

¹²⁷ NOU 1993:35 s.10.

¹²⁸ NOU 1993:35 s.11.

¹²⁹ *Jf. Lie* (2019) s.63.

vant. Både dommere og skjønnsmedlemmer¹³⁰ deltar nå i alle avgjørelser, både de fagjuridiske og i erstatningsutmålingen, for ekspropriasjonsskjønnssaker.¹³¹

Allikevel *vedvarte* det historiske skillet mellom *domssaker* og *skjønnssaker* delvis under skjønnssloven. Skillet reflekteres i den opprinnelige skjønnssloven § 48 som gjaldt fra vedtaket av skjønnssloven og frem til 1959. Tvist om retten til ekspropriasjon ble avgjort ved kjennelse. Denne kjennelsen kunne ankes og avgjøres selvstendig ved tvistemålslovens regler. Deler av skjønnssaken kunne også overføres til «søksmåls former», altså allmennprosessuell prøving etter daværende §§ 49 og 50.¹³²

Skillet mellom domssaker og skjønnssaker som del av skjønnssloven ble forsøkt brutt i forbindelse med utarbeidelse av en felles ekspropriasjonslov («1959-reformen»). Reformarbeidet tilsiktet forenkling og rasjonalisering av ekspropriasjonslovgivningen.¹³³ Ekspropriasjonslovutvalget¹³⁴ ønsket at *alle* avgjørelser som angikk skjønnssaken, også fagjuridiske avgjørelser som tvist om retten til ekspropriasjon skulle løses *under skjønnssaken etter skjønnsslovens regler*. Gyldighetsspørsmålet skulle kun avgjøres under skjønnnet og ikke ankes. Forslaget ble kun delvis fulgt opp av departementet. Man kan derfor fortsatt gjenfinne rester av dikotomien mellom domssak og skjønnssak, og skillet mellom *anke* og *overskjønn* i skjønnssloven § 48.¹³⁵

Ekspropriasjonssaker hadde opprinnelig form som alminnelig søksmål.¹³⁶ Når tvister om retten til ekspropriasjon nå ble løst under skjønnssaken, ble skjønnsprosessen delvis *speilvendt* fra tidligere tiders ordning hvor *skjønnssaker* kunne være del av ordinære søksmål: Det som før måtte løses ved alminnelig søksmål – som gyldigheten av offentligrettslig ekspropriasjonsvedtak – ble nå en eventuell *del av skjønnssaken*. Dette har senere ved flere anledninger skapt problemer ved utviklingen av større skjønnssaker og er bakgrunnen for punkt 3.1.

Senere har skjønnssloven vært reformert flere ganger.¹³⁷ Skjønnsslovutvalget overleverte i 1993 sine forslag til revisjon av skjønnssloven,¹³⁸ etter nær 10 års arbeid.¹³⁹ Forslagene skulle blant

¹³⁰ «Skjønnsmedlemmer» jf. eksempelvis § 5 første ledd, §§ 11-20, het tidligere «skjønnsmenn», frem til kjønnsnøytral terminologi ble innført i forbindelse med tvistelovens vedtakelse. Termen skjønnsmenn brukes synonymt, når det tidvis siteres fra og refereres til gammel ordning.

¹³¹ Se punkt 2.1.2 direkte under.

¹³² Jf. *Lie* (2017), s.287.

¹³³ NOU 1993:35 s.13.

¹³⁴ Utvalget skrev innstillingen i NUT 1954:1. Tidvis omtalt som «Schjødt-utvalget».

¹³⁵ Se punkt 3.1.4 flg.

¹³⁶ NOU 1993:35 s.11.

¹³⁷ Se punkt 3.1.5.1.

¹³⁸ NOU 1993:35.

annet bøte på problematikken rundt avgjørelsen av gyldighetsspørsmålet.¹⁴⁰ Utredningen har siden ligget trygt og uforstyrret forvart i justisdepartementets skuffer. Arbeidet med å reformere tvistemålsloven resulterte i tvisteloven og de foreløpig siste betydelige endringene i skjønnsloven.¹⁴¹

2.1.2 Målene om effektivitet og særlig skjønnskompetanse

Skjønnsloven er altså en forenklet sivil rettergang. I skjønnslovens forarbeidshistorie gjentas to begrunnelser for skjønnsprosessens fortsatte eksistens og særegenheter. I Skjønnslovutvalgets mandat ble det fremholdt at skjønn

«antas å kunne gi en *hurtigere og billigere* avgjørelse av spørsmålene enn ordinær sivil rettergang. Skjønnsordningen har dessuten vært ansett som særlig hensiktsmessig når avgjørelser som skal treffes, er *utpreget skjønnsmessige*» (mine uthevinger).¹⁴²

I avhandlingen sammenfattes den første og andre begrunnelsen henholdsvis ved de skjønnsprosesskontekstuelle kortformene «*effektivitetsmålet*»¹⁴³ og «*kompetansemålet*». Det første formålet, effektivitetsmålet, er konsistent beskrevet som tenkt å tilrettelegge for

«hurtigere og billigere avgjørelser sammenliknet med ordinær sivilprosess etter tvisteloven»,¹⁴⁴ alternativt

«enklere og hurtigere behandling enn hva alminnelig søksmål ville medføre»,¹⁴⁵ eller å

«faa en enklere og hurtigere behandling end et søksmaal vilde medføre». ¹⁴⁶

Enklere, raskere og billigere – *prosessøkonomisk* – tvisteløsning, kan altså sammenfattes som skjønnsprosessens hovedformål.¹⁴⁷

¹³⁹ Oppnevning 22. juni 1984, levering 20. oktober 1993.

¹⁴⁰ Jf. utredningens forslag til ny skjønnsloven § 52 andre ledd, NOU 1993:35 s.143.

¹⁴¹ Jf. Ot.prp.nr.74 (2005-2006) s.63-71.

¹⁴² Fra foredraget 22. juni 1984 til opprettelsen av Skjønnslovutvalget, NOU 1993:35 s.7.

¹⁴³ *Effektivitetsmålet* kan kanskje mer presist omtales som en særlig vektlegging av prosessøkonomi i antatt enklere saksforhold som passer til skjønnsavgjørelse.

¹⁴⁴ Prop.33 L (2016–2017) s.25.

¹⁴⁵ NOU 1993:35 s.11.

¹⁴⁶ Ot.prp.nr.38 (1911) s.22.

¹⁴⁷ Kompetansemålet har gjerne implisitt fremstått noe underordnet, jf. ordvalgene «dessuten» n.116 over og «ved siden herav, har man ogsaa vildet opnaa», Ot.prp.nr.38 (1911) s.17-18.

Effektivitet tillegges betydelig vekt også i tvisteloven,¹⁴⁸ men er her er et viktig hensyn *blant* mange, jf. § 1-1(1). I skjønnsprosessen er effektivitetsmålet *hovedbegrunnelsen* for skjønnsprosessen som egen prosessform.

Det *andre* formålet, at skjønnsprosess har vært ansett som særlig hensiktsmessig ved *utpreget skjønnsmessige* avgjørelser, førte til vektlegging av

«at retten i disse tilfelle ble sammensatt med menn med større faglig innsikt og bedre praktisk kjennskap til de forhold som sakene frembød, enn hva man kunne forutsette hos embetsdommerne.»¹⁴⁹

Skjønnsprosessens lekmannsordning har altså bakgrunn i tanken om at den diskresjonære avgjørelsen av *skjønnet*, i større grad var avhengig av «mænd, som besidder særlige forutsetninger»¹⁵⁰ for å bedømme lokale, skjønnsfaglige spørsmål – heller enn embetsdommeren, som ofte kunne ha svak lokal tilknytning og kunnskap. Skjønnsprosessens regler ble derfor utformet med tanke på realitetsavgjørelser av skjønnsmessig art.¹⁵¹

Den sosiale lagdelingen var den gang stor. I kjølvannet av parlamentarismens gjennombrudd i 1884 – som avløste den historiske perioden tidvis kalt «embetsmannsstaten»¹⁵² – reformerte Stortingets daværende Venstre-flertall samfunnet i mer demokratisk, egalitær retning. Skjønnsmedlemmenes styrkede stilling i skjønnsloven, som likestilte skjønnsmedlemmene¹⁵³ med dommeren også i avgjørelsen av *fagjuridiske* spørsmål, ses i

«sammenheng med den demokratisering av rettsvesenet som ble introdusert ved straffeprosessloven av 1887 og fortsatte med prosesslovreformen av 1915».¹⁵⁴

Dette gav opphav til både økt innflytelse til skjønnsmennene og den beslektede juryordningen i straffeprosessen. Ved siden av demokratisk kontroll med rettsanvendelsen var begrunnelsen

¹⁴⁸ Jf. eksempelvis tvisteloven § 1-1 første ledd og § 9-4 første ledd.

¹⁴⁹ NOU 1993:35 s.11. I 1911-forarbeidene uttrykket komiteen dette slik at «man ogsaa vildet oppnaa at retten sammensættes med mænd, som besidder særlige forutsetninger for at bedømme de faglige spørsmåal, som foreligger», jf. Ot.prp.nr.38 (1911) s.17-18.

¹⁵⁰ Ot.prp.nr.38 (1911) s.22.

https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1911&paid=3&wid=b&psid=DIVL346&pgid=b_0462

¹⁵¹ Lie (2019), s.63.

¹⁵²

¹⁵³ Og dermed gjorde dem til et klart *flertall*, se punkt 2..3.1.

¹⁵⁴ NOU 1993:35 s.50.

for skjønnsmennenes styrkede stilling at loven skulle lede til rimelige resultater.¹⁵⁵ Dette ble naturlig nok ansett særlig viktig i saker med *tvangselement*, som ekspropriasjonssaker.

Den prosessuelle konsekvensen av *effektivitetsmålet* er at skjønnsprossens regler ble utformet med færre og enklere prosessuelle krav enn i allmennprosessen. Konsekvensen av *kompetansemålet* er at skjønnstolene er sammensatt annerledes enn under allmennprosessuelle tvistesaker.¹⁵⁶ Dette behandles i neste punkt.

2.2 Skjønnspross og allmennprosess: To distinkte prosessuelle spor

2.2.1 Forholdet mellom skjønnsløven og tvisteløven

Skjønnsløven og tvisteløven er altså to *tilsiktet* forskjellige prosessuelle spor. I tillegg til å være delvis særregulert i skjønnsløven, har skjønnsprossen et særegent *begrepsapparat*.¹⁵⁷

Forskjellene mellom de ulike regelsettene fremgår av skjønnsløven § 2. Bestemmelsen angir hvilke deler av tvisteløven som også gjelder i skjønnsprossen. De angitte delene, «*første, annen, fjerde, femte og sjette del, med unntak for kapittel 6 og 16 III, samt § 9-6*», gjelder med de unntak som følger av formuleringen

«*forsaavidt dertil er anledning og ikke andet er bestemt ved lov*».

Dette sikter til selve skjønnsløvens innhold, som er unntak fra tvisteløven «*bestemt ved lov*». Dette var tilsiktet lovgivningsteknikk; justisdepartementet ønsket ikke detaljerte henvisninger fra skjønnsløven til tvistemålslovens kapitler eller paragrafer.¹⁵⁸ Skjønnsprossen er dermed en form for «avvik» fra allmennprosess etter tvisteløven, og unntakene som avviker fra tvisteløvens system, prosessuelle krav og konkrete saksgjennomføring, fastsettes i skjønnsløven. Skjønnsløven er derfor også langt mindre omfattende enn tvisteløven, med til sammen 58 paragrafer – hvorav 10 er opphevet. Mange er også vesentlig endret.

Kapittel 2 («2net kapitel»)¹⁵⁹ angir særbestemmelser for *ekspropriasjonsskjønnssaker*. Disse utgjør dermed *unntak fra unntaket*, hoveddelen av skjønnsløven i kapittel 1 («1ste kapitel»)¹⁶⁰.

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ Se punkt 2.3.1.

¹⁵⁷ For en oversikt over de viktigste forskjellige betegnelsene, se *Broch Hauge mfl.* s. 143.

¹⁵⁸ Jf. Ot.prp.nr.38 (1911) s.5.

¹⁵⁹ Paragrafene 46-58.

¹⁶⁰ Se eksempelvis §§ 26 og 48, samt §§ 42 og 43 opp mot §§ 54, 54a og 54b.

At om lag en sjettedel av skjønnslovens opprinnelige paragrafer¹⁶¹ er opphevet, peker også mot andre ulikheter mellom skjønnsloven og tvisteloven. Mens tvisteloven ble reformert i 2005,¹⁶² er skjønnsloven kun delreformert og lappet etter 1917. Årenes gang merkes tydelig. Grunnet ulike delreformer,¹⁶³ men altså ingen *fullstendig* reform,¹⁶⁴ har språket blitt en lettere kaudervelsk blanding av ord og uttrykksmåter fra tiden før og etter 1917; både fra moderne tider og tiden imellom. Originalspråket gjenfinnes en del steder, mens språk fra senere reformer og moderne språkføring preger andre regler. Tidvis overlapper de ulike språkformene selv innen samme paragraf,¹⁶⁵ tidvis er språket fra 1917 beholdt også ved oppdatering.¹⁶⁶ Selv lovens hovedbegrep – skjønn – er derfor ikke skrevet konsistent.¹⁶⁷

En viss stemoderlig behandling av skjønnsloven i nyere tid merkes ikke bare lingvistisk. Det gir også opphav til en del utfordrende *rettslige* problemstillinger. Noen av disse problemstillingene omkring gjeldende rett i skjønnsprosessen er hovedtema fra avhandlingens punkt 3.1 og ut del 3. Kombinert med reglene om *forhåndstiltredelse*¹⁶⁸ skaper hovedproblemet – gyldighetsspørsmålet i ekspropriasjonsskjønnsaker – potensielt en rekke følgeproblemer med opphav i skjønnsloven.

En kortfattet oversikt over noen viktige *materielle* forskjeller i skjønnsloven og tvisteloven, med relevans for avhandlingens problemstillinger, følger under.

¹⁶¹ Samt et av tre kapitler.

¹⁶² Tidligere tvistemålsloven.

¹⁶³ 1959, 1973 og 1982 nevnt særlig, men i tillegg visse tillegg og endringer i 2007, i forbindelse med at tvisteloven trådte i kraft.

¹⁶⁴ Se punkt 2.1.1.

¹⁶⁵ Se eksempelvis § 21 første og andre ledd, sml. tredje ledd.

¹⁶⁶ Se eksempelvis § 2.

¹⁶⁷ «1ste kapitel» omhandler «Skjøn». Paragraf 1 benytter formen «skjønn», § 2 «skjønnsaker».

¹⁶⁸ Se del 4.

2.2.2 Noen viktige skillelinjer mellom skjønnsloven og tvisteloven

Det mest iøynefallende er skillet mellom de ulike *sammensetningene* av skjønnsdomstolene, sammenlignet med i allmennprosessuelle saker. Dette begrunnes med *kompetansemålet*.¹⁶⁹

Vernetingsreglene skiller seg fra allmennprosessens utgangspunkt, hvor saker skal anlegges i rettskretsen saksøkte befinner seg.¹⁷⁰ I skjønnsprosessen skal saken anlegges i rettskretsen hvor eiendommen eller rettighetene befinner seg.¹⁷¹ Dette gjelder også dersom ekspropriatene befinner seg i en annen rettskrets. Dette har sammenheng med at det i skjønnsaker foretas befarings på stedet, og at skjønnsmedlemmene skal ha lokalkompetanse, jf. *kompetansemålet*.

Skjønnsdomstolers *kompetanse* i relasjon til allmennprosessen, behandles i punkt 2.3.2 under.

En rekke ulikheter i gjennomføringen av selve skjønnsaken henger sammen med *effektivitetsmålet*. I første rekke kommer lavere og løsere prosessuelle krav i skjønnsprosessen sammenlignet med allmennprosess. Dette gjelder både utforming av skjønnsbegjæringen,¹⁷² saksforberedelsen og skjønnsforretningen¹⁷³ og reflekterer skjønnsprosessen som en tiltenkt «enklere og billigere» prosessordning.¹⁷⁴ Symptomatisk er reglene for saksforberedelsen og skjønnsforretningen i skjønnsloven §§ 21 og 22 mer begrensede enn tilsvarende regler i tvistelovens kapittel 9. Da saksforberedelsesregler kom til,¹⁷⁵ ble det vektlagt at saksforberedelsen skulle være «meget kort og summarisk».¹⁷⁶ Skjønnsprosessen skulle nettopp ikke «risikere å komme over til en ordning i likhet med skriftlig saksforberedelse i ordinære sivile saker».¹⁷⁷

Videre er *partskonstellasjonen* slik at eksproprianten alltid er saksøker, mens ekspropriaten

¹⁶⁹ Se punkt 2.1.2 og NOU 1993:35 s.50-52.

¹⁷⁰ Jf. tvisteloven § 4-4 første ledd.

¹⁷¹ Jf. skjønnsloven § 6 første ledd.

¹⁷² Skjønnsbegjæring tilsvarende stevning i tvisteloven.

¹⁷³ Skjønnsforretningen tilsvarende hovedforhandlingen i tvisteloven. Skjønnsloven bruker også særordningen «*skjønnsforutsetninger*», jf. skjønnsloven § 8 tredje ledd siste setning og § 22 første ledd første setning.

¹⁷⁴ Skjønnslovutvalget la til grunn at mange skjønnsaker kan behandles som «samlebånds»-saker, hvor flere saksøkte saker kan behandles per dag, jf. NOU 1993:35 s.52.

¹⁷⁵ Det fantes ingen skrevne regler for saksforberedelsen i skjønnsprosessen før 1973.

¹⁷⁶ Lie (2017) s.106-107, som gjengir tidligere forarbeider.

¹⁷⁷ *Ibid.*

alltid er saksøkt.¹⁷⁸ *Vernetingsreglene* avviker fra allmennprosessen.¹⁷⁹ Det er ikke krav om, eller anledning til, behandling i *forliksråd* og det kan ikke avsies *fraværdom*.¹⁸⁰

Det er egne *rettsmidler* mot skjønn. Det kan begjæres *overskjønn*,¹⁸¹ som motsvarer ankebehandling i allmennprosessen. Dette er eneste ordinære rettsmiddel mot skjønn¹⁸² og avholdes ved lagmannsretten. Videre rettsmiddel etter overskjønn er anke til Høyesterett.¹⁸³ Det kan kun ankes til *Høyesterett* grunnet feil i rettsanvendelsen eller saksbehandlingen. Det kan ellers kun *ankes*¹⁸⁴ over avgjørelser under skjønnsaken tatt ved kjennelse;¹⁸⁵ dette utgjør nå et springende punkt i skjønnsloven § 48.¹⁸⁶

I tillegg er *sakskostnadsreglene* ulike i skjønnsprosessen. Her er det videre også ulikheter mellom ekspropriasjonsskjønn¹⁸⁷ og alminnelige skjønnsprosessregler,¹⁸⁸ grunnet *ekspropriasjonsinngrepets* rettslige særstilling.¹⁸⁹

2.2.3 Sakskostnadsordningen i ekspropriasjonsskjønnsaker.

I alminnelig norsk sivilprosess er utgangspunktet¹⁹⁰ at parter som

«har vunnet saken, har krav på full erstatning for sine sakskostnader fra motparten»

En viktig skillelinje mellom ekspropriasjonssaker og allmennprosessuelle tvister er ekspropriatens nevnte delvis tvangsmessige deltakelse; rettighetene eksproprieres mot deres vilje.¹⁹¹ Skjønnslovens sakomkostningsordning avviker derfor markant fra tvistelovens ordning.

¹⁷⁸ Også dersom kun ekspropriaten bruker rettsmiddel mot underskjønnsdomstolens avgjørelse. Ekspropriaten er fortsatt saksøkt ved overskjønn eller eventuelt høyesterettsanke.

¹⁷⁹ Se skjønnsloven § 6 første ledd, sml. tvisteloven § 4-4 første ledd.

¹⁸⁰ Se skjønnsloven § 2, som unntar tvistelovens kapitler 6 og 16 III fra å gjelde i skjønnsloven.

¹⁸¹ Se skjønnsloven §§ 32 flg.

¹⁸² Se *Broch Hauge mfl* s.139.

¹⁸³ Se skjønnsloven § 38.

¹⁸⁴ Slike anker følger allmennprosess etter tvisteloven.

¹⁸⁵ Jf. eksempelvis skjønnsloven §§ 9 og 48 andre ledd.

¹⁸⁶ Se punkt 3.1.

¹⁸⁷ Regulert i skjønnsloven §§ 54, 54 a og 54 b.

¹⁸⁸ Regulert i skjønnsloven §§ 42 og 43.

¹⁸⁹ Se punkt 1.3.2.

¹⁹⁰ Jf. tvisteloven § 20-2 første ledd.

¹⁹¹ Selv om det kan inngås frivillig avtale. Som nevnt ekspropriaten må naturligvis være i sin fulle rett til ikke å akseptere det tilbud ekspropriaten avgir og heller la retten avgjøre dette. Ved overskjønn begjært av saksøker gjelder noe andre regler, se skjønnsloven § 54 a.

For *ekspropriasjonsskjønnssaker* er sakskostnadsordningen regulert i skjønnsloven §§ 54, 54a og 54b. Utgangspunkt er § 54 første ledd. Eksproprianten, som alltid er saksøker

«skal erstatte saksøkte nødvendige utgifter i anledning av skjønnssaken».

At «saksøkte» skal ha erstatning for nødvendige utgifter i anledning skjønnssaken har klar basis og gjenklang i Grunnloven § 105, som fastsetter at der

«noen må avgi sin rørlige eller urørlige eiendom til offentlig bruk, så bør han eller hun ha full erstatning av statskassen».

Det følger som en naturlig forlengelse av «full erstatning», at også ekspropriatens *sakskostnader* til ekspropriasjonssaken skal erstattes.

Men også andre hensyn spiller inn på reglenes faktiske utforming. Sakskostnadsreglene har noen av de mest omfattende forarbeidsuttalelsene av alle bestemmelser i skjønnsloven.¹⁹² Hovedregelen i skjønnsloven § 54 gjelder som utgangspunkt i alle instanser,¹⁹³ men kun uinnskrenket for førsteinstans. Unntaksreglene i §§ 54 a og 54 b angir særlige sakskostnadsregler for *overskjønn* og *anker*.¹⁹⁴

Sakskostnadsordningen for ekspropriasjonsskjønnssaker skaper noen problemstillinger, for det *første* rettslige *avgrensninger*. Ordningen gir incentiver til å forsøke bringe saker inn under sakskostnadsordningen for ekspropriasjonsskjønnssaker etter skjønnsloven § 54. Hva som faller inn under denne særordningen, har gitt opphav til flere høyesterettssaker.¹⁹⁵

For *det andre* vil også gyldighetsprøving arte seg ulikt avhengig av om det prøves som del av selve ekspropriasjonsskjønnssaken. Et *separat* gyldighetssøksmål om ekspropriasjonsvedtaket bak skjønnssaken, vil saksøker – også om denne er ekspropriat i skjønnssaken – risikere å måtte bekoste selv. Også gyldighetsprøving av vedtaket som *springer ut av skjønnssaken* og går mellom *samme parter*, kan ekspropriaten måtte bekoste. Eksempelvis vil angrep mot *forhåndstiltredelsesvedtaket*¹⁹⁶ eller tvangsfullbyrdelsen av slikt vedtak, gjennomføres etter allmennprosess.¹⁹⁷

¹⁹² Se NOU 1993:35 s.275-297 til nåværende §§ 54, 54 a og 54 b, tilsvarende forslaget §§ 54-56 for ekspropriasjonsskjønn.

¹⁹³ Lie (2017), s.296.

¹⁹⁴ Dragsten/Vislie s. 319.

¹⁹⁵ Se punkt 2.3.2.5

¹⁹⁶ Se del 4.

¹⁹⁷ Dette skjedde i forbindelse med Fosen-saken, da reindriftssamene forsøkte stoppe utbyggingen der forhåndstiltredelse ble tvangsfullbyrdet før skjønnssaken var avsluttet, jf. LF-2018-34498 og HR-2018-1833-U.

Skjønnslovens sakskostnadsordning kan dermed agere som medvirkende årsak til at gyldighetsspørsmålet ikke får sin avgjørelse før ekspropriasjonsskjønnsaken er endelig avgjort – tidvis lenge etter at spørsmålet kunne vært avgjort ved allmennprosessuelt gyldighetsspørsmål som direkte avgjør spørsmålet. Hvorvidt *rettskraften* av gyldighetsavgjørelser i ekspropriasjonsskjønn også er ulike fra dommer etter alminnelige regler for rettskraft,¹⁹⁸ har dermed sammenheng med sakskostnadsreglene. Dette viktige omdreiningspunktet i avhandlingen tematiseres videre under punkt 3.1.

2.3 Domstolene i skjønnsprosessen: Skjønnsdomstolene

2.3.1 Skjønnsdomstolenes sammensetning

Skjønnsaker avholdes i dag i første instans som utgangspunkt i tingretten.¹⁹⁹ Skjønnsprosessen er altså en separat *prosessform* for bestemte typer saker, men har ikke lenger egne *domstoler*.²⁰⁰ Grunnet historisk begrepsbruk²⁰¹ henger betegnelsene *skjønnsrett* og *overskjønnsrett* igjen. I dag avholder de «vanlige» rettsinstanser, tingretten og lagmannsretten, henholdsvis *skjønns-* og *overskjønns* i ekspropriasjonsskjønnsakene.²⁰² Avhandlingen referer derfor som nevnt til rettsinstanser som avholder skjønn i dag, kollektivt som skjønnsdomstoler.

Til dette kommer den viktige modifikasjon at domstolene i skjønnsaker er *ulikt sammensatt* fra allmennprosessen.²⁰³ Både under- og overskjønn ved tingrett og lagmannsrett settes i utgangspunktet med én fagdommer og fire skjønnsmedlemmer.²⁰⁴ Kun hvis dommeren av «*særlige grunner finner det nødvendig*», skal lagmannsretten settes med tre dommere.²⁰⁵ Skjønnsprosessen er dermed tallmessig særlig sterkt dominert av legfolk. Slike skjønnsmedlemmer skal ha særskilt kompetanse og skal oppnevnes basert på kyndighet i

¹⁹⁸ Jf. tvisteloven § 19-15.

¹⁹⁹ Dersom ikke annet er bestemt ved lov, jf. skjønnsloven § 5 første ledd. En del skjønnsaker avholdes av *jord-skifteretten*, jf. skjønnsloven § 1.

²⁰⁰ Se punkt 1.4.

²⁰¹ Jf. *Lie* (2019) s.65.

²⁰² Tidligere ble overskjønn avholdt av *sideordnet førsteinstans*.

²⁰³ Se punkt 2.3.1.

²⁰⁴ Jf. skjønnsloven §§ 11 første ledd første setning og § 5 første ledd, § 34 for overskjønn. Skjønnsdomstolen kan settes med henholdsvis to eller seks skjønnsmedlemmer, jf. skjønnsloven § 11 første ledd andre og tredje setning. Seks skjønnsmedlemmer er forbeholdt «særlig vanskelige og omfattende saker».

²⁰⁵ Jf. skjønnsloven § 34 første ledd.

«det skjønnnet gjelder, med sikte på å få en sammensetning som sikrer en allsidig vurdering og tilstrekkelig kjennskap til lokale forhold».²⁰⁶

Domstoler satt i skjønnsprosess skiller seg dermed fra allmennprosessens utgangspunkt, både i sammensetning²⁰⁷ og kravet til lekdommernes spesialkompetanse,²⁰⁸ jf. kompetansemålet, som tradisjonelt er ansett som viktig for å sikre riktige²⁰⁹ og rimelige resultater.²¹⁰

Skjønnsloven § 27 første ledd fastslår at

«[i] alle avgjørelser under forretningen tar saavel bestyreren som skjønnsmedlemmene del.»

Den historiske kompetansedelingen mellom dommer og skjønnsmenn ble som nevnt i punkt 2.1.1 forlatt ved innføringen av skjønnsloven. Både dommeren og skjønnsmedlemmene deltar nå i både befaring og verdsettelse og avgjør i fellesskap – med lik stemmevekt²¹¹ – alle spørsmål under skjønnsaken, også de fagjuridiske.²¹²

2.3.2 Skjønnsdomstolenes kompetanse

2.3.2.1 Skjønnsdomstolenes kompetanse til å behandle tvister etter skjønnsprosess

Både skjønnsprosessens *prosessuelle regler*, *rettssammensetningen* og *sakskostnadsregler* adskiller seg altså fra allmennprosessen. Skjønnsprosessen kan dermed medføre både fordeler og ulemper for partene. Gitt skillelinjene mellom de to prosessuelle sporene, er dermed *skjønnsdomstolenes kompetanseavgrensninger* betydningsfull.

²⁰⁶ Jf. skjønnsloven § 12 andre ledd. Se punkt 2.1.2.

²⁰⁷ I vanlige saker etter tvisteloven settes rett med enten kun én dommer eller bistått av to meddommere, jf. tvisteloven § 9-12 første ledd.

²⁰⁸ *Broch Hauge mfl*, s.129. Tvisteloven § 9-12 andre og tredje ledd regulerer saker hvor fagkyndige meddommere med sakstilpasset kompetanse kan oppnevnes. Men dette er det klare unntak.

²⁰⁹ Riktige materielle resultater er alltid blant de viktigste sivilprosessuelle hensyn, eller *hovedformålet*, jf. *Vangsnes* (2018) s.17. Det kan allikevel sees på som *særlig* viktig i saker hvor borgere blir fratatt etablerte rettigheter ved offentlig tvangsvedtak.

²¹⁰ Se punkt 2.1.2.

²¹¹ Skjønnsloven § 27, første ledd og andre ledd første setning.

²¹² En annen sak er at også erstatningsspørsmålet har fått mer «rent rettslig» enn skjønsmessig preg gjennom rettsutviklingen, se punkt 5.2.7.2.2.

Utgangspunktet i norsk sivilprosess, er at søksmål reises og tvister løses etter tvistelovens ordinære allmennprosessuelle regler. Hjemmelen for behandling ved *skjønnsprosess* lyder:

«*Skjøn eller takst kan forlanges, naar dette er hjemlet ved lov eller overenskomst*».²¹³

Noen tvister skal etter lovbestemmelse løses ved skjønnsprosess, andre kan løses ved skjønnsprosess. Spørsmålet blir hva skjønnsdomstolen *skal, kan og ikke kan* behandle.

2.3.2.2 Hva skal skjønnsdomstolen behandle?

En rekke norske lover fastsetter at skjønnsprosess er lovbestemt prosessform,²¹⁴ jf. «*hjemlet ved lov*». Disse *skal* altså behandles etter skjønnsloven. Skjønnsloven § 46 fastsetter at når

«*ekspropriation kræves i henhold til lov eller en tilladelse, som er gitt av Kongen eller en anden myndighet, indledes ekspropriationssaken med et skjøn, som fastsætter erstatningen, hvis ikke andet er bestemt ved lov eller avtalt mellem parterne*».

Oreigningslova § 2 første ledd bestemmer likeens at ekspropriasjonsinngrep kan iverksettes etter gyldig vedtak mot at det fastsettes

«*vederlag etter skjøn til den det råkar*».

Alle ekspropriasjonssaker behandles altså ved skjønnsprosess. Siden bestemmelsen legger alle ekspropriasjonssaker til skjønnsbehandling, rommer skjønnsprosessen uvegerlig et veldig spenn av saker. Saker fra de helt små skjønn over privat veiadkomst, til våre aller største infrastrukturbygginger, med vidtrekkende konsekvenser både for samfunn, ekspropriater og andre berørte interessenter, behandles altså etter skjønnsloven. Om skjønnsloven passer godt for sistnevnte typer saker, er et spørsmål avhandlingen kommer tilbake til.

2.3.2.3 Hva kan skjønnsdomstolen behandle?

Skjønnsloven § 4 første ledd åpner også for å hjemle skjønnsbehandling ved «*overenskomst*». Dermed *kan* altså skjønnsdomstolen behandle et spørsmål eller tvist hvor partene ønsker skjønn, når dette er avtalt og noen andre vilkår er oppfylt foreligger.²¹⁵ Dette må anses å stå i sammenheng med *effektivitetsmålet* om skjønnsprosessen som en «enklere og hurtigere»

²¹³ Jf. skjønnsloven § 4 første ledd.

²¹⁴ Se 1.3.1.

²¹⁵ Se her NOU 1993:35 s.38, med videre henvisninger.

rettsbehandling. Tvisteløsning ved skjønnsprosess istedenfor ordinær allmennprosess, vil etter lovgivers presumsjon dermed gi lavere ressursbruk.

2.3.2.4 Hva kan skjønnsdomstolen ikke behandle?

Når «*skjøn eller takst*» kan forlanges etter § 4 når dette er hjemlet ved lov eller avtale, vil altså tilfeller hvor skjønn *ikke* er hjemlet bety at søksmål må reises allmennprosessuelt etter tvisteloven.²¹⁶ Selv om utgangspunktene er klare, kan skjønnsdomstolen kompetanseavgrensninger skape komplekse og tvilsomme juridiske problemstillinger.

2.3.2.5 Tvister om skjønnsdomstolenes kompetanse

Ekspropriasjonsskjønnene er som nevnt den viktigste skjønnsstypen. Gitt sakskostnadsordningen i ekspropriasjonsskjønn, som pålegger saksøker å betale saksøktes sakskostnader,²¹⁷ forefinnes som nevnt tidvis tvister om skjønnsdomstolens kompetanse, altså om saker skal følge skjønnsprosessen eller allmennprosessen.

I sak om reservatfredning mente en grunneier at skjønnsretten skulle prøve gyldigheten av vedtaket under skjønnsaken, jf. skjønnsloven § 48.²¹⁸ Grunneieren ville da kunne utfordre vedtakets gyldighet, men slippe sakskostnadsrisikoen ved å anlegge allmennprosessuelt gyldighetssøksmål. Grunneieren ble ikke hørt, siden fredningsvedtak anses som rådighetsbegrensning, ikke ekspropriasjon.²¹⁹ Skjønnsloven kapittel 2 kom dermed ikke til anvendelse.

Oslo kommune tapte i desember 2022 høyesterettssak mot staten.²²⁰ Saken stod om det ene kravet partene ikke ble enige om i ekspropriasjonsprosessen for nytt regjeringskvartal, kunne fremmes som krav *i skjønnet*. Den reelle betydningen var sakskostnadsansvaret.

«Spørsmålet om kravet kan behandles i skjønnsprosessens former eller må fremmes gjennom et ordinært sivilt søksmål, har i denne sammenheng først og fremst betydning for sakskostnadsansvaret. Dermed som kravet kan behandles som et krav i skjønn, skal saksøkeren – her staten som ekspropriant – erstatte saksøktes – kommunen som ekspropriats – nødvendige utgifter i anledning saken, jf. skjønnsprosesslo-

²¹⁶ Skjønnsdomstolene kan ikke behandle straffesaker. Dette kan virke selvsagt, men det var tidligere hjemler for at det som i dag regnes som strafferettslige reaksjoner, kunne behandles ved skjønn. Eksempelvis hadde lov om tilvirking, innførsel og beskatning av øl § 37 fjerde og femte ledd slik hjemmel for skjønnsutmålt straffebeløp.

²¹⁷ Jf. skjønnsloven § 54

²¹⁸ HR-2007-1598-A. Se også punkt 3.1.7.5.

²¹⁹ HR-2007-1598-A avsnitt 31.

²²⁰ HR-2022-2479-A.

ven § 54. Hvis kommunen må fremme kravet gjennom et vanlig søksmål, gjelder tvistelovens alminnelige sakskostnadsregler».²²¹

Sitatet oppsummerer betydningen av skjønnsprosessens særegne sakskostnadsregler.²²²

2.3.2.6 Skjønnsdomstolens prøvingskompetanse

Det er antatt at alminnelige regler for domstolsprøving av forvaltningsvedtak gjelder i skjønnsprosessen. Dette innebærer at forvaltningens konkrete og skjønsmessige vurderinger som hovedregel²²³ ikke kan overprøves.²²⁴

Overskjønn kan kun ankes til Høyesterett grunnet feil i rettsanvendelsen eller saksbehandlingen.²²⁵ Rettspraksis avviker noe fra ordlyden i skjønnsloven § 38. Kompetansebegrensningen i § 38 blir ansett kun å gjelde verdsettelsesspørsmål eller *erstatningens* størrelse. Høyesterett har full prøvingskompetanse ved prøving «av om de materielle betingelsene for å fremme skjønn er oppfylt» – herunder gyldighetsspørsmålet.²²⁶ Her spiller altså forskjellen mellom skjønnsdelen og den fagjuridiske delen av ekspropriasjonsskjønnsaker inn.

2.3.2.7 Særlig om skjønnsloven § 48

Dersom ekspropriaten anfører at ekspropriasjonsvedtaket er ugyldig som grunn til å nekte skjønnet fremmet, *plikter* skjønnsdomstolen å ta stilling til spørsmålet i skjønnsaken. Skjønnsdomstolen kan ikke vise spørsmålet fra seg. Dette følger naturlig av ordlyden i § 48, jf. § 4. Når tvist oppstår om retten til ekspropriasjon under skjønnsforretning «avgjøres tvisten under skjønnsforretningen». Det samme er klart lagt til grunn av Høyesterett.²²⁷

Skjønnsloven § 48 kan derimot reise adskillig vanskeligere spørsmål.

²²¹ HR-2022-2479-A avsnitt 5-6.

²²² Som også skapte flere rettslige forviklinger som Høyesterett måtte ta stilling til, i samme sakskompleks, jf. HR-2023-1364-U.

²²³ Et unntak gjelder nå prøvingen av forvaltningens prognoser på vedtakstidspunktet, kontra domstolenes faktumbedømmelse om vedtakets faktiske virkninger jf. HR-2021-1975-S avsnitt 71 med videre henvisninger.

²²⁴ Jf. *Reiten*, n.3 til skjønnsloven § 48.

²²⁵ Jf. skjønnsloven § 38.

²²⁶ Jf. HR-2021-1975-S avsnitt 64 og HR-2006-2033-A avsnitt 46, med videre henvisninger til rettspraksis.

²²⁷ Jf. Rt.1973 s.686 side 689.

3 SKJØNNSPROSESSEN – SPØRSMÅL OM GJELDENDE RETT

3.1 Blir tvist om gyldigheten av offentligrettslig ekspropriasjonstillatelse rettskraftig avgjort mellom partene i skjønnssaker?

3.1.1 Hva avgjøres rettskraftig mellom partene ved skjønnsdomstolen avgjørelse?

Motsvarigheten til tvistelovens term *dom* er i skjønnsloven ordet *skjønn*. Realitetsavgjørelser som treffes i skjønnsprosess har samme rettskraftvirkninger som dem truffet etter allmennprosess etter tvisteloven,²²⁸ og *skjønnslutningen* – avgjørelsen av skjønnskrevet²²⁹ – har samme rettskraft som en domsslutning. Dette følger av tvisteloven § 19-15, jf. skjønnsloven § 2 første ledd, men fremgår også direkte av skjønnsloven § 41 første setning:

«En avgjørelse truffet i en skjønnsforretning har virkning som en dom.»

Hva som avgjøres med bindende virkning i skjønnssaker, må søkes i lovbestemmelsen som hjemler skjønnssak.²³⁰ Der det er uklart av lovbestemmelsen hva som avgjøres rettskraftig, kan rettslig uvisshet oppstå. Særlig tvilsomt er *«rettskraftspørsmålet»*.

Med dette siktes til spørsmålet om tvister om gyldigheten av forvaltningsvedtak som tillater ekspropriasjon også blir *rettskraftig avgjort* mellom partene der skjønnsdomstolen²³¹ fremmet ekspropriasjonsskjønnet til erstatningsutmåling etter skjønnsloven § 48 første ledd og skjønnsavgjørelsen ikke lenger kan angripes med rettsmidler.

I punkt 3.1 forsøkes gjeldende rett rundt rettskraftspørsmålet klarlagt. Punkt 3.1 angår kun *objektiv* rettskraft,²³² altså *hva* som eventuelt rettskraftig avklares mellom partene i ekspropriasjonsskjønnssaken.

²²⁸ NOU 2001:32 A s.404, p.14.2.3.7.6.

²²⁹ Se punkt 3.1.3.4.

²³⁰ NOU 1993:35 s. 25.

²³¹ Se punkt 2.3.1.

²³² Se punkt 3.1.3.1.

3.1.2 Analysens formål

Spørsmålet kan virke formalistisk; en juridisk spissfindighet med begrenset betydning i den virkelige verden. At gyldighetsspørsmålet eventuelt ikke *formelt* blir rettskraftig avgjort i skjønnsaker, vil neppe medføre en flom av avgjorte ekspropriasjonsskjønnsaker hvor gyldighetsspørsmålet utfordres på nytt. Ingen norsk domstol ville trolig gått imot Høyesteretts uttalelser om gyldighetsspørsmålet – Fosen-dommen også satt i storkammer²³³ – selv om spørsmålet ikke blir eksplisitt avgjort i *domsslutningen*. Når avhandlingen allikevel på *generelt* grunnlag vier adskillig plass til spørsmålet, er det flere grunner til dette.

For *det første* vil høyesterettsavgjørelser sjeldent være juridisk bakteppe når en ny rett eventuelt får spørsmålet på bordet. En situasjon med et tidligere avgjort skjønn eller overskjønn i underrettssaker hvor overprøvingsfristen er utløpt vil være mer praktisk, når en ny rett må ta stilling til om gyldighetsspørsmålet *allikevel* kan prøves. For *det andre* har spørsmålet vært et juridisk usikkerhetsmoment²³⁴ som har vært skrevet om og debattert²³⁵ i tiår.²³⁶

I forlengelsen av rettslig usikkerhet som mulig problem, er for *det tredje* et formål ved avhandlingen å innbefatte en *rettslig risikoanalyse* omkring skjønnsprosessens potensiale til å påvirke fornybar energiutbygging negativt; dette ligger som nevnt implisitt i avhandlingens hovedproblemstilling.²³⁷ Om gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort i ekspropriasjonsskjønnsaker er ikke kun et rettslig interessant og usikkert spørsmål, men inngår nå også i risikobildet for energiutbyggingsaker.

På *generelt grunnlag* er rettslig risiko i store investeringsbeslutninger alltid en betydelig ulempe.²³⁸ Helt *konkret* uttales det fra ekspertmiljøer på fornybar energi at det anses sannsynlig at Norge må vende seg til betydelig høyere strømpriser enn før 2022, og at dette kommer til å vedvare til *minst rundt 2035*. Begrunnelsen for dette er at det

«bygges lite sol- og vindkraft og vannkraft. Fosen-saken må løses før det kan komme

²³³ Jf. HR-2021-1975-S avsnitt 153 jf. 151.

²³⁴ *Skeie* (1940) fremhevet alt da reglene som uklare, s.324 flg.

²³⁵ Se eksempelvis *Eckhoff* (1982) s.341-342 og NOU 1993:35 s.67-68.

²³⁶ Problemet var et av fem punkter som ble gjengitt fra mandatet Skjønnslovutvalget fikk i kongelig resolusjon 22.juni 1984, og det eneste helt *spesifikke* rettslige spørsmålet som nevnt, se NOU 1993:35 s.7. Utformingen av skjønnsloven § 48 og dens manglende hensiktsmessighet – som påpekt av Høyesterett i plenum i Rt.1982 s.241 side 253 – ble spesifikt nevnt.

²³⁷ Se punkt 1.1.

²³⁸ Se punkt 1.2.3.

noe ny vindkraft på land, den ligger som en klam hånd over andre potensielle utbygginger». ²³⁹

Forventede høye strømpriser til 2035, ²⁴⁰ bunner i at det ventelig ikke blir fornyet kraftoverskudd før betydelig ny fornybar energi er på plass. Utbygging av ny vindkraft, som nevnt en nødvendig del av fornybar energiutbygging gitt realitetene for andre energiformer, ²⁴¹ er gått helt i stå, blant annet grunnet Fosen-saken. *Fosen-sakens* etterspill medvirker altså til høye elektrisitetspriser langt inn i fremtiden. Det henvises til generelt punkt 1.2.1, men påpekes spesifikt at høye elektrisitetspriser naturligvis også vil vanskeliggjøre *elektrifisering*, ved at det blir *dyrere å legge om til elektrisitet* som erstatning for fossil energi. Dette vil effektivt bremse kutt i klimagass-utslippene ²⁴² og redusere mulighetene for grønn industrivekst, et politisk mål. ²⁴³

Som avhandlingen vil vise, er situasjonen på Fosen delvis direkte resultat av måten gyldighetstvister etter skjønnsloven § 48 håndteres, ²⁴⁴ i kombinasjon med forhåndstiltredelsesinstituttet. ²⁴⁵ Dette rettslige problemkomplekset, er dermed relevant for samfunnsproblemstillinger langt inn i kommende tiår, som vil påvirke hele Norge. ²⁴⁶

For det *fjerde*, kan og har rettstilstanden ført til reelle skadeeffekter, som i Fosen-saken. Rettskraftsspørsmålet, kombinert med andre spørsmål relatert til skjønnsloven § 48, forgrener seg videre til en rekke relaterte juridiske spørsmål, som sett i den offentlige debatten. Avhandlingen er derfor for det *femte* et beskjedent forsøk på bidrag til belysning av dette problemkomplekset fra juridisk synsvinkel – og et innspill i en debatt om potensielle *lovendringer*. ²⁴⁷

²³⁹ E24:5.

²⁴⁰ Det hefter naturligvis usikkerhet rundt slike analyser. De fleste eksperter er uansett enige om at Norge må vende seg til en «ny normal» med høyere elektrisitetspriser: *Ibid.*

²⁴¹ Se punkt 1.2.1.

²⁴² DNV:1, punkt 2.

²⁴³ Se n.37.

²⁴⁴ Se også punkt 3.2.3.

²⁴⁵ Se punkt 4.3.1.

²⁴⁶ Se punkt 1.2.

²⁴⁷ Se punkt 5.2-5.4.

3.1.3 Utgangspunkter: Rettskraft og skjønnskrav

3.1.3.1 Rettskraft – begrunnelse og hovedregler

Rettskraft er et grunnleggende rettsstatlig prinsipp.²⁴⁸ Det sikrer at individuelle parter kan *innrette seg* etter endelige rettsavgjørelser.²⁴⁹ ²⁵⁰ Rettskraftige avgjørelser hindrer ytterligere rettsprosesser om samme retts spørsmål mellom samme parter, og oppmuntrer partene til fullstendig å *opplyse* saken under tvistebehandlingen. Dette fremmer *prosessøkonomi* og *materielt riktige resultater*, samtidig som det reduserer samfunnsøkonomisk skade ved å unngå gjentatte rettsaker.²⁵¹ Rettskraft bidrar til *rettsavklaring*, *konfliktdemping* og kan fremme *økonomisk fremgang* gjennom *investeringer*, som er avhengig av rettslig *stabilitet* og *klarhet* om eierskap til formuesgoder. Rettstvister bør derfor føre til endelige, rettskraftige avgjørelser.²⁵²

I norsk sivilprosess er rettskraft regulert i tvisteloven §§ 19-14 og 19-15. Rettskraft betyr at rettslige avgjørelser er *endelige*. Dette betyr at *dommens slutning* er bindende for *partene* – såkalt positiv rettskraft²⁵³ – og at det ikke senere kan reises sak om *samme retts spørsmål* mellom *samme parter*, såkalt negativ rettskraft.²⁵⁴

Rettskraft inntreer når avgjørelsen ikke lenger kan angripes ved ordinære rettsmidler.²⁵⁵ ²⁵⁶ Avgjørelsen kan dermed ikke lenger overprøves. At avgjørelsen er endelig reiser to sentrale rettslige spørsmål: *Hva* er endelig avgjort og *for hvem* er det endelig avgjort.²⁵⁷

Rettskraftens *objektive* og *subjektive* grenser fremgår av tvisteloven § 19-15. Utgangspunktet er at dommer og kjennelser avgjør for det *første* kun det som er «*krav*»²⁵⁸ i saken, den *objektive* avgrensning. Kravet er det eller de presise rettskrav²⁵⁹ som partene fremmer i saken.²⁶⁰

²⁴⁸ Dette gjelder også for EMKs rettsstatsprinsipper. EMD-praksis vektlegger prinsippet om «*legal certainty*», som forutsetter respekt for rettskraftvirkningen. Grunnloven § 95 må tolkes på samme måte. Se *Skoghøy* s.1050 med videre henvisninger.

²⁴⁹ Se Ot.prp.nr.51 (2004-2005) s.254.

²⁵⁰ *Vangsnes* (2018) sammenfatter hensynene bak rettskraft som hensynene til forutberegnelighet/innrettelse og prosessøkonomi, se s.230-231.

²⁵¹ Det kunne tidligere komme til såkalt «uendelige» rettssaker. Se *Eckhoff* (1945) s.18 med videre henvisninger.

²⁵² De samme hensyn er gruppert som tre hovedhensyn i *Nisja/Shetelig*, s.364-365.

²⁵³ Tvisteloven § 19-15 andre ledd.

²⁵⁴ Tvisteloven § 19-15 tredje ledd.

²⁵⁵ Jf. tvisteloven § 19-14 første ledd første setning.

²⁵⁶ I dag hovedsakelig *ankes* i allmennprosessen: Frem til tvistelovens ikrafttreden skiltes det mellom anke og kjæremål. I skjønnsprosessen benyttes altså *overskjønn* for lagmannsretten, se punkt 2.1.2.

²⁵⁷ Såkalt «materieell rettskraft».

²⁵⁸ Jf. tvisteloven § 19-15 andre og tredje ledd.

²⁵⁹ Jf. tvisteloven § 1-3 første ledd.

Dette kravet avgjøres endelig ved det retten skriver i domsslutningen²⁶¹ og kan formuleres som den individuelle normen avgjørelsen ender med, som fastlegger rettsstillingen *mellom partene* for det *krav* eller rettsforhold som er tvistegenstand.²⁶²

Dette kravet avgjøres endelig; det er rettskraftig avgjort og omfattes dermed av rettskraftvirkninger. I så fall skal nytt søksmål om «*krav som er rettskraftig avgjort*» avvises og legges *uprøvd til grunn i ny sak*.²⁶³

Hva domsslutningen omfatter, kan måtte tolkes i lys av domsgrunnene,²⁶⁴ partenes påstander, påstandsgrunnlag og prosedyre, om nødvendig.²⁶⁵ Utgangspunktet for fastleggelse av rettskraftvirkningen innen skjønnsprosessen er *skjønns slutningen*,²⁶⁶ lik domsslutningen i allmennprosessen.²⁶⁷

For det *andre* er avgjørelsen kun «*bindende for partene*»,²⁶⁸ rettskraftens *subjektive* avgrensning. Retten skal derfor «*avvise en ny sak mellom samme parter om et krav som er rettskraftig avgjort*».²⁶⁹ Det *formelle partsforholdet* er avgjørende for hvem som regnes som samme parter, ikke hvem som har reell interesse av sakens utfall.²⁷⁰

Spørsmålet om tvister om gyldigheten av ekspropriasjonsvedtak²⁷¹ som grunnlag for ekspropriasjonsskjønn etter skjønnsloven § 48 blir rettskraftig avgjort ved rettskraftig skjønn, har som nevnt vært et vedvarende spørsmål i skjønnsprosessen. Dersom gyldighetsspørsmålet *ikke* er rettskraftig avgjort ved avslutningen av en ekspropriasjonsskjønns sak, gir det opphav til en rekke mulige rettslige følgeproblemer. Eksempelvis vil spørsmålet bli kunne tatt opp på nytt og potensielt få et annet utfall i en ny sak.

²⁶⁰ Se *Skoghøy* s.1073 flg.

²⁶¹ *Backer*, s.287.

²⁶² Se *Schei mfl.* s.673.

²⁶³ Jf. tvisteloven § 19-15, henholdsvis tredje og andre ledd.

²⁶⁴ Jf. Rt.1988 s.1327.

²⁶⁵ Se *Skoghøy* s.1075-1076.

²⁶⁶ Se *Lie* (2017) s.239.

²⁶⁷ Tvisteloven § 19-6 syvende ledd. Høyesteretts skjønnsavgjørelser etter anke fra overskjønnet, avsies også som dom.

²⁶⁸ Tvisteloven § 19-15 første ledd første setning.

²⁶⁹ Tvisteloven § 19-15 tredje ledd.

²⁷⁰ Se *Schei* s.667.

²⁷¹ Se punkt 1.3.3.

3.1.3.2 Betydningen av rettskraftvirkningens subjektive avgrensning i avhandlingen

Punkt 3.1 omhandler som nevnt rettskraftens *objektive* avgrensning,²⁷² spesifikt om gyldighetsspørsmålet er rettskraftig avgjort mellom *partene* i ekspropriasjonsskjønnsaker.

Også rettskraftens *subjektive* avgrensning, *hvem* dommen er bindende for, er kontekstuell viktig. Dette behandles i punkt 3.3.

3.1.3.3 Om prejudisielle avgjørelser

Prejudisielle avgjørelser kan defineres som spørsmål retten tar stilling til som ledd i å avgjøre *kravet* i saken, men som *ikke* er del av den rettslige konklusjonen. Det er sikker rett at slike prejudisielle spørsmål ikke blir *rettskraftig* avgjort. Det er kun

*«krav som er gjort til tvistegenstand som blir rettskraftig avgjort. Den materielle rettskraftverknaden omfatter ikke prejudisielle rettsforhold».*²⁷³

Dette utgangspunktet norsk sivilprosess gjelder også i skjønnsprosessen.²⁷⁴ Hovedbegrunnelsen er at de prejudisielle spørsmålene ikke kan angripes med rettsmidler, siden kun sluttresultatet, den rettslige konklusjonen kan påankes.²⁷⁵ Det vil også være komplisert å lage et rammeverk for hvilke eventuelle avgjørelser ikke uttalt i konklusjonen som er rettskraftige; retten kan måtte ta stilling til en rekke store og små spørsmål, mer eller mindre inngående og eksplisitt behandlet og uttalt i avgjørelsens premisser.²⁷⁶

Samtidig er prejudisielle avgjørelser nettopp høyst *ulikeartede*. Man kan ikke trekke sikre konklusjoner fra å vite et spørsmål er «prejudisielt» avgjort. Både rettspraksis, forarbeider og teori åpner for at innsigelser mot krav *kan* bli rettskraftig avgjort.²⁷⁷

Spesifikt for avhandlingens spørsmål har skjønnsloven § 48 en særegen rettslig historie, som har aktualisert *rettskraftsspørsmålet*. Bruken av terminologien «prejudisiell» om rettens avgjø-

²⁷² Se *Skoghøy* s.1048.

²⁷³ HR-2018-1130-A avsnitt 21.

²⁷⁴ «Avgjørelsen av alle andre spørsmål som partenes prosedyre har gjort det nødvendig å ta standpunkt til i skjønnet, er prejudisielle og har ikke rettskraftvirkning», *Lie* (2017) s.244.

²⁷⁵ Ot.prp.nr.51 (2004-2005), s.258, punkt 21.6.1.

²⁷⁶ Se *Vangsnes* (2021) s.377.

²⁷⁷ Se *Vangsnes* (2021) s.383, med videre henvisninger.

relser av gyldighetsspørsmålet etter § 48, har blitt kritisert.²⁷⁸ Dette tematiseres i senere drøftelser.²⁷⁹

3.1.3.4 Skjønnskravet

I allmennprosess avgjøres kravet – «*krav som er tvistegjenstand i søksmål*» – ved dom.²⁸⁰ Tvistelovens bestemmelser om rettskraft gjelder altså som utgangspunkt også for skjønnsprossen. Det er dermed viktig hva som utgjør *kravet* i skjønnsaker («skjønnskravet»). Som i allmennprosessen er utgangspunktet at kun avgjørelsens rettslige konklusjon blir rettskraftig avgjort. Skjønnsdomstolen avgjør i utgangspunktet kun *skjønnskravet*.

Ekspropriantens skjønnskrav i ekspropriasjonsskjønnsaker er *fastsettelse av erstatning* for ekspropriasjonsinngrepet,²⁸¹ altså «krav om fastsettelse av det erstatningsbeløp eksproprianten må betale til den enkelte ekspropriat for å kunne tiltre skjønnsgegenstanden».²⁸² Dersom ekspropriaten ikke har *innsigelser* mot ekspropriasjonen, samsvarer skjønnskravene;²⁸³ partene fremsetter ikke krav om erstatningssum, dette er nettopp det skjønnsdomstolen skal avgjøre.

Det må først avgjøres om skjønnet *fremmes*, slik at erstatningsutmålingsdelen av saken kan avholdes og erstatningen utmåles. Dette beror på om rettsgrunnlaget for ekspropriasjonen – i avhandlingen *ekspropriasjonsvedtaket* – er gyldig. Dette *forutsettes* av eksproprianten og gyldigheten blir vanligvis²⁸⁴ heller ikke utfordret av ekspropriaten. Men dersom gyldigheten *blir* omtvistet, blir dette på sett og vis en egen sak – eller i det minste en *etappe* av saken – av helt annen rettslig karakter enn erstatningsutmålingen. Denne «gyldighetsetappen» fører enten til at skjønnet «*fremmes*», eller «*nektes fremmet*». *Skjønnskravet* blir i sistnevnte tilfelle dermed ikke tatt til følge.

Gyldighetsetappen i ekspropriasjonsskjønnsaker har avstedkommet noen av landets aller mest kontroversielle sivile rettssaker.²⁸⁵ Men gyldighetsspørsmålet *er* ikke skjønnskravet.²⁸⁶

²⁷⁸ NOU 1993:35 s.27 og s.67 og LB-2006-128897.

²⁷⁹ Se særlig punkt 3.1.5.2.

²⁸⁰ Jf. tvisteloven § 19-1 første ledd bokstav a.

²⁸¹ NOU 1993:35 s.67.

²⁸² Lie (2017) s.240.

²⁸³ Kun dersom ekspropriasjonstillatelsens gyldighet utfordres, blir dette et eget avgjørelsestema i skjønnsaken, se punkt 3.1.7.4.

²⁸⁴ NOU 1993:35 s.67.

²⁸⁵ Alta- og Fosen-sakene er trolig to av de mest omstridte og mediebelyste sivilprosessuelle sakene i Norge siste 40 år. Se n.505.

²⁸⁶ Det er fastsettelsen av erstatningskravet for tiltredelsen «som har rettskraftvirkning», jf. Lie (2017) s.240.

Etter tvistelovens alminnelige regler blir *kun* skjønnskravet rettskraftig avgjort.²⁸⁷ Etter hovedregelen vil dermed gyldighetsspørsmålet *ikke* anses rettskraftig avgjort ved skjønnsavgjørelsen. Spørsmålet er om skjønnsloven § 48 med tilhørende rettskilder fører til *en annen regel*.

3.1.4 Skjønnsloven § 48: Lovtekst

Skjønnsloven § 48 lyder:²⁸⁸

«Oppstår det under en skjønnsforretning som styres av en dommer, tvist om retten til og betingelsene for ekspropriasjon eller om hva som er gjenstand for ekspropriasjon, avgjøres tvisten under skjønnsforretningen.

En kjennelse hvorved saken som følge av en slik tvist nektes fremmet, er gjenstand for anke etter reglene for anke over dommer».

En «*tvist om retten til(...)ekspropriasjon*» betyr først og fremst²⁸⁹ tvister om gyldigheten av offentlige ekspropriasjonsvedtak.

Spørsmålet er om gyldighetstvister etter § 48 som oppstår «*under en skjønnsforretning*»²⁹⁰ også blir *rettskraftig* avgjort. Ordlyden er ikke klar. At gyldighetstvister skal «*avgjøres*» under skjønnsforretningen kan tolkes dithen at de avgjøres endelig, med *rettskraftig virkning*.²⁹¹ Ut fra alminnelig språkbruk faller det naturlig å forstå ordlyden slik at tvist som *avgjøres* av retten, blir *endelig* avgjort når rettskraften inntre; denne oppfattelsen harmonerer nok best med en vanlig forståelse av hva ordet «*avgjøre*» innebærer.

Men det er også mulig å tolke formuleringen prosessuelt avgrenset, hvor ordet «*avgjøres*», praktisk og kontekstuelt kun betyr at avgjørelsen skal skje «*under skjønnsforretningen*». Slik forstått «*avgjøres*» gyldighetstvister som oppstår *under skjønnsforretningen*, i betydningen at de *ikke skal behandles i andre prosessuelle former*, men samtidig ikke ligger mer i ordet «*av-*

²⁸⁷ Jf. tvisteloven § 19-15 første ledd første setning.

²⁸⁸ Bestemmelsen gjentas noen ganger i avhandlingen. Dette for at leseren skal kunne ha lovteksten tilgjengelig uten å miste tråden, der ordlyden i skjønnsloven § 48 er sentral for problemstillingen som behandles.

²⁸⁹ *Reiten*, n.3 til § 48.

²⁹⁰ At § 48 videre avgrenses til skjønnsforretninger som «*styres av en dommer*», er en rest etter tidligere skjønnsordning. Ved siden av *rettslige* skjønn styrt av dommere, eksisterte også lensmannsskjønn. Lensmannsskjønn ble avskaffet i 2018.

²⁹¹ Slik forutsetningsvis Skjønnslovutvalget, se NOU 1993:35 s.68. Flere i litteraturen anfører samme argument, eksempelvis *Fleischer* (1980) s.96.

gjøres» enn dette.²⁹² Denne prosessuelt avgrensede tolkningen harmonerer med at rettslige avgjørelser er et overordnet samlebegrep, som innbefatter både dommer, kjennelser og beslutninger.²⁹³ Beslutninger kan som regel ikke ankes²⁹⁴ og blir da normalt heller ikke rettskraftig avgjort. Også forvaltningens prosessledende avgjørelser er nettopp avgjørelser, og er ingenlunde rettskraftige.

Denne tolkningen halter allikevel kontekstuellt, siden avgjørelse som *neker* skjønnet fremmet, fortsatt avsies ved kjennelse som kan ankes og behandles etter tvistelovens regler for dommer. Slike ankesaker, som direkte og eksplisitt avgjør gyldighetsspørsmålet, blir rettskraftig avgjort. Motsetningsvis vil det mest logiske være at også der skjønnet *fremmes*, blir gyldighetsspørsmålet rettskraftig avgjort.²⁹⁵

Lovteksten besvarer ikke spørsmålet. Ordet «avgjøres» kan i *noen* grad peke mot at gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort under skjønnsaken,²⁹⁶ men ordet avgjørelse²⁹⁷ benyttes også om rettslige avgjørelser som *ikke* blir rettskraftig avgjort. Ordlyden i skjønnsloven § 48 heller altså i retning at spørsmålet blir rettskraftig avgjort, men ikke med avgjørende vekt.

3.1.5 Skjønnsloven § 48: Historikk og forarbeider

3.1.5.1 Historikk omkring skjønnsloven § 48

Skjønnsloven har gjennomgått flere reformer. *Fleischer* oppsummerte uforlignelig hvordan historisk bakgrunnskunnskap er essensielt om man skal forstå bestemmelsenes nåværende utforming og innhold:

«For å forstå bestemmelsene i §§ 26 og 48 – hvis mulig – er det vesentlig å være klar over bakgrunnen».²⁹⁸

Uttalelsen ble av Høyesterett omtalt som «*betegnende*».²⁹⁹ Det er lett å tilslutte seg dette. Da daværende skjønnsprosessordning ble kodifisert da skjønnsloven ble vedtatt i 1917, var det

²⁹² Denne tolkningen utelukker ikke at gyldighetstvisten kun blir såkalt prejudisielt og ikke rettskraftig avgjort.

²⁹³ Jf. tvisteloven § 19-1 første til tredje ledd.

²⁹⁴ Jf. tvisteloven § 29-3 tredje ledd.

²⁹⁵ Se punkt 3.1.9.

²⁹⁶ Slik også *Fleischer* (1980) s.96.

²⁹⁷ Se også punkt 3.1.6.2

²⁹⁸ *Fleischer* (1980) s.98.

²⁹⁹ HR-2007-1598-A avsnitt 37.

betydelige forskjeller fra dagens form og innhold, se redegjørelse i punkt 2.1.1. Skjønnsloven § 48 hadde fra 1917 til 1959 denne ordlyden:

«Opstaar der under en skjønnsforretning, som styres av en dommer, tvist om retten til og betingelserne for ekspropriation eller om, hvad der er gjenstand for ekspropriation, og tvisten ikke skal avgjøres ved skjøn, avgjøres den under skjønnsforretningen ved kjendelse av skjønnsretten.

En saadan kjendelse er gjenstand for selvstendig anke.»

Bestemmelsen fastsatte at tvist om retten til ekspropriasjon, typisk *gyldigheten av ekspropriasjonstillatelsen*, alltid ble avgjort ved kjennelse. Kjennelsen kunne ankes *særskilt* og behandles etter allmennprosessuelle regler – slik modellen var før skjønnsloven, for rent juridiske spørsmål avgjort av fagdommeren. Spørsmålet ble da rettskraftig avgjort etter ankebehandlingen. Dette gjaldt uansett om ekspropriasjonstillatelsen ble funnet gyldig eller ugyldig, og skjønnet altså fremmet eller nektet fremmet.

Skjønnsloven § 48 ble betydelig endret i 1959.³⁰⁰ Denne endringen danner bakteppet for rettskraftspørsmålet. I forbindelse med vedtakelsen av en samlet ekspropriasjonslov, oreigningslova, foreslo Ekspropriasjonslovutvalget å endre avgjørelsesformen for tvister etter § 48 ved å sløyfe særskilte kjennelser. Deres forslag var at retten *alltid* skulle ta stilling til alle gyldighetstvister under skjønnsforretningen, i skjønnsgrunnene.³⁰¹ Dette skulle effektivisere skjønns sakene, ved at ingen separate allmennprosessuelle gyldighetstvister måtte gjennomføres og avgjøres før skjønns saken kunne gjenopptas og erstatningsutmålingen behandles.

Departementet anbefalte imidlertid en mellomløsning,³⁰² som Stortinget vedtok. Dette resulterte i dagens ordning, «delingen» av skjønnsloven § 48: *Kun* dersom ugyldighetsinnsigelsen mot ekspropriasjonsvedtaket får medhold og skjønnet dermed *nektes* fremmet, blir det avsagt separat kjennelse om dette, som kan ankes.³⁰³ I motsatt fall skulle det *ikke* «avsies kjennelse i prejudisiell realitetstvist dersom avgjørelsen går ut på å fremme saken».³⁰⁴ Avgjørelser som

³⁰⁰ Andre tilliggende paragrafer med *kontekstuell* betydning for § 48, eksempelvis § 41 og § 50, har stadig vært endret, se følgende avsnitt.

³⁰¹ Skjønnsgrunner tilsvarer domsgrunnene i allmennprosessuelle saker.

³⁰² Gjengitt i Ot.prp.nr.43 (1957) s.63.

³⁰³ Nåværende § 48 annet ledd.

³⁰⁴ Ot.prp.nr.43 (1957) s.63.

fremmer skjønnen til erstatningsutmåling «treffes formløst under forretningen»³⁰⁵ og kommer *kun* til uttrykk i skjønnssgrunnene.

I forlengelsen av dette ble *rettsmiddelet* mot avgjørelser som fremmer skjønnen til behandling *overskjønn*.³⁰⁶ Dette følger også eksplisitt av skjønnsløven § 50, som ble endret samtidig:

«Avgjørelse av tvist etter § 48 kan bare angripes ved begjæring om *overskjønn* når avgjørelsen går ut på å fremme saken».

Det er etter ordlyden ikke mulighet til direkte å angripe hverken rettens formløse beslutning om å fremme skjønnen, eller rettens oppfatning om at ekspropriasjonstillatelsen er gyldig denne som beslutningen bygger på, før *hele* skjønnssaken er fullbyrdet og avgjort («avhjemlet»)³⁰⁷. Det må foretas ny gjennomgang av skjønnssaken ved *overskjønn* for å angripe gyldighetsspørsmålet, slik det eksempelvis skjedde for lagmannsretten i Fosen-saken.³⁰⁸

Begrunnelsen for *delingen* var at departementet antok at innstillingens forslag – med *overskjønn* som eneste rettsmiddel også der skjønn *nektes* fremmet – ville gi nye svakheter:

«For så vidt det prejudisielle spørsmål angår, ville *overskjønnsretten* da bli en ren kassasjonsdomstol. Departementet antar at dette ville være en lite heldig ordning. Det vil her i regelen dreie seg om tvister av samme karakter som i vanlige tvistemål, og en kassasjonsdomstol som skal treffe avgjørelse i slike spørsmål, bør ha flere juridiske medlemmer».³⁰⁹

*Kassasjonsdomstoler*³¹⁰ har tradisjonelt kun adgang til å prøve underdomstolers avgjørelser angående rettsanvendelse og saksbehandling. Kassasjonsdomstoler kan vanligvis ikke avsi ny realitetsavgjørelse, kun oppheve – *kassere* – den påklagede avgjørelsen og henvise saken til fornyet behandling ved underdomstolen.

³⁰⁵ *Ibid.* Stadfestet som gjeldende rett i Rt.1982 s.241 side 253. Tingretten hadde inntatt avgjørelsen av gyldighetsspørsmålet som eget punkt i skjønnsslutningen som fremmet skjønnen. Dette var «*uriktig*». Se punkt 3.1.7.4

³⁰⁶ Avgjørelsen skulle kun «kunne angripes ved begjæring om *overskjønn*». Ot.prp.nr.43 (1957) s.63. *Ibid.*

³⁰⁷ Denne forståelsen har vært forsøkt utfordret der gyldighetsspørsmålet skilles ut til separat *behandling*, som det er anledning til, se punkt 3.2.2.

³⁰⁸ Gjeldende rett behandles mer inngående i punkt 3.2.3.

³⁰⁹ Ot.prp.nr.43 (1957) s.64.

³¹⁰ Kassasjonsdomstoler er mer utbredt i kontinentale rettssystemer. Om Høyesterett skulle være en kassasjonsdomstol eller ikke, preget norsk rettsdebatt ca. første århundre etter Grunnloven, se *Langeland*, s.848-850.

Departementets resonnement var tilsynelatende at dersom skjønnen i underskjønn ble *nektet* fremmet grunnet eksempelvis ugyldig ekspropriasjonstillatelse, ville underskjønnsretten heller ikke ta stilling til erstatningsspørsmålet.³¹¹ Overskjønnsdomstolens rolle ville da vanligvis bli begrenset til å prøve rettsanvendelsen av rent fagjuridiske spørsmål, «tvister av samme karakter som i vanlige tvistemål», slik som «det prejudisielle spørsmål» – gyldighetsspørsmålet. Dersom overskjønnsdomstolen var enig i at skjønnen skulle nektes fremmet, ville dette stadfestes. I motsatt fall, måtte saken *vises tilbake* til underskjønnsdomstolen for ny behandling, inklusive erstatningsutmålingen – og eventuell ny overskjønnsbehandling deretter.

Overskjønnsdomstolens rolle i skjønn som ble nektet fremmet i underskjønnet, ville dermed kunne sammenlignes med en kassasjonsdomstol, beskjeftiget med saker vanligvis avgjort i allmennprosessuelle domstoler. Etter departementets syn burde overskjønnsdomstolen i så fall ha *flere fagjuridiske medlemmer*. Overskjønn blir som nevnt i utgangspunktet satt med én fagdommer og fire skjønnsmedlemmer.³¹²

Departementet anbefalte derfor at tvister om retten til ekspropriasjon fortsatt skulle avgjøres ved kjennelse der skjønnen ble nektet fremmet, til anke etter allmennprosessuelle regler. Stortinget vedtok departementets løsning og skjønnsloven § 48 fikk dermed sin nåværende form.

3.1.5.2 Relevante forarbeidsuttalelser for forståelsen av rettskraftsspørsmålet i skjønnsloven § 48

Skjønnslovens opprinnelige ordning, omtales slik i forarbeidene til den opprinnelige skjønnsloven § 48:

«Tvistigheter av nævnte art kan avgjøres under forretningen(...)i form av kjendelse. Denne er dog med hensyn til sine virkninger at likestille med en dom: den avgjør det omtvistede retsspørsmål mellom parterne i hele sin utstrækning, ikke blot forsaavidt fornødent for fremme av skjønnen».³¹³

Det samme ble gjentatt med andre ord i senere forarbeid:

³¹¹ Forslaget om at det allikevel skulle gjennomføres alternativ erstatningsutmåling ved «subsidiær takst» der skjønnen ble nektet fremmet – og som overskjønnet da kunne forholde seg til ved motsatt konklusjon – ble også avvist av departementet. Jf. Ot.prp.nr.43 (1957) s.64.

³¹² Se punkt 2.3.1.

³¹³ Ot.prp.nr.38 (1911) s.51.

«Naar det(...)bestemmes at ekspropriationstvisten under retlig skjøn avgjøres ved kjendelse av skjønnsretten, er dette(...)ikke en procesledende avgjørelse om ekspropriationsskjønnsnets fremme, men en materiel avgjørelse av spørsmålet om hvorvidt og i hvilken utstrekning saksøkeren er berettiget til å ekspropriere. Derfor er ogsaa kjendelsen(...)likestillet med en dom».³¹⁴

Skjønnsloven § 48 kodifiserte rettstilstanden før skjønnsloven.³¹⁵ Likestillingen av slike kjendelser om gyldighetstvister med dommer, nevnt i begge forarbeidene, presiserer at slike kjendelser skulle ha *samme rettslige effekt* som dommer. Gyldighetstvister ble altså *rettskraftig* avgjort.

Skjønnsloven § 48 fikk som nevnt sitt nåværende innhold gjennom 1959-reformen. Forarbeidene til 1959-reformen, NUT 1954:1 og Ot.prp.nr.43 (1957),³¹⁶ er de mest betydningsfulle som kilde til forståelse av bestemmelsens nåværende utforming. Disse forarbeidene har derfor blitt inngående kommentert i senere forarbeider og juridisk litteratur.

1959-reformens forarbeider tematiserte *ikke* endring av rettskraftreglene,³¹⁷ endringene i skjønnsloven § 48 gjaldt *avgjørelsesform og rettsmidler*. Den konsekvente begrepsbruken «prejudisielle avgjørelser» og «prejudisiell realitetstvist» i både innstillingen og proposisjonen, med referanse til avgjørelser av gyldighetstvister om ekspropriasjonstillatelser, har allikevel tidvis blitt tatt til å bety at forarbeidene anså at gyldighetsspørsmålet kun ble *prejudiselt* og *ikke rettskraftig avgjort*, der skjønnet fremmes i ekspropriasjonsskjønnsaker.³¹⁸

Skjønnslovutvalget (1993) oppsummerte sin oppfatning av betydningen av begrepsbruken i forarbeidene til 1959-reformen av skjønnsloven § 48 slik:

«I ekspropriasjonsutvalgets innstilling(...)snakkes det riktignok konsekvent om «prejudisielle» avgjørelser. *Spørsmålet ble imidlertid alene drøftet i relasjon til avgjørelsesform og rettsmiddeladgang*. Departementets bemerkninger i Ot.prp.nr.43 (1957) er også avgitt med sikte på ekspropriasjonsutvalgets forslag på disse punkter. På denne bakgrunn må ordbruken i proposisjonen s. 63 forstås. Selv om det der heter at avgjørelser etter skjønnslovens § 48 gjelder «prejudisiell realitetstvist», kan ikke det gi

³¹⁴ Ot.prp.nr.19 (1916) s.17.

³¹⁵ Se punkt 2.1.1.

³¹⁶ Se også forrige punkt, 3.1.5.1.

³¹⁷ *Lie* (2017) s.242.

³¹⁸ Se punkt 3.1.8.

grunnlag for den tolkning at spørsmål om retten til ekspropriasjon og dens omfang, ikke blir rettskraftig avgjort av skjønnretten» (mine uthevninger).³¹⁹

Utvalget var kritiske³²⁰ til bruken av begrepet «prejudisielt» om gyldighetstvister i ekspropriasjonsskjønnsaker³²¹ og til *slutninger* som ble trukket fra begrepsbruken, som styrende for oppfatningen av rettskraftsspørsmålet. Utvalget vektla videre skillet mellom slike avgjørelser etter § 48 og andre spørsmål som blir terminologisk likt omtalt som prejudisielle avgjørelser:

«Ellers er det slik at de såkalte prejudisielle avgjørelser etter skjønnslovens § 26 og § 48, i motsetning til hva som gjelder for andre prejudisielle avgjørelser, kan angripes særskilt ved rettsmidler».³²²

Dette er viktig poeng, siden hovedbegrunnelsen for at prejudisielle avgjørelser ikke blir rettskraftig avgjort, er at de *ikke kan angripes med rettsmidler*:

«De standpunkt retten inntar til prejudisielle rettsforhold(...) blir ikke rettskraftig avgjort. Hovedbegrunnelsen for dette er at disse standpunkter ikke kan angripes, idet det bare er sluttresultatet i dommen som kan påankes».³²³

Men derfor må også bemerkes at Skjønnsløvetvalgets argument er noe vanskelig å følge, hva angår avgjørelser som *fremmer* skjønnnet etter § 48. Slike spørsmål kan nettopp *ikke* angripes *særskilt*.³²⁴ Utvalget må, for avgjørelser som fremmer skjønnnet, antas å sikte til at slike avgjørelser kan «*angripes ved begjæring om overskjønn når avgjørelsen går ut på å fremme saken*».³²⁵ Men de kan altså «*bare angripes*» ved overskjønn; det er ikke anledning til å begjære overskjønn før hele skjønnnet er avhjemlet, inklusive erstatningsutmålingen. Gyldighetsspørsmålet kan ikke angripes før dette er gjort og dermed *ikke* angripes særskilt. Det kan dermed, som demonstrert i Fosen-saken,³²⁶ gå *svært* lang tid fra gyldighetsspørsmålet blir avgjort i første instans, til det kan prøves med rettsmidler og avgjøres.³²⁷

³¹⁹ NOU 1993:35 s.68.

³²⁰ NOU 1993:35 s.67.

³²¹ Som benyttet av både Høyesterett i Alta-dommen, se punkt 3.1.7.4, og forarbeidene til 1959-reformen.

³²² NOU 1993:35 s.68.

³²³ Ot.prp.nr.51(2004-2005) s.268.

³²⁴ Se her punkt 3.2.3.

³²⁵ Jf. § 50, jf. også § 48 første ledd lest opp mot andre ledd.

³²⁶ Se punkt 5.1.1.

³²⁷ Slik også *Reiten*, n.1 til § 50.

Utvalget var selv av den klare oppfatning at gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort ved skjønnsavgjørelsen.³²⁸ Utvalget var «kjent med at det i nyere teori er gitt uttrykk for avviken- de oppfatning», men selv konkluderte utvalget at det måtte

«fortsatt legges til grunn at § 48 i skjønnsloven – i samsvar med ordlyden – bestemmer at spørsmål om retten til ekspropriasjon og dens omfang skal avgjøres med endelig virkning under skjønnsaken».³²⁹

Utvalget fant særlig støtte i tidligere forarbeider, reelle hensyn og rettsmiddeladgangen. Sær- lig tungtveiende var det etter deres syn ikke *tilsiktet* endringer omkring rettskraftsspørsmålet i 1959-reformen: De fant ikke

«ikke tilstrekkelig grunnlag for å anta at det da ble bestemt noe med sikte på spørsmå- let om rettskraft m.h.t. avgjørelser etter § 48».³³⁰

Utvalget mente videre at en betydningsfull endring

«i forhold til den ordning som klart ble tilsiktet med den opprinnelige skjønnsprosess- lov og i forhold til tidligere ordning – *må nødvendigvis kreve sin egen drøftelse og klar tale*»³³¹ (mine uthevinger).

Det er lett å være enig i med utvalget i dette.

Twistemålsutvalget (2001) uttalte seg forbilledlig klarspråklig om spørsmålet. De mente eks- proprianten krav om å overta gjenstanden avgjøres rettskraftig i ekspropriasjonsskjønn. Dette innebærer etter utvalgets syn at

«også retten til ekspropriasjon blir endelig avgjort, og at et gjennomført skjønn er til hinder for at gyldigheten av ekspropriasjonsvedtaket angripes i en senere sivil sak».³³²

Forarbeidene til 1973-³³³ og 1982-reformene³³⁴ dreiet seg hovedsakelig om henholdsvis oppheving og deretter gjeninnføring av *overskjønnsordningen*. Disse forarbeidene inneholdt ingen endringer i skjønnsloven § 48 og

³²⁸ NOU 1993:35 s.68.

³²⁹ *Ibid.*

³³⁰ *Ibid.*

³³¹ NOU 1993:35 s.68.

³³² NOU 2001:32 bind A s.404, p.14.2.3.7.6.

³³³ NUT 1969:2 og Ot.prp.nr.18 (1971-1972).

³³⁴ Ot.prp.nr.62 (1981-1982).

belyser ikke rettskraftsspørsmålet. I stedet for mulighet til å begjære overskjønn, kunne det etter 1973-reformen kun *ankes* over rettsanvendelsen og saksbehandlingen.³³⁵ Dette *kunne* aktualisert rettskraftsspørsmålet som tema, ut fra det perspektiv at rettskraftig avgjørelse av gyldighetsspørsmålet avhenger av om det blir avgjort *særskilt* og kan ankes etter allmennprosessuelle regler, eller avgjort *som ledd i å fremme skjønnet* til erstatningsutmåling etter skjønnsprosessen. At spørsmålet ikke ble tatt opp i noen av forarbeidene – særlig 1982-forarbeidene som gjeninnførte overskjønnet – kan understøtte at den *alminnelige oppfatningen* var at rettsstilstanden fortsatt var lik skjønnslovens opprinnelige ordning: At gyldighetsspørsmålet ble rettskraftig avgjort under skjønnsaken uansett om det ble behandlet som ledd i skjønnet etter skjønnsprosessens regler, eller i allmennprosessuelle former.

Til *oppsummering* fremgår en unison linje gjennom forarbeidene.³³⁶ Det uttrykkes klart at gyldighetsspørsmålet *rettskraftig avgjøres* under skjønnsaken, også der skjønnet fremmes og ikke blir gjenstand for en egen avgjørelse uttrykt i skjønns slutningen, kun en «formløs beslutning».³³⁷ Rettskraftsspørsmålet *adresseres ikke* i 1959-reformens forarbeider. At gyldighetsspørsmålet der blir omtalt som «prejudisielt» avgjort, er ikke i senere forarbeider oppfattet å endre bildet om at gyldighetsspørsmålet fortsatt anses *rettskraftig avgjort* etter skjønnsaken.

Skjønnslovutvalgets uttalelse om at betydningsfulle endringer i rettsstilstanden bør «kreve sin egen drøftelse og klar tale»³³⁸ er et viktig poeng. Samtidig *kan* ny lovtekst endre rettsstilstanden, uten at endringene var tiltenkt; rettsstilstanden kan ikke utledes direkte fra forarbeider. Derfor må også andre rettskilder som kaster lys over rettsstilstanden undersøkes.

³³⁵ NOU 1993:35 s.57.

³³⁶ Fra Ot.prp.nr.38 (1911) og Ot.prp.nr.19 (1916) til NOU 1993:35 og NOU 2001:32 bind A.

³³⁷ Se punkt 3.1.7.4.

³³⁸ NOU 1993:35 s.68.

3.1.6 Lovverkets interne sammenheng

3.1.6.1 Sammenhengen mellom skjønnsloven § 48 første og andre ledd.

Skjønnsloven § 48 andre ledd lød tidligere:

«En saadan kjendelse er gjenstand for selvstændig anke».

Fra 1959³³⁹ lyder andre ledd:

«En kjennelse hvorved saken som følge av en slik tvist nektes fremmet, er gjenstand for anke etter reglene for anke over dommer».

Som behandlet over ble avgjørelsesformen og rettsmidlene i bestemmelsen endret. Kun der skjønnet grunnet gyldighetstvist *nektes* fremmet, avsies fortsatt kjennelse, som kan ankes og utvilsomt blir rettskraftig avgjort. Gyldighetstvister hvor skjønnsdomstolen fremmer skjønnet, kan ikke lenger ankes særskilt og må angripes med overskjønn, jf. også § 50.³⁴⁰

Dersom *rettskraftvirkningen* skulle ha endret seg og gyldighetsspørsmålet ikke lenger avgjøres rettskraftig der retten *fremmer* skjønnet, må dette bunne i en oppfatning om at endringen av skjønnsloven § 48 skapte en ny norm, *utover* det som gjelder avgjørelsesform og rettsmiddel.³⁴¹ En slik oppfatning må da hvile på at siden beslutninger om å fremme skjønnet nå skal «*treffes formløst*»³⁴² istedenfor ved kjennelse som kan ankes, *endret dette også* implisitt den rettslige betydningen av at skjønnsretten³⁴³ tar stilling til ekspropriasjonsvedtakets gyldighet ved å fremme skjønnet: Gyldighetsspørsmålet blir etter slik oppfattelse ikke lenger rettskraftig avgjort ved skjønnsrettens beslutning om å fremme skjønnet til erstatningsutmåling.

Denne forståelsen utfordres av problemet om hvorfor *rettskraftvirkningen* skulle bli ulik, kun avhengig av hvilken vei skjønnsdommerne avgjør gyldighetsspørsmålet. Som beskrevet over, er det ikke dekning for at slik endring var *tilsiktet* i 1959-reformen.

Motsvaret – og en endring i synet på rettskraftsspørsmålet – må i så fall ligge et av to steder: Enten i en mer *formell* forståelse av rettskraft, hvor avgjørelse av gyldighetsspørsmålet ikke

³³⁹ Kun lett og for dette spørsmålet ubetydelig endret deretter.

³⁴⁰ Se her punkt 3.2.3.

³⁴¹ Se nærmere om forarbeidene til 1959-reformen under.

³⁴² Rt.1982 s.241 side 253 IV punkt c), jf. Ot.prp.nr.43 (1957) s.63.

³⁴³ Se punkt 2.3.1.

kan være rettskraftig avgjort når den ikke omfattes av skjønnslutningen og ikke kan angripes særskilt, eller i at domstolene har tolket bestemmelsen annerledes etter endringen.³⁴⁴

3.1.6.2 Sammenhengen mellom skjønnsloven §§ 41 og 48

Skjønnsloven § 41 fastsetter at avgjørelser i skjønn har virkning som dommer:

«En avgjørelse truffet i en skjønnsforretning har virkning som en dom».

At «avgjørelse» under skjønnsforretningen har virkning som en dom, betyr at den har retts- og tvangskraft. Paragraf 41 uttrykker i dag³⁴⁵ klarere det som alt var gjeldende rett.³⁴⁶ Det som er avgjort med virkning som en dom, er i utgangspunktet kun den stilling retten har tatt til skjønnskravet, altså skjønnets *formelle, rettslige* konklusjon gjennom skjønnslutningen.³⁴⁷

Bruken av ordet «avgjørelse», kan tilsynelatende gi et støtteargument til at «*tvist om retten til(...)ekspropriasjon(...)avgjøres(...)under skjønnsforretningen*», også burde bety rettskraftig avgjørelse av gyldighetstvister etter § 48. Som nevnt over³⁴⁸ kan ordlyden i § 48, at gyldighetstvister «avgjøres» under skjønnsforretningen, i seg selv være et argument for at spørsmålet *rettskraftig* avgjøres.

Ordet «avgjørelse» har allikevel begrenset verdi som tolkningsmoment til rettskraftsspørsmålet etter § 48. Det siktes med «avgjørelse» til *skjønnslutningen*. Denne er i utgangspunktet det eneste som har samme rettskraft som dommer etter § 41. Dette bekreftes ved forarbeidene til endringen, som fastslår at i skjønnsavgjørelser er det kun «skjønnskravet og krav om saks-kostnader har virkning som en dom».³⁴⁹

Både Lie³⁵⁰ og Reiten diskuterer og knytter sin oppfatning omkring gyldighetsspørsmålet som rettskraftig avgjort i skjønnsaken, til skjønnsloven § 41. De er enige om at «Prejudisielle avgjørelser» i skjønnsaker, utenom skjønnslutningen, *ikke* har virkning som dommer.³⁵¹ Lie

³⁴⁴ Rettspraksis behandles i punkt 3.1.7.

³⁴⁵ Bestemmelsen gjaldt frem til 01.januar 2008 *kun* spørsmålet om tvangsfullbyrdelse.

³⁴⁶ Se eksempelvis NOU 2001:32 A s.404, p.14.2.3.7.6 og *Fleischer* s.94.

³⁴⁷ Se eksempelvis *Fleischer* (1980) s.95 og *Lie* (2017) s.239-240.

³⁴⁸ Se punkt 3.1.4

³⁴⁹ Ot.prp.nr.65 (1990-1991), s.307.

³⁵⁰ *Lie* (2017) s.239 flg.

³⁵¹ *Lie* (2017) s.244.

og *Reiten* ser avgjørelser om gyldighetsspørsmålet som fremmer skjønnen etter § 48 som *unntak* fra dette utgangspunktet. *Reiten* hevder at for

«prejudisielle avgjørelser etter skjønnsløven §§ 26 og 48, som tar skjønnskravet til følge, må det likevel være slik at disse har rettskraftvirkninger, slik at avgjørelsen ikke kan overprøves i en senere sak».³⁵²

Bestemmelsen fastsetter dermed ikke noe *generelt* som skiller «avgjørelser» i skjønnssaker fra det som følger av vanlige rettskraftregler. Avgjørelser som fremmer skjønnen blir eventuelt et unntak fra regelen i § 41. Bestemmelsen gir dermed ikke *direkte* særlig mer til tolkningen av skjønnsløven § 48, som det ved første øyekast kan virke som. Men det som er avgjort i skjønnslutningen, kan *tvangsfullbyrdes*, lik dommer.³⁵³

3.1.6.3 Sammenhengen mellom skjønnsløven §§ 48 og 53.

Dersom skjønnen *fremmes*, får eksproprianten altså rett til å *overta skjønnsgjenstanden* mot å betale den utmålte erstatningssummen. Når skjønnen er endelig, kan eksproprianten kreve *besittelse av ekspropriasjonsgjenstanden* mot å utbetale erstatningen, og om nødvendig kreve *tvangsfullbyrdelse*, jf. skjønnsløven § 53 første ledd jf. også § 57 første setning.³⁵⁴

Når det er anledning til å *kreve* og eventuelt *tvangsfullbyrde* overtakelsen som er hjemlet i skjønnsslutningen, kan dette i seg selv sees som et godt argument for at også ekspropriasjonstiltatelsens gyldighet som grunnlaget for overtakelsen, bør anses rettskraftig avgjort.

Både³⁵⁵ *Skjønnsløvetvalget*,³⁵⁶ *Lie*,³⁵⁷ *Schei mfl.*³⁵⁸ *Dragsten/Vislie*,³⁵⁹ delvis *Fleischer*³⁶⁰ og *Augdahl*³⁶¹ har påpekt sammenhengen mellom tvangsfullbyrdelse og rettskraftsspørsmålet. Det argumenteres gjennomgående for at muligheten til tvangsfullbyrdelse av den avgjorte eks-

³⁵² *Reiten*, n.3 til § 41.

³⁵³ Jf. tvisteløven § 19-13 første ledd, jf. skjønnsløven § 41 jf. § 2.

³⁵⁴ Det er noe ulikt mellom forfattere hvor selve *tvangsfullbyrdelseshjemmelen* plasseres. *Reiten* knytter den til § 53, mens *Fleischer* (1980) s.96 og *Lie* (2017) s.292 knytter den til «bestemmelsen om tvangsfullbyrdelse i § 57». Dette illustrerer at skjønnsløven kan skape språklig uklarhet.

³⁵⁵ Gjennomgang av juridisk litteratur følger i punkt 3.1.8.

³⁵⁶ NOU 1993:35 s.67.

³⁵⁷ *Lie* (2017) s.243.

³⁵⁸ *Schei* s.675.

³⁵⁹ *Dragsten/Vislie* s.314.

³⁶⁰ *Fleischer* (1980) s.96-97.

³⁶¹ *Augdahl* s.278.

propriasjonssaken *bør* innebære at også gyldighetsspørsmålet anses rettskraftig avgjort. Augdahl påpeker at disse reglene gjaldt fra gammelt av og hang sammen.³⁶² Det virker unektelig spesielt å få *tvangskraft* til om nødvendig å tvangsfullbyrde det avgjorte kravet om å *overta* ekspropriasjonsgjenstanden, *uten at grunnlaget* for retten til overtakelsen – gyldig ekspropriasjonsvedtak – er rettskraftig avgjort.

Samtidig avgjøres gyldighetstvister etter sin ordlyd bare dersom det *oppstår* tvist om retten til ekspropriasjon,³⁶³ jf. § 48 første ledd. Retten til å tvangsfullbyrde gjelder derimot generelt, når «*skjønn er blitt endelig*».³⁶⁴ Dette kan allikevel trolig ikke anses i særlig grad å styrke et argument *mot* at tvangsfullbyrdelsesbestemmelsene støtter oppfattelsen av gyldighetsspørsmålet som rettskraftig avgjort i skjønnen. Dersom det *ikke* oppstår tvist om retten til ekspropriasjon, kan dette anses som uttrykk for at ekspropriaten har godtatt ekspropriasjonen og *samtykket* til gyldigheten, ved ikke å tematisere det.³⁶⁵

Det er allikevel ikke nødvendigvis *tvungende* sammenheng mellom rettskraft og tvangskraft. Selv om tvangskraft *normalt* forutsetter rettskraftige avgjørelser,³⁶⁶ er dette ikke unntaksfritt.³⁶⁷ Eksempelvis er *forhåndstiltredelse* – et sentralt problemelement i avhandlingen³⁶⁸ – nettopp *ikke* avhengig av rettskraftig skjønnsavgjørelse av selve retten til overtakelse av ekspropriasjonsgjenstanden: Det er selve *poenget* ved forhåndstiltredelse, som kan iverksettes «*før det ligg føre rettskraftig skjønn*»,³⁶⁹ og altså «*før erstatningen er bestemt*».³⁷⁰

Men selv om ikke sammenhengen mellom rettskraft og tvangskraft er absolutt, gir det nok allikevel klart best *sammenheng* i rettssystemet at gyldighetsspørsmålet – som rettsgrunnlaget for at eksproprianten har tvangskraftig rett til å overta ekspropriasjonsgjenstanden – også an-

³⁶² *Ibid.*

³⁶³ Det betyr ikke *nødvendigvis* at spørsmålet må behandles og «*avgjøres*» for å være rettskraftig avgjort – dersom man anser at spørsmålet *blir* rettskraftig avgjort. Synet på hvorvidt sammenhengen med tvangskraftsbestemmelsene kan tas til inntekt for at gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort, vil kunne henge sammen med spørsmålet om gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig også der det *ikke* blir tematisert i skjønnen, se punkt 3.2.4.

³⁶⁴ Skjønnsloven § 53 første ledd.

³⁶⁵ Det koster som utgangspunktet ekspropriaten ingenting å få gyldighetsspørsmålet prøvet, se punkt 2.2.3. Ekspropriaten har da lite insentiv til å la spørsmålet ligge, dersom ekspropriaten mener ekspropriasjonsvedtaket er ugyldig. Se også punkt 3.2.4.

³⁶⁶ Tvangsfullbyrdelsesloven § 4-12 første ledd, jf. også § 4-1 andre ledd. Se også *Fleischer* (1980) s.97.

³⁶⁷ Se eksempelvis tvangsfullbyrdelsesloven § 4-12 andre ledd første setning og § 13-2 tredje ledd bokstav e), jf. tidligere tvangsfullbyrdelseslov (1917) § 234 tredje ledd.

³⁶⁸ Gitt den store utbredelsen av forhåndstiltredelse i energi- og infrastrukturbygginger, er eksproprieerte eendommer ofte tiltrådt før erstatningen utmåles, se punkt 4.1 flg.

³⁶⁹ Oreigningslova § 25 første ledd første setning.

³⁷⁰ Skjønnsloven § 55.

ses rettskraftig avgjort. Forbindelsen mellom § 48 til §§ 53 og 57 kan ses som et *uttrykk for* at gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort i ekspropriasjonsskjønnsaker³⁷¹ og gir dermed et godt støtteargument til det tolkingsalternativet.

3.1.6.4 Sammenhengen mellom tvisteloven og skjønnsloven § 48

Skjønnsloven er som nevnt et prosessuelt systemisk unntak fra tvisteloven. Skjønnsloven § 2 fastsetter at størstedelen av tvisteloven kommer til anvendelse der «*ikke andet er bestemt ved lov*». Der tvisteloven gjorde endringer fra den tidligere tvistemålsloven, kan dermed også skjønnsprosessen prinsipielt sett ha endret seg, *uten at* det er vedtatt endringer i skjønnsloven, dersom skjønnsloven er taus eller ikke lovens bestemmelser strider mot nyere bestemmelser i tvisteloven.

Høyesteretts ankeutvalg kom inn på forholdet mellom nye regler i tvisteloven og eksisterende regler i skjønnsloven,³⁷² i sak hvor spørsmålet var om tvisteloven § 16-1 endret forståelsen av skjønnsloven § 48, slik at gyldighetsspørsmålet etter skjønnsloven § 48 nå allikevel kan *ankes og avgjøres særskilt*, der gyldighetsspørsmålet var utskilt til separat skjønnsbehandling. Siden det hverken var gjort endringer i skjønnsloven §§ 48 eller 50 ved innføringen av tvisteloven, mente ankeutvalget at nye bestemmelser i tvisteloven ikke endret skjønnslovens ordning.³⁷³

I denne saken hindret både ordlyden i skjønnsloven § 50, den mest nærliggende tolkningen av nært relaterte § 48 andre ledd og forutgående høyesterettspraksis³⁷⁴ en annen løsning. Ankeutvalget mente da at «*andet er bestemt ved lov*». For spørsmål omkring forståelsen av skjønnsloven § 48 hvor rettskildene forut for tvistelovens vedtakelse er overveiende samstemte, vil altså tvistelovens bestemmelser ikke påvirke rettstilstanden. Der skjønnslovens ordning er mer uklar, kan det muligens stille seg annerledes. Nye bestemmelser i tvisteloven kan i slike tilfeller være aktuelle som sterkere tolkningsmomenter for bestemmelser i skjønnsloven. Eksempelvis burde tvistelovens nye formålsparagraf etter mitt syn kunne gi formålene beskrevet der noe mer gjennomslagskraft der tolkningen av skjønnsloven er usikker.

³⁷¹ Slik også *Fleischer* (1980) s.97 og *Augdahl* s.278.

³⁷² Se punkt 3.2.3.

³⁷³ HR-2018-862-U avsnitt 21.

³⁷⁴ Se HR-2018-862-U avsnitt 19, jf. Rt.1982 s.241 side 253.

3.1.7 Rettspraksis tilknyttet rettskraftsspørsmålet etter skjønnsloven § 48

3.1.7.1 Bakgrunn

Før 1959 var rettsstilstanden klar: Gyldighetsspørsmålet ble rettskraftig avgjort ved avgjørelsen av skjønnsaken. Det vises til redegjørelsen under punkt 2.1.1. Hverken *ordlyden* i skjønnsloven § 48, *forarbeidene* eller kontekstuell tolkning av systemiske *sammenhenger* i lovverket, gir støtte for at rettsstilstanden har endret seg.

Dermed må en eventuelt endret forståelse av om gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort i ekspropriasjonsskjønnsaker, baseres på *endret tolkning* av skjønnsloven § 48 i rettspraksis. Spørsmålet er om det finnes klare holdepunkter i høyesterettspraksis for at meningsinnholdet i skjønnsloven § 48 endret seg etter 1959-reformen. Det er derfor nødvendig å undersøke Høyesteretts praksis som berører rettskraftsspørsmålet i skjønnsloven § 48, etter 1959.

3.1.7.2 Kort om prejudikater

Prejudikater er rettsavgjørelser, hovedsakelig av Høyesterett,³⁷⁵ som fastlegger forståelsen av lovbestemmelser eller ulovfestet rett og sier noe om hva som anses som rettsriktig³⁷⁶ løsning på bestemte spørsmål. At rettsanvendere skal respektere prejudikatets autoritet – og dermed gi prejudikatet vekt i sine avgjørelser – er ikke bindende eller direkte lovfestet, men anses generelt som en nær bindende *norm*.³⁷⁷

Men selv om prejudikater har *relevans* for spørsmålet, vil de tillegges forskjellig *vekt*. For at gode prejudikater skal kunne relateres til rettsanvenderens egen sak og informere rettsanvenderen om hva som er riktig løsning, bør det være *klart uttrykte rettssetninger*, som er *nødvendige for resultatet*. Rettens begrunnelse for løsningen, som uttrykt i domsgrunnene,³⁷⁸ vil stå sterkere som prejudikat jo *klarere, mer overbevisende og prinsipiell* den er.³⁷⁹

³⁷⁵ Fleischer (1981) s.11-12.

³⁷⁶ Prejudikater kan også kun tilsikte «kjøreregler», altså lik løsning på samme problem.

³⁷⁷ For alle andre enn Høyesterett selv, som kan fravike egne prejudikater, jf. domstolloven § 5 fjerde ledd.

³⁷⁸ Såkalt «ratio decidendi». Se Høgberg s.274-275

³⁷⁹ Dette henger særlig sammen med *forutberegnelighet* som en av rettsreglenes primærfunksjoner, se eksempelvis Høgberg, s.283.

3.1.7.3 Rt.1973 s.686(A)

I Rt.1973 s.686(A) uttalte førstvoterende på vegne av enstemmig Høyesterett, at i henhold til

«skjønnslovens § 48 skal «tvist om retten til og betingelsene for ekspropriasjon» avgjøres under skjønnsforretningen, og skjønnsretten må i henhold hertil prejudisielt ta standpunkt til enhver tvist om tillatelsens formelle og materielle gyldighet».³⁸⁰

Uttalelsen om at skjønnsretten «prejudisielt» må ta standpunkt til ekspropriasjonens gyldighet, har blitt tatt til inntekt for oppfatningen om at gyldighetstvister etter skjønnsloven § 48, ikke blir rettskraftig avgjort.³⁸¹

3.1.7.4 Rt.1982 s.241(P) («Alta-dommen»)

Høyesteretts plenumsavgjørelse i Alta-dommen blir også tidvis tatt til inntekt for at ugyldighetsinnsigelser ikke blir rettskraftig avgjort der skjønnet fremmes til erstatningsutmåling.³⁸²

I skjønnsaken for tingretten³⁸³ var sakskomplekset oppdelt. Kun gyldighetsspørsmålet og to mindre delskjønn ble behandlet. Ekspropriasjonstillatelsen³⁸⁴ ble funnet gyldig og skjønnet fremmet til erstatningsutmåling.

Dommen angår ikke rettskraftsspørsmålet direkte. Spørsmålene som aktualiserer og indirekte berører problemstillingen,³⁸⁵ var først om gyldigheten av ekspropriasjonstillatelsen³⁸⁶ (heretter «statsreguleringen») kunne ankes og avgjøres særskilt under skjønnsaken, når skjønnet fremmes.³⁸⁷ Alternativet er å måtte angripe individuelle, ferdigbehandlede skjønn, inklusive gjennomført erstatningsutmålingsdel, for å kunne angripe gyldighetsspørsmålet og derved eventuelt avverge ekspropriasjon.

For det andre ønsket en rekke rettighetshavere som ble berørt av statsreguleringen men som ikke var parter i delskjønnene tingretten og Høyesterett spesifikt behandlet, allikevel å få

³⁸⁰ Jf. side 689.

³⁸¹ Se Schei mfl. s.676, delvis Fleischer (1980) s.96.

³⁸² Se eksempelvis Schei mfl. s.676 og Eckhoff (1982) s.341.

³⁸³ Direkte anke til Høyesterett over gyldighetsspørsmålet ble tillatt.

³⁸⁴ Områderegulering vedtatt av Stortinget og sanksjonert som kongelig resolusjon.

³⁸⁵ Rt.1982 s.241 sidene 252-253.

³⁸⁶ I dette tilfellet kongelig resolusjon som hjemlet statsregulering av området innen vassdragskonsesjonsreguleringen.

³⁸⁷ Når skjønnet blir nektet fremmet fremgår adgangen til slik anke direkte fra skjønnsloven § 48 andre ledd.

partsstilling i høyesterettssaken. De fremholdt at uttrykket «skjønnnet fremmes» betød at eksklusjonsretten blir rettskraftig avgjort «både i subjektiv og objektiv forstand», og at dermed gyldighetsspørsmålet ble direkte avgjort også for dem.³⁸⁸ Både de formelle partene i tingsrettsbehandlingen og de som påstod selvstendig ankerett fordi de mente gyldighetsspørsmålet ble avgjort også for dem, nedla i Høyesteretts terminologi

«særskilt påstand om at denne resolusjon skal kjennes ugyldig, dvs. at retten ikke bare skal avgjøre dette prejudisielt.»³⁸⁹

Dette spørsmålet behandles og foranlediger Høyesteretts tolkning av og uttalelser om behandlingen av gyldighetsspørsmålet etter skjønnsloven § 48.³⁹⁰

Selv om Høyesterett ikke *direkte* adresserer om gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort i objektiv forstand omtaler retten likefullt konsekvent gyldighetsspørsmålet som en «*prejudisiell*» avgjørelse.³⁹¹ Høyesteretts formuleringer *virker* å internalisere motsetningen mellom det som blir «*prejudisielt*» – og dermed tradisjonelt *ikke* rettskraftig avgjort – og det som *blir* rettskraftig avgjort. Dette selv om de formelt kun uttaler seg om hvorvidt de spesifikt kan kjenne statsreguleringen ugyldig. Høyesterett skriver at den har

«full kompetanse ved prøvingen av det prejudisielle spørsmål om gyldigheten av den kongelige resolusjon.»³⁹²

Høyesterett omtale av gyldighetsspørsmålet som et prejudisielt spørsmål er mulig å se som argument for at Høyesterett har ansett gyldighetsspørsmålet for ikke rettskraftig avgjort.³⁹³ Plenumsdommen styrker i så fall den rettskildemessige vekten til argumentet generelt.

Samtidig er det gode grunner *mot* å slutte at Høyesteretts uttalelser i Alta-dommen gir uttrykk for at rettsstilstanden som forelå før endringen av § 48 i 1959, har endret seg.

Dommen dreiet seg for *det første* ikke om rettskraftsspørsmålet. Høyesterett behandlet saksøkerens påstand om eksplisitt å kjenne statsreguleringen ugyldig og inkludere dette i domsslutningen. Høyesterett avviste dette, siden det etter 1959-endringen ikke lenger skulle treffes

³⁸⁸ Rt.1982 s.241 side 252 IV b).

³⁸⁹ Rt.1982 s.241 side 251-252 IV a).

³⁹⁰ Rt.1982 s.241 side 251-253 IV a-c).

³⁹¹ Rt.1982 s.241 side 251 IV a).

³⁹² Rt.1982 s.241 side 253.

³⁹³ Slik eksempelvis *Eckhoff* (1982), se punkt 3.1.8.

særskilt avgjørelse dersom skjønnen fremmes til erstatningsutmåling, men «en formløs beslutning». ³⁹⁴ Spørsmålet skal altså avgjøres prejudisielt, i betydningen at *slutningen* ikke sier noe om gyldighetsspørsmålet. ³⁹⁵

Dette *kan* tolkes slik at «prejudisielt» kun betyr at det ikke skal tas stilling til spørsmålet i domsslutningen, men ikke *nødvendigvis* sier noe om avgjørelsens *rettskraft* etter skjønnsloven § 48. Denne tolkning utelukker i så fall ikke at det prejudisielt avgjorte gyldighetsspørsmålet allikevel fortsatt blir *rettskraftig avgjort*, i objektiv forstand. ³⁹⁶

For *det andre* blir et videre spørsmål om man skal anse Høyesteretts begrepsbruk som helt ut gjennomtenkt i alle relasjoner – også frem til eventuelle *slutninger* som kan trekkes fra bruken av begrepet «prejudisielt». Dommen er svært omfattende. ³⁹⁷ Språket kan tenkelig være et resultat av innarbeidet begrepsbruk: Alle avgjørelser av spørsmål av betydning for utfallet saken retten tar stilling til, men som ikke fremgår av domsslutningen, omtales gjerne som «prejudisielle». Det må ikke *dermed uvegerlig* bety at Høyesterett signaliserte et endret syn på hvorvidt gyldighetsspørsmålet under skjønnsloven § 48 blir rettskraftig avgjort.

Det bør klart nok utvises varsomhet med å tolke *manglende* intensjon i Høyesteretts begrepsbruk. Meningsinnholdet som fremkommer gjennom ordenes selvstendige og vanlige betydning, må i utgangspunktet legges til grunn. Rettsanvendere bør samtidig ikke trekke rettslige slutninger *direkte* fra juridiske begreper. ³⁹⁸ Det er grunn til kritisk å betrakte hvor stor vekt man skal tillegge bruken av uttrykk som «prejudisielt avgjort» – og hvilken eventuell implisitt betydning man skal tillegge begrepsbruken for tolkningen av en regel som ikke tematiseres direkte og som har et helt særegent, historisk betinget rettskildebilde. *Særlig* gjelder dette hvor utfallet av å slutte direkte fra begrepsbruken, ville medføre rettslige «annengradseffekter», en endring i rettstilstanden, *motsatt* av spørsmålets tradisjonelle løsning.

³⁹⁴ Del IV, punkt c, side 253.

³⁹⁵ *Ibid.*

³⁹⁶ Altså mellom partene i skjønnsaken. Se punkt 3.1.3.1.

³⁹⁷ Dommen fullendte den «mest omfangsrike og langvarige sivile rettsak Høyesterett til nå har behandlet», jf. side 254-255, del IV punkt e).

³⁹⁸ Dette kalles gjerne «begrepsjurispredens».

Hovedargumentet for at Alta-dommen endret rettstilstanden omkring rettskraftsspørsmålet, er Høyesteretts begrepsbruk.³⁹⁹ Skjønnslovutvalget kritiserte nettopp denne begrepsbruken i relasjon til rettskraftsspørsmålet, med spesifikk referanse til også Alta-dommen. Utvalget fremholdt at det var

«med grunn reist spørsmål om riktigheten av denne betegnelse. Hensett til avgjørelsesnes virkning blir det i alle fall en særegen art prejudisielle avgjørelser».⁴⁰⁰

Kritikken hviler allikevel på utvalgets klart uttalte oppfatning om at gyldighetsspørsmålet *blir* rettskraftig avgjort.⁴⁰¹ Slik sett kan det kanskje bli et slags sirkelargument å innta utvalgets kritikk mot Alta-dommens begrepsbruk, i drøftelsen av dommens *mulige* relevans for rettskraftsspørsmålet. Argumentasjonen fra de som har tatt til orde for at Alta-dommen har betydning for rettskraftsspørsmålet, støtter seg nettopp på at Høyesteretts begrepsbruk *implisitt* betyr at retten har ansett gyldighetsspørsmålet som ikke rettskraftig avgjort.

I forlengelsen av punktene over, er det *for det tredje* et mer overordnet spørsmål om uttalelsene i Alta-dommen egner seg som *prejudikat*, som klart signaliserer endret rettstilstand og må legges til grunn av senere rettsanvendere. Forutsetningene for et godt prejudikat er i liten grad til stede.⁴⁰² Som Skjønnslovutvalget skrev om forarbeidsuttalelsene til 1959-reformen bør endringer i rettstilstanden «nødvendigvis kreve sin egen drøftelse og klar tale».⁴⁰³

Det samme må gjelde for uttalelser av Høyesterett. Alta-dommen inneholder hverken en egen drøftelse av rettskraftsspørsmålet, *eller* klar tale: Saken adresserer ikke rettskraftsspørsmålet direkte, det er dermed heller ingen *begrunnelse* som gjelder rettskraftsspørsmålet – denne er da nødvendigvis heller ikke *klart uttrykt*. Høyesterett uttalelser har dermed ikke *utvilsom overføringsverdi* som belyser spørsmålet generelt.

Argumentet bæres som nevnt av at gyldighetsspørsmålet blir omtalt som en prejudisiell avgjørelse. Dette bunner i endringen av avgjørelsesformen til en «formløs» beslutning, som *ikke* skal inntas i skjønnslutningen. Riktignok er Høyesterett nøye på at dette er *påkrevet*, at det er «*uriktig*»⁴⁰⁴ å innta beslutningen i skjønnslutningen og at gyldigheten bare kan angripes som

³⁹⁹ Se eksempelvis *Eckhoff* (1982) s.341.

⁴⁰⁰ NOU 1993:35 s.67.

⁴⁰¹ Se direkte etterfølgende sitatet over.

⁴⁰² Se punkt 3.3.7.2.

⁴⁰³ NOU 1993:35 s.68.

⁴⁰⁴ Rt.1982 s.241 side 253, punkt IV. bokstav c).

del av avsagt skjønn – og dermed ikke særskilt. Slike beslutninger blir tradisjonelt ikke rettskraftig avgjort,⁴⁰⁵ siden de nettopp ikke kan angripes med rettsmidler. Et godt utgangspunkt for et nytt prejudikat – som er det likevel ikke.

Høyesterett så klart at 1959-reformen skapte praktiske problemstillinger. Retten uttrykte klart at den nåværende lovteksten er uheldig utformet, særlig med henblikk på store skjønn – denne avhandlingens hovedanliggende. Retten fant

«grunn til å tilføye at det etter min mening med rette kan reises spørsmål om det system man knesatte ved lovendringen i 1959 er det mest hensiktsmessige, i hvert fall ved større skjønn som det nærværende. Gode grunner kan her – som påpekt av hjelpeintervenientene – tale for at samtlige som er parter i skjønnet får gyldighetsspørsmålet avgjort særskilt og kan angripe denne avgjørelse, slik at spørsmålet blir rettskraftig avgjort en gang for alle.»⁴⁰⁶

Det kan her *se ut som* om Høyesterett adresserer rettskraftsspørsmålet, ved motsetningshenvisning til endringen i 1959 og uttalelsen om at det er gode grunner til å få gyldighetsspørsmålet avgjort særskilt, slik at spørsmålet kan angripes og «*rettskraftig avgjort en gang for alle*».

Lesning opp mot påstandene klargjør at Høyesterett kun virker omtale den *subjektive* rettskraften. Sitatet uttales som kontrast til at ekspropriatene i hovedskjønnet ønsket partsstatus i delskjønnet for Høyesterett. Disse argumenterte at det «synes lite hensiktsmessig at gyldighetsspørsmålet skulle kunne prøves på nytt etter hvert som det blir avsagt nye skjønn.» Dette var Høyesterett enig i, som sitert. Men siden gyldighetsspørsmålet etter 1959-endringen ikke lenger kan angripes og avgjøres direkte der skjønnet fremmes, kan heller ikke andre enn *partene* i delskjønnene Alta-dommen prøver, få partsstatus. Høyesterett kan derfor ikke avgjøre gyldighetsspørsmålet «*en gang for alle*», i relasjon til betydningen for ekspropriatene som ikke hadde partsstatus i Alta-dommen.

Noen forfattere har muligens trukket for mye ut av uttalelsene i Alta-dommen.⁴⁰⁷ Det er motsetningsvis verdt å notere seg at hverken *Lie* (2017) eller *Reiten* (2023) nevner Rt.1982 s.241 i forbindelse med sine analyser av §§ 48, eller 41.

⁴⁰⁵ Tvisteloven § 29-3 tredje ledd.

⁴⁰⁶ Rt.1982 s.241 side 253, punkt IV. bokstav c).

⁴⁰⁷ Se punkt 3.1.8, hvor dommen trekkes frem i den retning i flere fremstillinger.

3.1.7.5 HR-2007-1598-A («Melland»)

Høyesterett i avdeling uttalte i HR-2007-1598-A at det

*«fremgår av lovens forarbeider at meningen var at de prejudisielle spørsmål som skjønnretten tar stilling til, derved også blir rettskraftig avgjort, og dette er lagt til grunn i praksis».*⁴⁰⁸

Høyesterett adresserte her *klart og direkte* spørsmålet om eventuelle rettskraftvirkninger av skjønnrettens prejudisielle avgjørelser. Spørsmålet var om domstolene i skjønnssak om erstatningsfastsettelse for fredningsvedtak, hadde kompetanse til også å prøve gyldigheten av fredningsvedtaket.⁴⁰⁹ Den siterte uttalelsen ble vel bred. Den er rettelig kritisert⁴¹⁰ og en vesentlig svakhet ved dommen: Det er *kun* gyldighetsspørsmålet som eventuelt blir rettskraftig avgjort i ekspropriasjonsskjønnsaker, uten å være omtalt i skjønnslutningen.⁴¹¹

Samtidig er uttalelsen *kontekstuel* interessant. Det er grunn til å merke seg at Høyesterett her *ikke* virker å legge til grunn hverken at omtalen av gyldighetsspørsmålet som «*prejudisielt*» avgjort eller andre uttalelser i høyesterettspraksis betyr at Høyesterett med prejudikatsvirkning har avgjort at gyldighetsspørsmålet ikke blir rettskraftig avgjort i skjønnssaker. Tvert imot gikk retten langt i motsatt retning. Retten tar forarbeidene til inntekt for at «*de prejudisielle spørsmål som skjønnretten tar stilling til, derved også blir rettskraftig avgjort*»,⁴¹² men mer *påfallende* sier Høyesterett også at dette «*er lagt til grunn i praksis*». Det er spesifikt ingen referanser til Alta-dommen.

Rt.1982 s.241 og Rt.1973 s.686 blir som nevnt over tidvis brukt som støtte for at gyldighetstvister under skjønnssaker *ikke* blir rettskraftig avgjort. HR-2007-1598-A er på klar kollisjonskurs med denne forståelsen, gitt uttalelsen om at det motsatte er lagt til grunn i praksis.

⁴⁰⁸ Avsnitt 25.

⁴⁰⁹ Avsnitt 1.

⁴¹⁰ Lie (2017) s.241, med henvisning til tidligere rettskilder, kaller det en forenkling det er vanskelig å se grunnlag for. Se også punkt 3.1.7.7.

⁴¹¹ Se punkt 3.1.6.2.

⁴¹² Noe som stemmer godt dersom man mer isolert mener at *gyldighetsspørsmålet* blir rettskraftig avgjort.

3.1.7.6 HR-2021-1975-S («Fosen-dommen»)

I HR-2021-1975-S uttalte enstemmig Høyesterett at spørsmålet

«[o]m skjønnen skal fremmes, utgjør ikke et eget krav i prosessuell forstand, men er en materiell forutsetning for utmåling av erstatning».⁴¹³

Høyesterett benytter i Fosen-dommen ikke begrepet «prejudisielt». Sitatet knytter seg derimot direkte til tvistelovens rettskraftsregler og dermed tilsynelatende enda nærmere avhandlingens rettskraftsspørsmål: Høyesteretts uttalelse om at spørsmålet om skjønnen skal fremmes, ikke er et «eget krav i prosessuell forstand», virker implisitt å bety at heller ikke gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort: Det er i utgangspunktet igjen kun stillingen retten tar til kravet i konklusjonen, som blir avgjort med rettskraftvirkninger etter tvisteloven.⁴¹⁴

Uttrykket «materiell forutsetning», kan også virke som omformulering av den tradisjonelle termen prejudisiell avgjørelse, som retten må ta stilling til for å avgjøre spørsmålet, men tradisjonelt ikke blir rettskraftig avgjort.

Selv om dette ikke uttales, er det relativt klart at Høyesterett *behandlet* gyldighetsspørsmålet som *ikke* rettskraftig avgjort i overskjønnet, når den tok stilling til spørsmålene som drøftes i avsnitt 74-75. Dette forholdet kommenteres under.

Samtidig er det minst tre forhold som taler imot at Fosen-dommen kan tolkes som et klart *prejudikat* for at gyldighetsspørsmålet ikke rettskraftig avgjøres under skjønnssaker.

Uttalelsen falt for *det første* i en helt spesifikk kontekst og må leses i sammenheng med avsnitt 74. I overskjønnet ble *skjønnen fremmet* og en betydelig erstatning utmålt.⁴¹⁵ Nord-Fosen siida⁴¹⁶ («Nord-Fosen») anket ikke lagmannsrettens overskjønn.⁴¹⁷ Når Nord-Fosen allikevel var part i ankesaken for Høyesterett, skyldtes det at *eksproprianten*, Fosen Vind DA, anket over erstatningsutmålingene overskjønnet tilkjente reindriftslagene.

Først i *sluttinnlegget* til Høyesterett nedla Nord-Fosen påstand om at skjønnen skulle nektes fremmet fordi konsesjon- og ekspropriasjonstillatelsene⁴¹⁸ var ugyldige – godt etter at ankene

⁴¹³ Avsnitt 75.

⁴¹⁴ Jf. §§ 19-15 andre og tredje ledd og 29-4 første ledd. Se Ot.prp.nr.51 (2004-2005) s.441.

⁴¹⁵ Over 44 millioner kroner til hver siida/sitje, jf.LF-2018-150314: «Erstatningspostene – oppsummering». Dette oversteg summen utmålt av tingretten betydelig.

⁴¹⁶ Siida(sitje) er legaldefinert i reindriftsloven § 51 første setning.

⁴¹⁷ Jf. avsnitt 72, se også HR-2020-2268-U.

⁴¹⁸ Se punkt 1.3.3 og dommens avsnitt 11.

ble fremmet til behandling i Høyesterett.⁴¹⁹ Et særlig spørsmål ble dermed om Høyesterett skulle ta stilling til gyldighetsspørsmålet også for *Nord-Fosen*, selv om siidaen ikke selv anket og ikke nedla ugyldighetspåstanden før i sluttinnlegget.

Høyesterett mente det forelå «*tvist om retten til (...)ekspropriasjon*», som måtte tas stilling til, selv om Nord-Fosens påstand ble lagt ned etter *ankefristen* og også etter ankeutvalgets *henvisningsbeslutning*, slik Fosen Vind påpekte.

Høyesterett anså dette ikke som avgjørende. Nord-Fosen kunne «*påstå skjønnet nektet fremmet, selv om siidaen ikke har anket over dette*».⁴²⁰ Høyesterett begrunnet dette med at påstanden om at skjønnet skal fremmes, ikke er eget krav i prosessuell forstand.

At det forelå «*tvist*» etter skjønnsloven § 48, forutsetter for det *første* at gyldighetsspørsmålet ikke alt var rettskraftig avgjort.⁴²¹ Dersom spørsmålet rettskraftig avgjøres i skjønnsaker, var spørsmålet etter vanlige rettskraftregler rettskraftig avgjort da ankefristen gikk ut.⁴²² Høyesterett *virker* dermed forutsette at gyldighetsspørsmålet *ikke* ble rettskraftig avgjort i over-skjønnsaken, selv om ankefristen var gått ut.

Videre strider Høyesteretts behandling av spørsmålet for Nord-Fosen også mot utgangspunktet i tvisteloven § 30-7, som hindrer «*adgang til å utvide påstanden og fremsette nye påstandsgrunnlag etter at det er gitt samtykke til fremme av anken*», slik Høyesterett også skriver. Høyesterett fant at det forelå «*særlige grunner*» til å tillate påstanden behandlet, ved at ankeutvalget hadde godtatt «*den utvidelsen som Nord-Fosen siida her har foretatt*», selv om påstanden ikke var tatt opp ankeutvalget da ankeutvalget godtok ankebehandling.⁴²³ *Backer* omtaler begrunnelsen som «*formodentlig(...)en fiksjon*».⁴²⁴

Rettspragmatisk kan det ses slik at Høyesterett tillater Nord-Fosens ugyldighetsinnsigelse som en *kontring* mot utbyggerens anke over erstatningsbeløpet⁴²⁵ – dersom utbygger vil ha erstatningen ned, går ikke Nord-Fosen med på ekspropriasjonen allikevel. En slik løsning prioriterer i så fall at rimeligheten ikke fortapes i et villnis av rigid tolkede prosessregler. Men dette *forutsetter* altså at Høyesterett – i det minste i denne konkrete saken – implisitt har lagt til grunn at gyldighetsspørsmålet *ikke* blir rettskraftig avgjort ved rettskraftig skjønnsavgjørelse.

⁴¹⁹ Avsnitt 74-75, sml. tvisteloven § 30-7 første ledd.

⁴²⁰ Avsnitt 75.

⁴²¹ Jf. tvisteloven § 19-15 tredje ledd.

⁴²² Jf. tvisteloven § 19-14 første ledd første setning.

⁴²³ Avsnitt 75.

⁴²⁴ Slik *Backer*, s.290.

⁴²⁵ Slik *Backer*, s.289.

Tilsynelatende virker altså Høyesterett å basere avgjørelsen på at gyldighetsspørsmålet ikke ble rettskraftig avgjort i overskjønnet. Gjelder dette i så fall ekspropriasjonsskjønnsaker *generelt*, slik at gyldighetsspørsmålet kan prøves på nytt, også etter utløpte frister for anke- og overskjønnsbegjæringer?

Det er ikke nødvendigvis grunn til å slutte dette. Dommens avsnitt 72-75 kan trolig leses som en pragmatisk tilnærming til et vanskelig, *konkret* prosessuelt spørsmål, heller enn prinsipielle uttalelser ment til *generell* avklaring av et vanskelig og omdiskutert rettsspørsmål. Å behandle saken under ett, med likt utfall for partene – kanskje også med overordnede *sivilprosessuelle prinsipper* i mente, jf. tvisteloven § 1-1⁴²⁶ – kan muligens ha motivert Høyesteretts løsning.⁴²⁷

Nord-Fosen måtte etter gjeldende regelverk anket *hele overskjønnet*,⁴²⁸ inklusive erstatningsutmålingen, for å bestride gyldighetsspørsmålet. Dersom Nord-Fosen skulle vært *bundet* til rettskraftig avgjørelse om *gyldighetsspørsmålet* grunnet prosessreglene, men samtidig måtte tviste på nytt om *erstatningen*, ville det skapt en kinkig prosessuell situasjon. Det er ikke sikkert siidaen ville akseptert lagmannsrettens overskjønn ved lavere erstatningssum,⁴²⁹ men anket til Høyesterett – inklusive gyldighetsspørsmålet – lik Sør-Fosen sitje («Sør-Fosen»).

Dersom Høyesterett *ikke* tillot behandling av gyldighetsspørsmålet for Nord-Fosen, kunne behandlingen dermed fått karakter av et slags prosessuelt «Svarteper»-spill. Denne løsningen ville også kunne skape *nye* problematiske spørsmål, både i selve dommen, eventuelt i nye rettsvister om Fosen, eller i ytre forhold. Det ville *enten* binde Høyesterett til å komme til samme resultat som lagmannsretten overfor Sør-Fosen, *eller* å komme til at konsesjons- og ekspropriasjonstillatelsene som var *ugyldige* i forhold til Sør-Fosen,⁴³⁰ var *gyldige* etter rettskraftig avgjørelse overfor Nord-Fosen. Dersom Høyesterett kom til at ekspropriasjonstillatelsen var ugyldig i forhold til Sør-Fosen – slik de gjorde – men at retten *ikke* kunne behandle

⁴²⁶ Blant formålene tvisteloven § 1-1 skal fremme, er hensynene om at domstolsbehandlingen skal være «*tillits- skapende*» og «*rettferdig*». Dette gjelder også skjønnsaker, jf. skjønnsloven § 2. Videre var ikke utvidelsen, behandlingen av gyldighetsspørsmålet også for Nord-Fosen, særlig støtende mot bakgrunnen for regelen i tvisteloven § 30-7, som særlig er *konsentrasjon* for Høyesterett og det gjennomgående sterke sivilprosessuelle hensynet til *kontradiksjon*. Fosen Vind måtte for det første uansett tviste om gyldighetsspørsmålet mot Sør-Fosen sitje. Tross noen konkrete forskjeller mellom reinsdriftsgruppene respektive situasjoner, ville det meste trolig overlapse: Dette er bakgrunnen for sakens felles behandling. For det andre hadde Fosen Vind allerede tvistet med begge gruppene om gyldighetsspørsmålet tidligere, både for tingrett og lagmannsrett i overskjønn, samt i andre relaterte saker.

⁴²⁷ Jf. fotnoten over.

⁴²⁸ Se punkt 3.2.3.

⁴²⁹ Slik de fikk i tingretten og begjærte overskjønn over.

⁴³⁰ Nord-Fosen var *minst* like sterkt berørt som Sør-Fosen, jf. *Backer* s.289. Roan-utbyggingen, i Nord-Fosenområdet, som var ansett som aller mest negativt påvirkning av vindkraftutbygging i utredningsarbeidet forut for byggingen.

gyldighetsspørsmålet overfor Nord-Fosen fordi spørsmålet var rettskraftig avgjort av lagmannsretten, ville det fremstå underlig. Saken hadde alt betydelig nasjonal interesse. I tvistelovens formålsspråk ville en slik løsning trolig virke både lite «rettferdig» og «tillitsskapende»⁴³¹ – og utfordrende å formidle på en klar og forståelig måte for allmennheten.⁴³²

Dersom Høyesterett ikke uttalte noe om rettskraftsspørsmålet og isteden avviste behandling av gyldighetsspørsmålet grunnet *ankesaksreglene* for Høyesterett i tvisteloven § 30-7, ville dette kunne legge grunnlag for ny tvist. Hvis Nord-Fosen tok ut separat gyldighetssøksmål og krevde samme utfall som Sør-Fosen,⁴³³ ville rettskraftsspørsmålet bli satt på spissen. Behandlende domstol ville måttet behandle nettopp hvorvidt gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort i skjønnsaker etter skjønnsloven § 48.

Dette leder videre til *det andre*: Det er uklart hvor langt Høyesterett går i å uttale seg om *rettsregelen* etter skjønnsloven § 48, altså rettskraftsspørsmålet generelt. Fokuset kan ses å ligge mer på samspillet mellom *tvistelovens* prosessregler for Høyesterettsavgjørelser, i relasjon til behandling og løsning av én konkret – og prosessuelt problematisk – skjønnsak.⁴³⁴ Rettskraftsspørsmålet kommenteres ikke *direkte*, selv om altså Høyesteretts argumentasjon *implisitt* baserer seg på at gyldighetsspørsmålet ikke blir rettskraftig avgjort.

Etter mitt syn kan det ses slik at Høyesterett her gjorde et *unntak* fra vanlige rettskraftregler. Hensynene til konkret *rimelighet*, *tvistelovens formålsbestemmelse* og å unngå andre prosessuelle problemer ville kunne støtte en slik løsning – selv om Høyesterett ikke eksplisitt trekker inn slike hensyn, men heller holder seg til en relativt liberal og fleksibel tolkning av materielle prosessregler. Det kan uansett argumenteres for at det er mer nærliggende at Høyesterett her kun løste et *konkret problem*, heller enn at retten tilsiktet å skape en *ny rettsnorm* om rettskraftsspørsmålet etter skjønnsloven § 48.

Dette henger nøye sammen med og resulterer i *det tredje*: Høyesteretts uttalelser i Fosendommens avsnitt 74-75 er etter mitt syn et lite egnet utgangspunkt som *prejudikat* for forståelsen av skjønnsloven § 48.

⁴³¹ Jf. tvisteloven § 1-1 første ledd.

⁴³² Det *kan* oppstå situasjoner hvor parter i samme sak som velger å anke og ikke anke får ulikt utfall. Men retts-teknikalitene i skjønnsprosessen som i så fall ville gjort at Nord-Fosen måtte tviste på nytt om erstatningen, mens Sør-Fosen vant frem med ugyldighet, ville vært enda vanskeligere i en slik stor og betent sak.

⁴³³ Eksempelvis i forbindelse med tvangsfullbyrdelse.

⁴³⁴ Se dommens avsnitt 75.

Høyesteretts uttalelser bør som nevnt⁴³⁵ *direkte* angå spørsmålet og *fremstå klare og tydelige* for å danne et godt grunnlag for prejudikater. Dette må *særlig* gjelde prejudikater som avklarer tvilsomme rettsområder eller endrer tidligere rettstilstand. Høyesteretts uttalelser i Fosendommen berører derimot rettskraftsspørsmålet kun *indirekte og implisitt*. Det uttales ingen *klar rettssetning*. En eventuell ny normering av rettskraftsspørsmålet kan kun *utledes* av uttalelsene, må sluttes gjennom flere rettslige «ledd» og forutsetter relativt klar forståelse av både Fosensaken og skjønnsprosessens særegenheter.⁴³⁶ Høyesteretts resonnementer virker myntet på å løse *konkrete* rettslige problemer, heller enn å avklare et generelt rettsspørsmål – og derved skape en ny rettsnorm.

I HR-2007-1598-A ble det motsetningsvis kategorisk uttalt at «*prejudisielle spørsmål som skjønnsretten tar stilling til(...)blir rettskraftig avgjort, og dette er lagt til grunn i praksis*».⁴³⁷

Det ville derfor vært et særlig poeng med klar tale, dersom Høyesterett nå oppfatter gjeldende rett ulikt fra denne klart uttalte oppfatningen i forutgående høyesterettsdom av nyere dato. Et eventuelt nytt prejudikat om spørsmålet bør som nevnt uttales *direkte, klart og tydelig*.

⁴³⁵ Se punkt 3.1.7.2.

⁴³⁶ Se avsnitt 74-75.

⁴³⁷ Se punkt 3.1.7.5.

3.1.7.7 Oppsummering av rettspraksis post-1959

Alta- og Fosen-dommene, avsagt med 40 års mellomrom i henholdsvis plenum og storkammer, omhandler begge ekspropriasjonsskjønn om fornybar energiutbygging. I begge sakene er ekspropriasjonsgrunnlagets gyldighet hovedtema. Begge dommene gir, på ulike vis, inntrykk av at Høyesterett ikke anser gyldighetsspørsmålet for rettskraftig avgjort i ekspropriasjonsskjønnssaker.

Et annet fellestrekk er at dommene ikke *direkte* vedgår rettskraftsspørsmålet; spørsmålet blir kun indirekte og implisitt berørt, gjennom uttalelser om andre, delvis relaterte spørsmål.

Også internt i rettspraksis er det uoverensstemmelser. Der Alta- og Fosen-dommene er indirekte og implisitte, er Melland⁴³⁸ direkte og eksplisitt. Dommen ble avsagt etter Alta-dommen og er på klar kollisjonskurs med en oppfatning om at Alta-dommen påvirker forståelsen av rettskraftsspørsmålet.

Melland er samtidig svært upresist formulert på dette punktet.⁴³⁹ Høyesteretts ordlegging var muligens bare noe omtrentlig. Rettens uheldig rommelige formulering «*de prejudisielle spørsmål som skjønnsretten tar stilling til*», kan ha spesifikt siktet til gyldighetsspørsmålet. At uttalelsen direkte følger et sitat av skjønnsloven § 48,⁴⁴⁰ styrker en slik tolkning.

Det samme gjør også senere uttalelser om skjønnslovens eldre forarbeider som påpeker at en

*«vesentlig svakhet ved flere av uttalelsene er imidlertid at disse i stor utstrekning forholder seg til prejudisielle spørsmål som om dette er en ensartet gruppe, og at skjønnsrettens kompetanse kan vurderes samlet i forhold til disse spørsmål. Det er det etter mitt skjønn klart ikke grunnlag for».*⁴⁴¹

Dette er langt mer treffende generelt, men blir uttalt i forbindelse med tolkningen av skjønnsloven § 26.

Høyesteretts vel upresise begrepsbruk ved tolkningen av § 48, underminerer allikevel uttalelsens vekt. Bokstavelig lest gir Høyesterett inntrykk av at *alle* prejudisielle spørsmål skjønnsretten⁴⁴² avgjør, blir rettskraftig avgjort – i så fall temmelig selvmotsigende.

⁴³⁸ Se punkt 3.1.7.5.

⁴³⁹ Lie (2017) s.241.

⁴⁴⁰ HR-2007-1598-A avsnitt 24.

⁴⁴¹ HR-2007-1598-A avsnitt 38.

⁴⁴² Se punkt 1.4.

Også tolket dithen at Høyesterett ved «de prejudisielle spørsmål» *kun* siktet til gyldighetsspørsmålet, underminerer Fosen-dommen eventuell vekt Melland måtte tilskrives: Uttalelsen «*dette er lagt til grunn i praksis*» virker etter Fosen ikke lenger å stemme med virkeligheten. Uansett om mye taler mot at Fosen-dommen *generelt* avgjør rettskraftsspørsmålet, ble det her *ikke* lagt til grunn i høyesterettspraksis at gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort.

Hovedinntrykket er like fullt at hverken Alta- eller Fosen-dommene utgjør gode prejudikats-emner som virker avklarende og autorativt endrer rettstilstanden slik den var før 1959-
endringen i skjønnsloven § 48. På generelt grunnlag må prejudikater som endrer rettstilstanden la seg *påvise* gjennom klare og direkte relevante uttalelser:⁴⁴³ «Bevisbyrden» må påhvile den som mener en høyesterettsavgjørelse endrer rettsordenen. Ingen av dommene kan etter mitt syn tilskrives særlig stor vekt, fordi de ikke har klarspråklig uttrykte rettssetninger som direkte angår rettskraftsspørsmålet.

Samtidig kan det ikke *ignoreres* at Høyesterett behandlet Fosen-saken som om gyldighetsspørsmålet *ikke* blir rettskraftig avgjort i skjønnsaker. Selv om Høyesteretts løsning muligens tok sikte på å løse et konkret og vanskelig prosessuelt spørsmål, kan ikke Høyesteretts konkrete rettsanvendelse utelates eller avfeies som irrelevant.

⁴⁴³ Se punkt 3.1.7.2.

3.1.8 Oppfatninger i juridisk litteratur⁴⁴⁴

Alten (1960) holdt at

«rettmessigheten av saksøkerens ekspropriasjonskrav(...)er tvistgjenstand og blir rettskraftig avgjort ved skjønnet hvis kravet helt eller delvis blir tatt til følge, og i motsatt fall ved en nektende kjennelse etter § 48, 2net ledd».⁴⁴⁵

Da *Alten* skrev dette var den nye § 48 nylig vedtatt og dette fremgår av teksten. Alle henvisninger til støtte for hans resonnement er datert betydelig tidligere.⁴⁴⁶ Han så altså tilsynelatende den gang ingen grunn til å trekke i tvil, eller endog tematisere, om rettskraftvirkningen var den samme som tidligere, for avgjørelser som fremmer skjønnet.

Augdahl (1961) skrev at det fra gammelt av var

«regelen at tvist som måtte opstå om retten til ekspropriasjon, blir bindende avgjort under den samme skjønns sak som fastsetter erstatningen».⁴⁴⁷

Augdahl oppsummerer godt den historiske forståelsen av bestemmelsen. *Augdahl*, lik *Alten*, fant ved oppdateringen⁴⁴⁸ tydeligvis ikke grunn til å problematisere om det samme fortsatt gjaldt etter 1959-reformen.

Fleischer (1980) mente det på generelt grunnlag var «noe uklart» hva som var rettskraftig avgjort og hva kunne tas opp i ny sak.⁴⁴⁹ Han mente det var «mer tvilsomt» om gyldighetsspørsmålet av ekspropriasjonstillatelser kunne tas opp på nytt:

«Dette spørsmål er egentlig direkte avgjørende for om ekspropriasjonskravet skal tas til følge eller ikke, og burde for så vidt anses som avgjort i og med selve kravet».⁴⁵⁰

⁴⁴⁴ Gitt at skjønnsloven § 48 ble endret i 1959, inkluderer ikke med tidligere litteratur om spørsmålet. Rettstilstanden var før det tidspunkt som nevnt klar.

⁴⁴⁵ *Alten*, s.69.

⁴⁴⁶ Forarbeidsuttalelser fra 1911 og 1916, samt Rt.1920 s.83. Det er vanskelig å finne støtte for at Rt.1920 s.83 var et prejudikat om spørsmålet.

⁴⁴⁷ *Augdahl* s.278.

⁴⁴⁸ Tredjeutgaven av originalverket fra 1947.

⁴⁴⁹ Dette hang sammen med at *Fleischer* (1980) mente skjønnslovens utforming var «i det hele neppe helt gjennomtenkt», s.97.

⁴⁵⁰ *Ibid.*

Han hellet mot at gyldighetsspørsmålet *blir* rettskraftig avgjort og mente klart at det var *ønskelig* at gyldighetsspørsmålet *burde* bli rettskraftig avgjort. Han konkluderte derimot ikke like klart som tidligere forfattere og er kronologisk sett første gjennomgåtte kilde som gir uttrykk for tvil. Men han mente det var grunn til å se tvangsordningen i skjønnsloven § 53 «som uttrykk for at ekspropriasjonskravet er rettskraftig avgjort».⁴⁵¹ Mer generelt mente han også at i

«spørsmålet om hva som er rettskraftig avgjort, kan meget tale for å si at slike avgjørelser som i realiteten gjelder konklusjonen direkte(...)må være en del av det som er endelig avgjort».⁴⁵²

Eckhoff (1982) mente gyldighetsspørsmålet *ikke* ble rettskraftig avgjort,⁴⁵³ på bakgrunn av uttalelser i Alta-dommen.⁴⁵⁴ Han oppfattet også Ot.prp.nr.43 (1957) i samme retning. *Eckhoff* la sterk vekt på at Høyesterett forutsatte «uten nærmere begrunnelse at retten til ekspropriasjon bare kunne avgjøres prejudisielt». *Eckhoff* virker å slutte – ganske direkte fra omtalen av gyldighetsspørsmålet som prejudisielt avgjort – at dette betyr at gyldighetstvister *ikke* blir rettskraftig avgjort. *Eckhoff* så dette som en svært uheldig rettstilstand.⁴⁵⁵

Dragsten/Vislie (1984) var klare på at spørsmålet «om retten til ekspropriasjon blir avgjort ved fremme av skjønnet, eventuelt ved kjennelse om avvisning».⁴⁵⁶ Kommentaren til skjønnsloven § 53 var like klar:

«Spørsmålet om ekspropriasjonens lovlighet(...)blir rettskraftig avgjort ved endelig skjønn».⁴⁵⁷

I *Schei mfl.* (2013)⁴⁵⁸ uttales det, med henvisning til *Fleischer*, at det er noe *usikkert* hva som blir rettskraftig avgjort i skjønnet, utover erstatningen. Siden retten til å overta ekspropriasjonsgjenstand «trolig» bør «anses rettskraftig avgjort i skjønnet», kunne også den «direkte sammenhengen mellom dette kravet og gyldighetsspørsmålet(...)tilsi at også det sistnevnte spørsmålet» blir bindende avgjort i skjønnet.⁴⁵⁹ Det uttales for det første videre at forutset-

⁴⁵¹ *Ibid.*

⁴⁵² *Fleischer* (1980) s.62.

⁴⁵³ *Eckhoff* (1982) s.341–342.

⁴⁵⁴ Rt.1982 s.241 side 252-253.

⁴⁵⁵ *Eckhoff*, (1982) s.341.

⁴⁵⁶ *Dragsten/Vislie* s.286.

⁴⁵⁷ *Dragsten/Vislie* s.314.

⁴⁵⁸ *Schei mfl.* s.675-676.

⁴⁵⁹ *Schei mfl.* henviser til NOU 2001:32 A s.404. Uttalelsen er kontekstuell spesiell, se punkt 3.1.5.2. *Schei mfl.* som har mange av de samme forfatterne, uttaler seg nettopp klart i *motsatt* retning fra NOU 2001:32 A.

ningen for en slik løsning «måtte i så fall være at staten som vedtaksorgan også er ekspropriant med partsstilling i skjønnet. Det er ikke alltid tilfelle», slik det hverken var i Fosen- eller Øyfjellet-sakene. Videre hevdes det at den

«alminnelige oppfatningen har likevel vært at gyldigheten av ekspropriasjonstillatelsen uansett bare blir prejudisielt avgjort etter skjønnsloven § 48, jf. NOU 1993: 35 Lov om skjønnsprosess side 67 og Dragsten og Vislie side 286. Høyesteretts begrunnelse i Rt-1973-686 og i plenumssaken om Alta-utbyggingen, Rt-1982-241 på side 252 flg., trekker også i denne retning.»

Denne oppsummeringen er ikke dekkende. De første henvisningene til støtte for dette synet, NOU 1993:35 s.67 og *Dragsten/Vislie* s.286, gir tvert imot *motsatt* synspunkt. Det er også vanskelig å se dekning for at «den alminnelige oppfatningen» er at gyldighetstvister ikke blir rettskraftig avgjort i skjønnet. Snarere hadde denne vært motsatt, se særlig punkt 3.1.5.2 og hittil behandlet litteratur.

Rett nok kan de siterte høyesterettsdommene trekke i denne retning. Det gjelder særlig om man direkte trekker slutninger fra begrepet «*prejudisielt*», som begge dommene bruker. Men sitatet fra *Schei mfl.* kan ikke sies å gi en god sammenfatning av den *alminnelige oppfatningen* om spørsmålet. Oppsummeringen understreker igjen problemene som er skapt av lovteksten etter 1959-reformen. Alle forfattere involvert i denne kommentarutgaven er fremragende jurister, men oppsummeringen virker her å bero på misforståelse.

Det fremholdes at spørsmålet uansett er mer teoretisk enn av praktisk betydning:

«Etter at det er bindende avgjort at eksproprianten har rett til å overta gjenstanden, vil ekspropriaten ha vanskelig for å begrunne at det fortsatt har reell betydning for ham å få prøvd gyldigheten av ekspropriasjonsvedtaket, jf. § 1-3».⁴⁶⁰

Det kan nok stemme, men avveielser kan virke noe enkel. For det *første forutsetter* resonnetet at eksproprianten får medhold i ekspropriasjonens gyldighet. For det *andre*, skulle det være slik at ekspropriasjonstillatelsens gyldighet *ikke* er rettskraftig avgjort mellom partene, er det ikke umulig å se for seg at spørsmålet igjen kan bli tatt opp igjen av en kamplysten ekspropriat ved eksempelvis tvangsfullbyrdelse, dersom dette er mulig. Senere års vindkraftkonflikter – også de som ikke har nådd Høyesterett – har tidvis hatt høy temperatur og ikke rent sjeldent bruk av sivil ulydighet. Det er mulig at tvisteloven § 1-3 som det henvises til,

⁴⁶⁰ *Schei mfl.* s.675-676.

ville satt stopp for slikt saksanlegg, med henvisning til at saksøker ikke hadde *reelt behov* for avklaring, selv om spørsmålet ikke anses rettskraftig avgjort.

Lie (2017) tar etter gjennomgang av tidligere rettskilder klart til orde for at gyldighetsspørsmålet skal anses rettskraftig avgjort i skjønnsaken.⁴⁶¹ *Lie* mener de

«beste grunner taler for at også spørsmålet om gyldigheten av ekspropriasjonstillatelsen – ikke bare ekspropriantens rett til å overta gjenstanden – skal anses for rettskraftig avgjort når det er besluttet å fremme skjønnet, og dette har kommet til uttrykk i skjønnsgrunnene».⁴⁶²

Backer (2022) fremhever at i HR-2021-1975-S bygger Høyesterett sine resonnementer på ekspropriasjonsvedtakets gyldighet *ikke* er rettskraftig avgjort.⁴⁶³ Han mener da at dette i alle fall må gjelde for *Fosen-saken*, «uansett hva man generelt mener om spørsmålet». *Backers* resonnement bak denne forståelsen⁴⁶⁴ er både logisk og godt underbygget. Men oppfattelsen bygger samtidig på en relativt komplisert intern sammenheng i saksgangen, som forutsetter god forståelse av skjønnsprosessen generelt og *Fosen-saks*komplekset spesielt. Det er lett å være enig med *Backer* i at Høyesterett *kontekstuel* og *implisitt* tar det standpunkt at gyldighetsspørsmålet ikke ble rettskraftig avgjort i denne saken. Men Høyesteretts uttalelser er nettopp det: Implisitte, kontekstuelle og ikke klare.⁴⁶⁵

Backer tar selv ikke *klart* standpunkt til spørsmålet på generell basis og nevner at det er ulike

«oppfatninger i teori og praksis om gyldigheten av et ekspropriasjonsvedtak er rettskraftig avgjort når retten har tatt stilling til om ekspropriasjonsskjønnet skal fremmes».

Backer må trolig allikevel oppfattes dithen at han også generelt mener at gyldighetsspørsmålet ikke blir rettskraftig avgjort.

Reiten (2023)⁴⁶⁶ skriver at selv om hovedregelen er at prejudisielle avgjørelser i skjønn ikke blir rettskraftige, må det være omvendt for «prejudisielle avgjørelser etter skjønnsloven §§ 26

⁴⁶¹ *Lie* (2017) s.241-243.

⁴⁶² *Lie* (2017) s.243.

⁴⁶³ *Backer* s.295 jf. s.290.

⁴⁶⁴ *Backer* s.290.

⁴⁶⁵ Se punkt 3.1.7.6.

⁴⁶⁶ *Reiten* n.1 til § 41.

og 48, som tar skjønnskravet til følge». For slike tvister «må det likevel være slik at disse har rettskraftvirkninger, slik at avgjørelsen ikke kan overprøves i en senere sak».

Kommentarene er svært *klare* på spørsmålet, men noe knappe og gir øyensynlig ikke andre argumenter som understøtter denne oppfattelsen.

Utgård (2023)⁴⁶⁷ mener Fosen-dommen som nektet skjønnen fremmet, ikke har

«rettskraftverknad, aller minst overfor staten som ikkje var part. Det same gjeld dermed også for det prejudisielle standpunktet om at vedtaka om ekspropriasjon og konseksjon var ugyldige».⁴⁶⁸

Utgård begrunner ikke det siste standpunktet nærmere.

3.1.9 Overveielser om regelens praktiske anvendbarhet og andre hensyn

Å avgjøre konkrete tvister er domstolenes grunnleggende, opprinnelige funksjon.⁴⁶⁹ Det er bakgrunnen for at vi har rettsvesen. Rettsordenen skal

«*ivareta den enkeltes behov for å få(...)løst sine tvister og samfunnets behov for å få respektert og avklart rettsreglene*».⁴⁷⁰

Sakens *parter* kan altså få endelig *avklart* sine respektive rettsstillinger med rettsvesenets hjelp. I den kontekst fremstår oppfatningen om at gyldighetsspørsmålet – rettsgrunnlaget for lovlig ekspropriasjonen – *ikke* blir rettskraftig avgjort i ekspropriasjonsskjønn, som en uheldig, upraktisk regel. Dette gjelder *særlig* i saker hvor gyldighetstvist dominerer saksgangen. Enda mer spesielt forekommer det om gyldighetsspørsmålet, det «*reelle hovedspørsmål*» i både Alta-⁴⁷¹ og Fosen-dommene,⁴⁷² ikke blir rettskraftig avgjort selv ved høyesterettsdommer i forsterket rett. *Fleischer* mente skjønnsloven § 48 burde forstås i harmoni med allmennprosessuelle prinsipper og det «praktiske behov for en avgjørelse».⁴⁷³

⁴⁶⁷ Rett24:1 Tidligere høyesterettsdommer *Utgårds* analyse av Fosen-dommen, publisert 06.desember 2023..

⁴⁶⁸ Noe eiendommelig var *Utgård* blant dommerne i HR-2007-1598-A, som gikk *veldig* klart i motsatt retning, jf. avsnitt 25 og punkt 3.3.7.5.

⁴⁶⁹ *Høgberg*, s.259.

⁴⁷⁰ Tvisteloven § 1-1 første ledd andre setning, jf. skjønnsloven § 2 første ledd.

⁴⁷¹ Rt.1982 s.241, side 251 første avsnitt.

⁴⁷² HR-2021-1975-S avsnitt 2.

⁴⁷³ *Fleischer* (1980) s.60. Han tok derfor til orde for å unngå snever ordlydstolkning av bestemmelsen.

I store ekspropriasjonsskjønnsaker, som energiutbyggingssaker, kan det argumenteres godt for at også *samfunnsinteresser* blir skadelidende av en eventuell slik rettsstilstand. Samfunnsinteressen går i slike tvister utover avklaring av *rettsreglene generelt*. Dette demonstreres i reaksjonene etterfølgende Fosen-dommen. Skal samfunnets behov for å få respektert rettsreglene oppfylles, er også sikkerhet om *hva* som er rettskraftig avgjort og *hvem* dette er bindende for, svært viktig.⁴⁷⁴ For samfunnet er det også *prosessøkonomisk* riktig rettskraftig å avklare tvister. For øvrig henvises til beskrivelsen av rettskraftreglenes begrunnelse i punkt 3.1.3.1.

Dersom gyldighetsspørsmålet ikke blir rettskraftig avgjort og forblir usikkert i energiutbyggingssaker, kan sikkerhet for *private* eierforhold også andre vis direkte påvirke *samfunnsinteresser*. Usikkerhet øker risikoen og senker nåverdien⁴⁷⁵ av investeringer. Dette kan hindre potensielt ellers samfunnsøkonomisk ønskelige utbygginger, *eller* så kan usikkerheten ved ekspropriasjonen vedvare til etter energiltak er bygget ved forhåndstiltredelse.

Vindkraftutbygginger som Fosen og Øyfjellet er også store nok⁴⁷⁶ til å påvirke elektrisitetsprisene, særlig i sine prisområder.⁴⁷⁷ Generelt responderer energimarkedspriser sterkt på usikkerhet. Et mindre fall energitilbudet, fører derfor ofte til en *langt* større prosentvis økning i prisen.⁴⁷⁸ Skulle vindkraftverkene på Fosen blitt *revet*, slik en del har tatt til orde for, ville man samtidig måttet akseptert noe høyere elektrisitetspriser og derved negativ påvirkning på en rekke andre samfunnshensyn.⁴⁷⁹

Også hensynet til *sammenhengen i rettssystemet* synes best tjent ved at gyldighetsspørsmålet rettskraftig avklares, særlig hensett mot *tvangsfullbyrdelsesreglene*.⁴⁸⁰ At *rettsgrunnlaget* for retts- og tvangskraftig avgjørelse som gir grunnlag for tvangsfullbyrdelse *ikke* er rettskraftig avgjort og eventuelt kan angripes på nytt, er problematisk.

Her bør i motsatt retning allikevel nevnes at spørsmål som ikke omtales i sakens rettslige konklusjon og ikke kan angripes særskilt med rettsmidler, gjennomgående *ikke* blir rettskraft-

⁴⁷⁴ Se punkt 5.2.

⁴⁷⁵ Se punkt 1.2.3.

⁴⁷⁶ Med ca. 1,9 TWh anslått produksjon per år, vil anleggene på Roan og Storheia stå for i overkant av 1,4 % (E24:6) av norsk elektrisitetsproduksjon, ved normalårsproduksjon på 145 TWh nasjonalt. I prisområde NO3, vil andelen være om lag 6-8 % av normalproduksjon. (Elhub:1)

⁴⁷⁷ Statnett:2.

⁴⁷⁸ Et særnorsk tilbuds bortfall vil nå på den annen side trolig i mindre grad påvirke strømprisen enn tidligere, gitt de mye kritiserte store nye strømutvekslingskablene som ble åpnet mellom Norge og henholdsvis Tyskland og Storbritannia i 2021.

⁴⁷⁹ Se punkt 1.2.1.

⁴⁸⁰ Skjønnsloven §§ 53 og 57.

avgjort.⁴⁸¹ Dette er samtidig ikke unntaksfritt: «Prejudisielle» avgjørelser er ikke en ensartet gruppe og også slike avgjørelser *kan* rettskraftig avgjøres.⁴⁸² Men det er heller ikke sammenhengen med tvangsfullbyrdelsen.⁴⁸³ Bestemmelsens særegenhet, hvor skjønnen kun fremmes som en «formløs beslutning», skaper *uansett* uvegerlig rettssystemiske uoverensstemmelser, uansett synet på rettskraftsspørsmålet.

Hensynet til samfunnets *rettslige stabilitet* og *forutberegnelighet* for allmennheten tilsier at gjeldende rett forblir gjeldende, inntil noe annet *klart* følger av lovendring eller høyesterettsprejudikat. Dette må ikke minst gjelde der eventuelt endret rettstilstand vil gi en langt *mindre praktisk* løsning enn tidligere.

Det fremstår også grunnleggende ulogisk og lite intuitivt, at utfallet av gyldighetsspørsmålet i skjønnssaken gir ulik rettskraftvirkning, avhengig av om retten *fremmer* skjønnen, eller *neker* fremme det.⁴⁸⁴ Spørsmålet er identisk. Rettsteknisk virker en slik regel uheldig. Selv om det ikke fremgår *eksplisitt* av *skjønnsslutningen*, er vilkåret for erstatningsutmålingen, at retten finner ekspropriasjonstillatelsen gyldig, direkte forutsatt når skjønnen fremmes. Skjønnsgrunnene viser begrunnelsen for avgjørelsen. *Lie* mener det «liten grunn til at rettskraftvirkningene skal være annerledes for avgjørelser som fremmer skjønnen, enn for avgjørelser som neker å fremme det».⁴⁸⁵ Det er lett å være enig i dette.

Samtidig kan poenget snus på hodet. Grunnen til at gyldighetstvister etter skjønnsloven § 48 opprinnelig *alltid* ble avgjort ved kjennelse, som kunne ankes særskilt og eksplisitt avgjøre gyldighetsspørsmålet, var at fagdommerne kjente det fagjuridiske domene bedre enn skjønnsmennene. Dette var altså løsningen som gjaldt alt på 1800-tallet, og som deretter ble lovfestet i 1917. Begrunnelsen for den opprinnelige ordningen i skjønnsloven § 48 har kun styrket seg senere tiår.

Et argument *mot* at gyldighetsspørsmålet *bør* rettskraftig avgjøres under ekspropriasjonsskjønnssaken, er nettopp sammensetningen av skjønnstolene. Utgangspunktet er at skjønnstolene er besatt av fire skjønnsmember og én fagdommer.⁴⁸⁶ Skjønnsmemberne dominerer, også der svært kompliserte fagjuridiske spørsmål skal avgjøres.

⁴⁸¹ Se punkt 3.1.3.3.

⁴⁸² *Ibid.*

⁴⁸³ Se punkt 3.1.6.3.

⁴⁸⁴ Og spørsmålet deretter ankes allmennprosessuelt.

⁴⁸⁵ *Lie* (2017) s.243.

⁴⁸⁶ Se 2.3.1.

Dersom skjønnen *nektes* fremmet, avgjøres gyldighetsspørsmålet⁴⁸⁷ fortsatt allmennprosessuelt og rettskraftig ved kjennelse, ved *eksplisitt* behandling av *tre fagjurister*. Høyesterett har uttalt⁴⁸⁸ at gyldighetsspørsmålet «*må i alminnelighet antas å gi en mer betryggende behandling*» i allmennprosess enn innenfor skjønnssaker. Uttalelsen er langt fra unik.⁴⁸⁹ Med referanse til Rt.1970 s.67, påpekte *Fleischer*⁴⁹⁰ overtydelig at skjønnsettene var dårlig utstyrt for å håndtere høyst kompliserte rettsspørsmål. Dette poenget står *ikke* svakere i dag.⁴⁹¹ At gyldighetstvister er bedre ivaretatt i allmennprosessen, står allikevel noe alene som argument for at gyldighetsspørsmålet ikke blir rettskraftig avgjort.

1959-ordningen kan ses på en rettspragmatisk, prosessøkonomisk tilnærming til en prosess der *langt de fleste* ekspropriasjonsskjønnene foregikk uten gyldighetstvister, eller at ekspropriasjonstillatelsen ble funnet klart gyldig av skjønnsetten. Kun dersom gyldighetsspørsmålet var tvilsomt *nok*, til at en under- eller eventuelt overskjønnsrett⁴⁹² fant ekspropriasjonsvedtaket ugyldig, tok fagjuristene over for å avgjøre spørsmålet, også rettskraftig.

En slik ordning kan stå seg relativt godt generelt. Fosen-saken blir som den blir pga. helt spesielle omstendigheter: Hadde det i en av underrettsskjønnssakene funnet at ekspropriasjonen manglet lovlig hjemmel, hadde gyldighetstvisten blitt prøvet og avgjort allmennprosessuelt.⁴⁹³ Lagmannsretten eller Høyesterett måtte da eksplisitt avgjort gyldighetsspørsmålet ved kjennelse, jf. skjønnsløven § 48 andre ledd.

Samlet sett tilsier tungtveiende *praktiske* grunner at skjønnsløven § 48 *burde* tolkes som tidligere.⁴⁹⁴ Dette harmonerer klart best med *tvistelovens formål*. Også hensynene til rettslig stabilitet – *samfunnsmessig* forutberegnelighet – og sikkerhet for eierforhold og private rettigheter – forutberegnelighet for *partene* – taler klart for at gyldighetstvister rettskraftig avgjøres i

⁴⁸⁷ Dersom eksproprianten anker.

⁴⁸⁸ I en sak som ellers klart *taler for* at gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort.

⁴⁸⁹ HR-2007-1598-A avsnitt 47 og Ot.prp.nr.43 (1957) s.64. Et lignende resonnement virker implisitt Høyesteretts ankeutvalg i HR-2018-862-U avsnitt 23. Ankeutvalget sammenlignet ufordelaktig overskjønnsbehandling med «én fagdommer sammen med skjønnmedlemmer», kontra behandling i vanlig lagmannsrettsbehandling «med tre fagdommere». Det må bemerkes at uttalelsen bygger på at lagmannsretten i overskjønn settes med én fagdommer. Dette kan endres til tre fagdommere jf. skjønnsløven § 34 første ledd, noe som også skjedde i Fosen-sakskomplekset kjennelsen er en del av. Se også *Backer* s.285.

⁴⁹⁰ *Fleischer* (1980), s.16-17.

⁴⁹¹ Se punkt 5.2.7.2.2.

⁴⁹² Med ankemulighet til Høyesterett. Sideordnet?

⁴⁹³ Se punkt 5.3.2.

⁴⁹⁴ Slik også *Lie* (2017) s.243.

ekspropriasjonsskjønnsaker. Den tradisjonelle ordningen – at gyldighetsspørsmålet *rettskraftig avgjøres* mellom partene – er unektelig mer praktisk enn det motsatte.

3.1.10 Oppsummering og konklusjon

Gjennomgangen av rettskildene har hatt som mål å klarlegge gjeldende rett. En forsøkt klar og helhetlig sammenfatning ligner en tidligere statsministers utsagn om at å lede koalisjonsregjering var som å bære staur: Det spriker.

Lovens ordlyd gir ikke klart svar. Formuleringen «*avgjøres tvisten under skjønnsaken*» kan peke lett i retning av støtte til at gyldighetsspørsmålet fortsatt blir rettskraftig avgjort.⁴⁹⁵ Den *interne sammenhengen i lovverket*, særlig sett i system med tvangfullbyrdelsesreglene, gir noe støtte for denne tolkningen.⁴⁹⁶ Det er allikevel en *viss motstrid* mot rettsavgjørelser normale virkninger: Etter et formelt syn på rettskraft blir spørsmål som ikke eksplisitt avgjøres i rettsslutningen og kan angripes særskilt med rettsmidler, ikke omfattet av rettskraftvirkninger. Men dette er ikke unntaksfritt.⁴⁹⁷ Spesifikt kan skjønnsloven § 48 skape en avvikende regel.⁴⁹⁸

Bestemmelsens *historiske bakgrunn og forarbeider*,⁴⁹⁹ peker mot at gyldighetsspørsmålet fortsatt blir rettskraftig avgjort og at dette har vært meningen hele veien: 1959-reformen tilsiktet ikke å endre *rettskraften* til avgjørelse av gyldighetstvister som fremmer skjønnen etter skjønnsloven § 48, kun avgjørelsesform og rettsmiddeladgangen. Gitt den klare rettstilstanden før 1959, må endring i rettstilstanden i så fall bero på endret oppfatning i *rettspraksis*.

Både *Alta-* og *Fosen-*dommene sår tvil om gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort.⁵⁰⁰ Som påpekt er det likevel uklart hvor stor vekt man skal tilskrive disse dommene for rettskraftsspørsmålet; støtten som finnes i høyesterettsdommene for at gyldighetsspørsmålet generelt ikke er rettskraftig avgjort, er implisitt, diffus og temmelig vanskelig tilgjengelig. *Fosen-*dommen, som isolert sett sterkest taler for at gyldighetsspørsmålet ikke blir rettskraftig avgjort, er også et meget spesielt tilfelle.⁵⁰¹ Det må tas høyde for *Fosen-*sakens idiosynkratiske bakgrunn ved vurdering av dommens betydning for spørsmålet: Dommen kan kanskje ses som et unntak fra rettskraftreglene, som prioriterer *konkret* rimelighet og tvistelovens formål.

⁴⁹⁵ Se punkt 3.1.4

⁴⁹⁶ Se punkt 3.1.6.

⁴⁹⁷ *Vangsnes* (2021) s.383 flg.

⁴⁹⁸ Jf. skjønnsloven § 2 første ledd.

⁴⁹⁹ Se punkt 3.1.5

⁵⁰⁰ Henholdsvis HR-2021-1975-S, Rt.1982 s.241 og Rt.1973 s.686, se punkt 3.1.7.

⁵⁰¹ Se punkt 3.1.7.6 og 5.2.2.

Melland trekker også i motsatt retning. *Høyesterettspraksis* kan altså vanskelig sies å endre den tidligere klare rettsstilstanden med prejudikatsvirkninger

Også i *litteraturen* er hovedtendensen at gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort – men her er fra 1980-tallet⁵⁰² større meningsmangfold enn i forarbeidene, særlig følgende Høyesteretts uttalelser i henholdsvis *Alta*-⁵⁰³ og *Fosen*-dommene.⁵⁰⁴

Sivilprosessens formål og andre *reelle hensyn* peker etter mitt skjønn klart i retning av at gyldighetsspørsmålet *bør* bli rettskraftig avgjort. Hensynene til at konkrete tvister *løses* og *rettsavklaring* generelt og *rettslig forutberegnelighet* både på parts- og samfunnsnivå, taler sterkt for dette. Det er også generelt den klart mest *praktiske* løsningen. Dersom det ofte reelle hovedspørsmålet i ekspropriasjonsskjønnsaker med omstridte gyldighetstvister, selv etter tidvis omfattende, intensive rettsforhandlinger⁵⁰⁵ ikke blir rettskraftig avgjort og eventuelt kan angripes igjen, er rettsstilstanden i så fall svært uheldig

Samlet sett peker en klar overvekt av rettskildene mot at gyldighetsspørsmålet fortsatt trolig *bør anses rettskraftig avgjort* også der skjønnet fremmes til erstatningsutmåling. *Lovtekstens ordlyd, kontekstuell tolkning* mot relaterte lovbestemmelser og *systemhensyn*, samt overvekten av *juridisk litteratur*, peker i denne retning. Relevante *forarbeider*, på begge sider av 1959-endringen, og *reelle hensyn* er *klart* i favør av at gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort.

Når konklusjonen allikevel ikke er entydig, skyldes dette primært at *Høyesteretts* uttalelser, særlig *Fosen*-dommen, etterlater *tvil*. Hverken *Alta*- eller *Fosen*-dommene utgjør avgjørende *prejudikater*, men kan heller ikke overses. En viss motstrid med rettsystematiske regler finnes, særlig om man anlegger et strengt formelt syn på generelle rettskraftregler. Også nyere *litteratur* avspeiler en viss dreining mot økt støtte til standpunktet at gyldighetsspørsmålet ikke rettskraftig avklares.

Jeg heller altså i retning av at *gyldighetsspørsmålet fortsatt blir rettskraftig avgjort* i ekspropriasjonsskjønnsaker. Rettskildematerialet er allikevel ikke samlet sett klart nok⁵⁰⁶ til en utvetydig, *sikker* konklusjon.

⁵⁰² Se *Fleischer* (1980).

⁵⁰³ Se *Eckhoff* (1982)

⁵⁰⁴ Se *Backer* og *Utgård*.

⁵⁰⁵ *Alta*-dommen og *Fosen*-dommene, som begge direkte angår gyldighetsspørsmålet i ekspropriasjonssaker til større kraftutbygginger er blant de største og mest kontroversielle sivile rettssakene i norsk historie. *Alta*-dommens rettsforhandlinger gikk over 32 dager og var «den mest omfangsrike og langvarige sivile rettssak Høyesterett til nå har behandlet», jf. Rt.1982 s.241 side 254-255 IV e).

⁵⁰⁶ Per januar 2024.

Uansett ens oppfatning om hva gjeldende rett *er*, forblir uklarheten om rettskraftsspørsmålet. Dette vil vedvare frem til rettsstilstanden blir klargjort, enten ved lovendring eller eksplisitt behandling i Høyesterett. Uklarheten bidrar⁵⁰⁷ til den sky av usikkerhet som har bredt seg om investeringer i norsk fornybar energi i senere år. Den skaper også vansker for berørte rein-driftsgrupper, som har blitt særlig rammet av utbyggingssaker. Dette høyst uheldig og bør unngås i fremtiden. Rettsstilstanden bør derfor klargjøres. Dette kommenteres i *del 5*.

3.2 Andre prosessuelle spørsmål med opphav i skjønnsloven § 48 som angår skjønns sakens parter

Punkt 3.2 omhandler prosessuelle spørsmål som gjelder de som er eller vil bli *ekspropriater* i skjønns saken, etter skjønnsbegjæring. Dette i motsetning til *punkt 3.3*, som dreier seg om andre aktører, som hverken er eller vil bli parter i ekspropriasjonsskjønns sak.

3.2.1 Særlig saksanlegg om gyldighetsspørsmålet

3.2.1.1 *Kan kommende ekspropriat reise separat gyldighetssøksmål mot offentlige vedtak som danner grunnlag for mulig ekspropriasjonsskjønns sak?*

Utgangspunktet er at rettstvister kan reises ved alminnelige domstoler.⁵⁰⁸ Alle *ekspropriasjonssaker* avgjøres derimot ved skjønn.⁵⁰⁹ Skjønnsloven § 48 første ledd reiser dermed spørsmålet om den som får sin rettsstilling påvirket av ekspropriasjonsvedtak og vil bli ekspropriat i ekspropriasjonsskjønns saken ved skjønnsbegjæring, allikevel kan reise separat all-mennprosessuelt *gyldighetssøksmål før skjønnsbegjæringen*.

Gyldighetsspørsmålet *er ikke skjønnskravet*,⁵¹⁰ men en *forutsetning* for å fremme skjønnet til erstatningsutmåling. Bestemmelsen krever at *dersom* det under skjønnsforretningen oppstår

«tvist om retten til (...)ekspropriasjon(...)avgjøres tvisten under skjønnsforretningen».

Bestemmelsen fastslår at tvister om retten til ekspropriasjon – gyldighetsspørsmålet – skal avgjøres *under* skjønnsforretningen. Dette innebærer språklig sett at spørsmålet avgjøres i forbindelse med skjønns saken, *når* slik skjønns sak faktisk er oppstått. Men formuleringen *«oppstår(...)under skjønnsforretningen»*, etterlater muligheten for at det kan reises separat

⁵⁰⁷ Se punkt 1.2.3

⁵⁰⁸ Jf. tvisteloven § 1-3 første ledd.

⁵⁰⁹ Jf. Oreigningslova § 2 første ledd og kapittel III.

⁵¹⁰ Se punkt 3.1.3.4.

gyldighetssøksmål, i alle fall *før* skjønns sak er oppstått; «*skjønnsforretningen*» oppstår først ved skjønnsbegjæringen.⁵¹¹

Lovens system og at det finnes egen skjønnsprosess for ekspropriasjonssaker, kan peke mot at bestemmelsen burde tolkes utvidende, slik at bare skjønnsdomstolen har kompetanse til å avgjøre gyldighetstvister om ekspropriasjonstillatelser. Men ordlyden gir ikke sikre holdepunkter for noen av forståelsene.

Spørsmålet har tidligere vært ansett usikkert,⁵¹² selv om Høyesterett alt i Alta-dommen tilsynelatende *forutsatte* at gyldighetsspørsmålet kan reises som sivil sak:

*«Når anke domstolen har full kompetanse der skjønnet er nektet fremmet eller der gyldighetsspørsmålet reises som egen sivil sak, bør domstolen nødvendigvis ha samme kompetanse om spørsmålet er prøvet prejudisielt ved at skjønnet fremmes».*⁵¹³

Spørsmålet kom senere på spissen i sak for Borgarting lagmannsrett.⁵¹⁴ Ekspropriaten hadde tatt ut stevning med påstand om at ekspropriasjonsvedtaket var ugyldig, *før* skjønnsbegjæringen. Staten så «ingen grunn at søksmålsadgangen burde stå åpen» og begjærte avvisning.

Lagmannsrettens gav etter en grundig gjennomgang av spørsmålet ekspropriaten medhold i at det var anledning til å gå til gyldighetssøksmål. Dette førte til at gyldighetstvisten senere ble behandlet av Høyesterett i samme sakskompleks.⁵¹⁵ Samme standpunkt er senere lagt til grunn i praksis og litteratur. Løsningen har også klar støtte i de første forarbeidene til skjønnsloven:

*«Før taksten er begjæret, kan vistnok parterne gjennom et fastsættelsessøksmaal for den almindelige underret faa avgjort spørsmaal av denne art».*⁵¹⁶

Det er adgang til å angripe ekspropriasjonsvedtak med gyldighetssøksmål, frem til skjønn er begjært. Dette leder til spørsmålet om det samme gjelder også *etter* skjønnsbegjæringen.

⁵¹¹ Jf. skjønnsloven § 8 første ledd, jf. § 10.

⁵¹² Skjønnslovutvalget mente spørsmålet ikke var avklart, jf. NOU 1993:35 s.69.

⁵¹³ Rt.1982 s.241 side 254 IV d).

⁵¹⁴ LB-2006-128897.

⁵¹⁵ HR-2009-1825-A avsnitt 1.

⁵¹⁶ Ot.prp.nr.38 (1911) s.54.

3.2.1.2 Kort om litispensens mellom skjønnsakens parter etter skjønnsbegjæringen

Det har generelt vært antatt blant autoriteter på skjønnsprosess at gyldighetsspørsmålet er *litispensent*⁵¹⁷ mellom partene etter skjønnsbegjæringen og at det dermed ikke kan reises allmennprosessuelt gyldighetsspørsmål deretter.

Skjønnslovutvalget (1993) fremholdt at etter skjønnsbegjæringen «må etter utvalgets syn spørsmålet om ekspropriasjonstillatelsens gyldighet være litispensent for de alminnelige domstoler» og viste til Ot.prp.nr.38 (1911) s.54 som støtte for standpunktet.⁵¹⁸

Dragsten/Vislie (1984) mente kravet om å fremme skjønnet «er litispensent fra skjønnsbegjæringen og spørsmålet om retten til ekspropriasjon kan fra dette tidspunkt ikke reises ved de ordinære domstoler».⁵¹⁹

Lie (2017) mener at etter *skjønn er begjært*, er gyldighetsspørsmålet litispensent.⁵²⁰ Dette samme gjelder motsatt vei, dersom det er anlagt særskilt gyldighetsspørsmål før skjønnsbegjæring. En annen forståelse ville «medført risiko for at det oppstår relativt kompliserte rettskrafts- og litispensensspørsmål».⁵²¹

Det er lett å være enig med *Lie* i det sistnevnte, men det er ikke umiddelbart *åpenbart* at oppfatningen av at litispensens inntreer mellom partene etter skjønnsbegjæringen er riktig.

Ugyldighetsspørsmål mot ekspropriasjonstillatelsen og skjønnskravet⁵²² er ikke det samme *kravet*, jf. tvisteloven § 18-1 første setning. Det er videre klart at skjønnsdomstolen ikke har enekompetanse over gyldighetsspørsmålet.

En lagmannsrettskjennelse fra Gulating gikk langt i motsatt retning fra oppfatningen nevnt over. Kommunen hadde fattet ekspropriasjonsvedtak som ble opprettholdt av Fylkesmannen. Ankende part i lagmannsrettssaken, som var ekspropriert i skjønnsaken, reiste gyldighetsspørsmål mot staten ved Kommunaldepartementet, omtrent 9 måneder *etter* at han i tilsvar til skjønnsbegjæringen hadde lagt ned påstand om at skjønnet skulle nektes fremmet. Herredsret-

⁵¹⁷ Retten skal etter tvisteloven § 18-1 første setning avvise «sak mellom samme parter om et krav som allerede er tvistegenstand».

⁵¹⁸ NOU 1993:35 s.69.

⁵¹⁹ *Dragsten/Vislie* s.286, jf. s.39. De henviste også til *Alten* s.68-69 til støtte for dette synet.

⁵²⁰ *Lie* (2017) s.275-276.

⁵²¹ *Ibid.*

⁵²² Se punkt 3.1.3.4.

ten fant den ikke kunne stanse skjønnsaken, begrunnet med oppfattelsen om at skjønnsretten *eksklusivt* avgjør gyldigheten av ekspropriasjonsvedtaket. Lagmannsretten var uenig i dette og uttalte:

«Den liltispendensvirkning (sic) som følger av skjønnsbegjæringen er således knyttet til spørsmålet om hvorvidt skjønnen skal fremmes eller ikke samt erstatningsutmålingene, ikke underliggende spørsmål (sic) f.eks. spørsmålet om gyldigheten av ekspropriasjonsvedtaket». ⁵²³

Lagmannsretten tematiserte ikke det ulike *partsforholdet* i skjønnsaken og gyldighetssøksmålet, men holdt seg til at *kravet* ikke var det samme i de to sakene, som tematisert over. ⁵²⁴ Retten baserte resonnementet på at gyldighetsspørsmålet «avgjøres prejudisielt av skjønnsretten» og at «skjønnsrettens kompetanse ikke eksklusiv forsåvidt angår prejudisielle spørsmål». ⁵²⁵ Retten uttalte deretter, i generell form:

«Såvel før *som etter* at begjæring om skjønn er fremmet, kan det også fremmes sak for de ordinære domstoler vedrørende slike spørsmål» (min utheving).

Kjæremål til Høyesterett over lagmannsrettens kjennelse ble enstemmig forkastet, da kjæremålsutvalget enstemmig fant det klart at anførselene mot lagmannsrettens lovtolkning ikke kunne føre frem. ⁵²⁶ Da saken gjaldt nettopp en ekspropriasjon som anla gyldighetssøksmål etter skjønnsbegjæringen – og også entydig etter at tvist om retten til ekspropriasjon hadde *oppstått*, ⁵²⁷ gitt ekspropriasjonens tilsvarende i skjønnsaken – kan det virke som om Høyesterett implisitt sanksjonerte forståelsen at gyldighetssøksmål kan reises av ekspropriasjonen *også etter* skjønnsbegjæringen. Kjæremålsutvalgets avgjørelse ble avgjørende vektlagt i Borgarting lagmannsretts senere avgjørelse ⁵²⁸ om adgangen til å reise særskilt gyldighetssøksmål, som behandlet over. ⁵²⁹ Ettersom lagmannsrettens kjennelse ikke tematiserte det ulike *partsforholdet*, er det mulig at kjæremålsutvalgets avgjørelse ikke kan tolkes som en *generell* tilslutning til lagmannsrettens sistnevnte sitat.

⁵²³ LG-1999-625.

⁵²⁴ Se punkt 3.1.3.4 og 3.1.7.6.

⁵²⁵ Lagmannsretten fant i LB-2006-128897 grunn til å reise spørsmål ved begrepsbruken «prejudisiell» i avgjørelsen, den samme problematikken som nevnt i NOU 1993:35 s.68.

⁵²⁶ HR-1999-313-K.

⁵²⁷ Jf. § 48 første ledd.

⁵²⁸ Borgarting lagmannsretts avgjørelse i Hakloa-sakskomplekset om allmennprosessuell prøving av gyldighetsspørsmålet for ekspropriasjon som gikk til gyldighetssøksmål før skjønnsbegjæring, jf. LB-2006-128897.

⁵²⁹ Punkt 3.2.1.1.

Men lagmannsrettens avgjørelse, med brede penn, ble stående og ankeutvalgets ble sterkt vektlagt av senere lagmannsrettspraksis i relaterte spørsmål. Man kunne spørre seg om ekspropriater som etter skjønnsbegjæringen reiser allmennprosessuelt gyldighetsspørsmål, kan «*påvise et reelt behov for å få kravet avgjort overfor saksøkte*». ⁵³⁰ Om slik mulig er særlig *praktisk* er et annet spørsmål. Fordelen for ekspropriat er raskere og utvilsomt rettskraftig avgjørelse av ekspropriasjonsvedtakets gyldighet.

Jeg *forfølger ikke spørsmålet videre*, men noterer at det ikke ser så klart ut som det kan fremstå ut i litteraturen.

3.2.2 Kan skjønnsforhandlingen deles opp, slik at gyldighetsspørsmålet kan skilles ut og avgjøres særskilt?

Etter tvistemålsloven § 98 andre ledd, jf. skjønnsloven § 2, var det tidligere adgang til å dele opp søksmålet slik at prejudisielle spørsmål i skjønnsaker kunne skilles til separat *behandling*. Hovedregelen var allikevel at kun *forhandlingen* omkring slike spørsmål kunne skje særskilt. *Avgjørelsen* av skjønnen kunne ikke deles. Gyldighetsspørsmålet kunne dermed ikke *avgjøres* før skjønn ble avsagt. ⁵³¹

Dersom skjønnsretten i første instans kom frem til at skjønnen skulle fremmes, fikk altså partene denne avgjørelsen først når skjønnen ellers ble avgjort. Det kunne gå lang tid før man fikk behandlet avgjørelsen videre i over-skjønn for lagmannsretten og eventuelt Høyesterett. ⁵³² Situasjonen som beskrevet er identisk med den som er oppstått i Fosen-saken.

Dette problemet ble tidvis løst ved å dele opp behandlingen av skjønnsaken i ulike deler, som hjemlet i tvistemålsloven § 98 andre ledd. ⁵³³ En mindre del av hovedskjønnen ble utskilt til separat avgjørelse av delskjønn. Gyldighetsspørsmålet kunne dermed håndteres ved egen forhandling. Dette var metoden brukt i Alta-saken. ⁵³⁴ Løsningen skapte et nytt problem, nemlig at kun de som var parter i delskjønnen, fikk partsstatus i høyesteretts-saken som behandlet gyldighetsspørsmålet. ⁵³⁵

⁵³⁰ Jf. tvisteloven § 1-3 andre ledd. Bestemmelsen praktiseres noe mer teknisk tilknyttet bestemmelsens andre tre vilkår enn en ordlydstolkning av «*reelt behov*». Dette diskuteres ikke videre.

⁵³¹ Se Lie (2017) s.138.

⁵³² Dragsten/Vislie, s.147-148.

⁵³³ Ibid.

⁵³⁴ Rt.1982 s.241 side 242, tredje avsnitt: «*Skjønnsretten, som ble satt med 6 skjønnsmenn, vedtok i medhold av tvistemålsloven § 98 annet ledd og § 150, jfr. skjønnsloven § 2, å foreta oppdelingen av skjønnen. I første omgang behandlet retten bare spørsmålet om å fremme skjønnen samt et krav om delskjønn*».

⁵³⁵ Se punkt 3.1.7.4, jf. Rt.1982 s.241 side 253.

I dag regulerer tvisteloven § 16-1 spørsmålet om oppdeling av tvistesaker. Bestemmelsen gjelder i utgangspunktet også skjønnsaker, om ikke annet «er bestemt ved lov».

Tvisteloven utvidet adgangen til separat *avgjørelse* av utskilte enkeltspørsmål, sammenlignet med situasjonen før tvistelovsreformen.⁵³⁶ Paragraf 16-1 andre ledd lyder i dag:

«Retten kan avgjøre særskilt ett eller noen av flere krav i saken eller en del av ett krav. (...) Hvis retten er enstemmig eller partene samtykker i det, kan den også treffe særskilt avgjørelse om

a. påstandsgrunnlag som ikke leder til avgjørelse av et krav».

Ekspropriantens skjønnskrav er at det fastsettes erstatning for eksproprierte rettigheter. Ved § 16-1 andre ledd tredje setning bokstav a) kan det altså – dersom retten er enstemmig *eller* partene samtykker – også treffes særskilt avgjørelse om *påstandsgrunnlag* som ikke leder til avgjørelse av et krav. At ekspropriasjonen mangler hjemmel fordi ekspropriasjonstillatelsen er ugyldig vil være slikt påstandsgrunnlag⁵³⁷ for påstanden om at skjønnen skal nektes fremmet. Gyldighetsspørsmålet kan i dag altså både skilles ut til særskilt behandling *og avgjørelse*, jf. tvisteloven § 16-1 andre ledd.⁵³⁸

Dette er velbegrunnet i forarbeidene, hvor det fremholdes at det kan

«være praktisk med en særskilt avgjørelse av enkelte påstandsgrunnlag, selv om disse ikke leder til en avgjørelse av det krav som er fremmet(...) Det kan være uhensiktsmessig og påføre partene store omkostninger ved å måtte prosedere en komplisert sak, kanskje i tre instanser, hvis den endelige avgjørelse blir at kravet ikke fører frem på grunn av foreldelse. Dette kunne partene vært spart for i større grad enn etter de gjeldende regler, om det, også i de tilfeller hvor innsigelsen i første omgang ikke fører frem, hadde vært adgang til å få fortsatt den særskilte behandlingen av denne innsigelsen til den var endelig avgjort. Av denne grunn bør det åpnes for at retten med partenes samtykke kan avgjøre påstandsgrunnlag særskilt(...)».^{539 540}

⁵³⁶ Se Lie (2017) s.139.

⁵³⁷ Som definert i tvisteloven § 11-2 første ledd, tredje setning.

⁵³⁸ Se også Lie (2017) s.275, som likeledes mener det ulikt situasjonen før tvistelovens ikrafttredelse, i dag er klart at det er adgang til å treffe separat avgjørelse om skjønnen skal fremmes eller ikke.

⁵³⁹ NOU 2001:32 B s.820.

I utvalgets begrunnelse er eksempelet foreldelse. Situasjonen i ekspropriasjonsskjønnsaker hvor det hevdes at ekspropriasjonstillatelsen er ugyldig, har sterke likhetstrekk med foreldesspørsmålet. Er vedtaket ugyldig, er forhandlinger om skjønnserstatningen bortkastet tid og ressurser. Dette er særlig fremtredende som aktuell problematikk i *store* skjønn, som store energi- og infrastrukturbygginger. Her vil rettsforhandlinger om erstatninger til potensielt mange grunneiere og andre rettighetshavere ta mye tid og krefter – som i ytterste konsekvens kan være forgjeves, dersom ekspropriasjonsskjønnsaken bygger på ugyldig vedtak og dermed er uten hjemmel. Nettopp derfor, selv om skjønnsdomstolen kan behandle spørsmålet om ekspropriasjonsvedtakets gyldighet i egne forhandlinger,⁵⁴¹ er slik behandling

«forbeholdt de store og mer kompliserte sakene. Til vanlig avgjøres tvist om ekspropriasjonstillatelsen under skjønnsforretningen samtidig med erstatningsutmålingen».⁵⁴²

Av samme grunn ble gyldighetsspørsmålet skilt ut til separat behandling og avgjørelse også i Fosen-saken.⁵⁴³ Inntrøndelag tingrett behandlet deretter erstatningsutmålingen og avgjorde denne om lag 10 måneder senere.⁵⁴⁴

Skjønnsloven § 21 første ledd åttende setning bestemmer at tvister «*om retten til eller betingelsene for skjønnsforretningens fremme*», etter § 26 i skjønnslovens første kapittel, kan avgjøres særskilt etter «*forhandlinger under muntlig saksforberedelse*». Under slik muntlig saksforberedelse kan «*retten avsi skjønn eller avgjøre tvist som nevnt i § 26 dersom den har forsvarlig grunnlag for det og partene har samtykket i slik behandling*». Ordningen speiler den i tvisteloven § 9-5 fjerde ledd.⁵⁴⁵ Etter sin ordlyd gjelder bestemmelsen kun for § 26. Det er allikevel vanskelig å se noen gode grunner til at det ikke skal gjelde også avgjørelser etter § 48, gitt at vilkåret uansett er at partene har samtykket, og disse jo har fri disposisjon over sin sak. Et prejudisielt gyldighetsspørsmål i ekspropriasjonsskjønnsak kan altså også avgjøres ved forenklet behandling i så tilfelle.

Det er altså klart at det i dag er adgang til å skille ut gyldighetsspørsmålet til separat forhandling og avgjørelse, jf. tvisteloven § 16-1 andre ledd tredje setning bokstav a jf. skjønnsloven § 2. Spørsmålet kan trolig også behandles *forenklet* innen skjønnsaken, jf. skjønnsloven § 21 første ledd åttende setning.

⁵⁴⁰ Sitatet inneholder også argumentasjon som er høyst relevant for skjønnsloven § 48. Partene kunne vært spart mye prosess og komplikasjoner, dersom det «også i de tilfeller hvor innsigelsen i første omgang ikke fører frem, hadde vært adgang til å få fortsatt den særskilte behandlingen av denne innsigelsen til den var endelig avgjort». *Ibid.*

⁵⁴¹ Jf. tvisteloven § 16-1 første og andre ledd.

⁵⁴² *Reiten*, n.3 til § 48.

⁵⁴³ TINTR-2014-136323-1.

⁵⁴⁴ TINTR-2014-136323-2.

⁵⁴⁵ Bestemmelsen ble tatt inn i skjønnsloven § 21 01.januar 2008.

Spørsmålet er videre om gyldighetsspørsmålet nå også kan *ankes* særskilt i allmennprosessen, der spørsmålet er utskilt til egen forhandling og avgjørelse av skjønnet i første instans. Dette er viktig for hvor raskt gyldighetsspørsmålet kan bli avgjort.

3.2.3 Kan gyldighetsspørsmålet ankes særskilt der skjønnet fremmes?

Før 1959-endringen av skjønnsloven § 48 ble som nevnt gyldighetstvister *alltid* avgjort ved særskilt kjennelse. Skjønnsloven § 50 hjemlet også overføring av slike tvister til alminnelig søksmålsform. Det vises til redegjørelsen i punkt 2.1.1 Etter 1959 fikk skjønnsloven § 48 andre ledd nevnte utforming:

«En kjennelse hvorved saken som følge av en slik tvist nektes fremmet, er gjenstand for anke etter reglene for anke over dommer.»

Bestemmelsen fastslår at gyldighetstvister hvor ekspropriasjonstillatelsen blir ansett ugyldig og saken dermed nektes fremmet, kan *ankes* etter allmennprosessuelle regler.

At det motsatte gjelder for skjønnsavgjørelser som finner ekspropriasjonstillatelsen *gyldig* og dermed fremmer skjønnet til erstatningsutmåling, virker følge *implisitt* av ordlyden i skjønnsloven § 48, samt *kontekstuellet*, gitt endringen av bestemmelsens tidligere versjon.⁵⁴⁶ Men dette fremgår nå også *eksplisitt* i skjønnsloven § 50:

«Avgjørelse av tvist etter § 48 kan bare angripes ved begjæring om overskjønn når avgjørelsen går ut på å fremme saken.»

Det kan ikke begjæres overskjønn før hele skjønnet, inklusive erstatningsutmålingen, er avhjemlet. Hele saken må da prosederes, for å avgjøre erstatningsbeløpet eksproprianten eventuelt må svare. I Alta-dommen uttalte Høyesterett i plenum:

«Dette system ble endret i 1959. Slik § 48 nå lyder, er det alene en nektelse av å fremme skjønnet som avgjøres ved egen kjennelse, og som kan påankes etter vanlige regler. Går skjønnsrettens avgjørelse ut på at skjønnet skal fremmes, skal det ikke avvises noen egen kjennelse om det. En slik avgjørelse treffes formløst under skjønnsforretningen, og avgjørelsen kan bare angripes ved overprøvelse av selve skjønnet, jfr. Ot.prp.nr.43 (1957) om lov om ekspropriasjon av fast eiendom side 63. Disse ankereg-

⁵⁴⁶ Se punkt 3.1.5.1.

ler kan heller ikke omgås ved at det foretas en oppdeling av avgjørelsen, slik at en tvist om gyldigheten av ekspropriasjonskravet prosederes og avgjøres særskilt. Hjemmelen for en særskilt behandling av et materiellrettslig spørsmål er nemlig tvistemålsloven § 98, jfr. skjønnsloven § 2, og denne paragraf gir ingen hjemmel for egen anke over en delavgjørelse om å fremme en sak».⁵⁴⁷

I senere sammenfallende avgjørelse uttalte Høyesterett:

«Slik § 48 lyder etter lovendring i 1959, viser den imidlertid at lovgiveren har ønsket at skjønn skal fullføres uten at det skjer en særskilt ankebehandling av avgjørelser om å fremme skjønnet eller deler av det».⁵⁴⁸

Fra 2007 ble som nevnt adgangen til særskilt avgjørelse av krav og påstandsgrunnlag utvidet.⁵⁴⁹ Spørsmålet er om denne lovendringen endrer rettsstilstanden også innenfor avgjørelser etter skjønnsloven § 48 første ledd, jf. § 2 første ledd.

Spørsmålet om gyldighetsspørsmålet kan ankes særskilt etter separat avgjørelse som fremmer skjønn til behandling, kom opp på nytt i Fosen-sakskomplekset i 2018. Høyesteretts ankeutvalg fant at rettsstilstanden var den samme som stadfestet i Alta-dommen. Ankeutvalget uttalte at siden skjønnsloven § 48 ikke ble endret ved da tvistelovens ble innført, betyr bestemmelsen, med tilhørende konsistent rettspraksis, at annet «er bestemt ved lov».⁵⁵⁰ Endringen i tvisteloven § 16-1 innebar etter ankeutvalgets syn da ingen

«endring av det systemet som er kommet til uttrykk i skjønnslovens ordlyd, og som er klart presisert i avgjørelser fra Høyesterett».⁵⁵¹

En kjennelse fra Borgarting lagmannsrett i 2020, omhandlende lignende problemstilling etter skjønnsloven § 26,⁵⁵² kom til samme konklusjon. Rettsstilstanden er altså fortsatt slik det følger av lovtekstene. Der skjønnet *nektes* fremmet grunnet at ekspropriasjonstillatelsen finnes ugyldig og kjennelse avsies, kan det altså ankes særskilt. Dersom skjønnet fremmes, kan gyldighetsspørsmålet kun angripes med rettsmiddelet *overskjønn*, etter skjønnsaken inkludert erstatningsutmåling er fullført.

⁵⁴⁷ Rt.1982 s.241, side 253.

⁵⁴⁸ Rt.1990 s.69, side 74.

⁵⁴⁹ Tvisteloven § 16-1 andre ledd tredje setning bokstav a

⁵⁵⁰ HR-2018-862-U avsnitt 24.

⁵⁵¹ HR-2018-862-U avsnitt 22.

⁵⁵² LB-2020-134910: «Lagmannsretten bemerker».

Utslagene todelingen av skjønnsloven § 48 gir, kan igjen fremstå underlig.⁵⁵³ Men rettstilstanden stammer altså direkte fra lovtekstendringene i skjønnsloven §§ 48 og 50. Selv om avgjørelsen har svakheter,⁵⁵⁴ virker konklusjonen vanskelig å unngå, gitt § 48 og særlig den klare ordlyden i § 50, samt Høyesteretts plenumsuttalelse om spørsmålet.⁵⁵⁵ Ankeutvalget var nok derfor bundet av rettskildene. Men det ultimate *utfallet* i HR-2018-862-U – som førte til at gyldighetsspørsmålet i Fosen-saken først ble avgjort 11.oktober 2021 – ble så galt som det kunne bli.⁵⁵⁶ 1959-endringen ble som nevnt kritisert av Høyesterett alt i 1982.⁵⁵⁷

I avhandlingens behandling av gjeldende rett, får det særskilte ankespørsmålet i skjønnsloven § 48 første ledd mindre oppmerksomhet enn *rettskraftsspørsmålet*. Dette er fordi det virker juridisk avklart, *ikke* fordi det er mindre *viktig*. Tvert imot er spørsmålet enda viktigere, siden reglene under omstendigheter som Fosen, gjør det umulig å få avklart gyldighetsspørsmålet i rimelig tid. Avhandlingen vender tilbake til dette i *del 5*.

3.2.4 Er gyldighetsspørsmålet avgjort selv om det ikke reises under skjønnsaken?

3.2.4.1 *Må skjønnsdomstolen ta stilling til gyldighetsspørsmålet av eget tiltak?*

Spørsmålet henger sammen med hva som er rettskraftig avgjort under skjønnsaken, men reiser først et annet underspørsmål: Er retten *forpliktet* til å ta stilling til spørsmålet av eget tiltak, *uten at* det tematiseres av partene?

Det alminnelige utgangspunktet i norsk sivilprosess er at partene har fri rådighet over sine krav og tvister, det såkalte *disposisjonsprinsippet*.⁵⁵⁸ Har man et krav mot noen, kan man velge å la det ligge, eller forlike det. Tar man kravet til domstolen, må domstolen holde seg innenfor kravet som er reist.

Ekspropriasjonssaker skiller seg fra vanlige allmennprosessuelle saker i at ekspropriaten for det *første* ikke er frivillig deltaker i det som for det *andre* holdes som ekspropriasjonsskjønn-

⁵⁵³ Slik også NOU 1993:35 s.26.

⁵⁵⁴ Se HR-2018-862-U avsnitt 23, sml. *Backer* s.285.

⁵⁵⁵ Se HR-2018-862-U avsnitt 19.

⁵⁵⁶ Alt 15.august 2017 ble ekspropriasjonen funnet gyldig og skjønnet fremmet av Inntrøndelag tingrett, jf. TINTR-2014-136323-1. Fosen-dommen ble avsagt 50 måneder senere. Vindkraftanleggene stod ferdige mai 2019 og august 2020.

⁵⁵⁷ Rt.1982 s.241 side 253 punkt c).

⁵⁵⁸ Kommer til uttrykk i tvisteloven § 11-2 første ledd første setning. Se også *Skoghøy* s.570-571.

sak. Allikevel er ekspropriasjonsskjønnssakers utgangspunkt også fri rådighet over skjønns-
gjenstanden⁵⁵⁹ – ekspropriaten har alminnelig fri råderett over sine privatrettslige rettigheter.

Som tematisert tidligere⁵⁶⁰ har imidlertid skjønnsdomstolene kun kompetanse til å behandle sivilprosessuelle tvister som skjønnssaker i henhold til skjønnsloven § 4. Selv om dette ikke fremgår av lovteksten,⁵⁶¹ må skjønnsdomstolen kontrollere at rent *prosessuelle* vilkår for skjønnssak foreligger;⁵⁶² som at retten er saklig og stedlig kompetente, at det foreligger hjemmel til å kreve skjønn etter § 4 og at vedtak er fattet av riktig myndighet.⁵⁶³ Kontrollen etter §§ 9 jf. 4 foretas av skjønnsstyresen som enedommer og gjelder kun *saksforberedelsen*. Dersom de formelle prosessvilkårene ikke foreligger, skal saken «avvises»,⁵⁶⁴ ikke nektes fremmet til erstatningsutmåling.

Som avvisningsgrunn, må ekspropriasjonsgrunlaget være åpenbart ugyldig. *Materielle* grunner for å nekte skjønnskravet fremmet kan ikke prøves etter § 9⁵⁶⁵, men avgjøres etter skjønnsloven § 48 for ekspropriasjonsskjønn.⁵⁶⁶ Skjønnsdomstolen må altså ikke ta stilling til selve gyldighetsspørsmålet, utover rent formelle, prosessuelle feil.

3.2.4.2 *Blir gyldighetsspørsmålet avgjort mellom partene selv om det ikke reises under skjønnssaken?*

Dersom gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort når det er behandlet ved rettskraftig avgjørelse,⁵⁶⁷ reiser spørsmålet⁵⁶⁸ seg om gyldighetsspørsmålet også blir avgjort ved rettskraftig skjønn selv om spørsmålet *ikke ble tematisert* i skjønnssaken.

Skjønnsloven § 48 fastsetter:

«Oppstår det under en skjønnsforretning(...)tvist om retten til... ekspropriasjon... avgjøres tvisten under skjønnsforretningen».

⁵⁵⁹ Slik også Lie (2017) s.137.

⁵⁶⁰ Punkt 2.3.2.

⁵⁶¹ Skjønnsloven § 9 sier kun: «Negter en ret at ta begjæringen til følge, træffes avgjørelsen ved kjendelse».

⁵⁶² Reiten, n.1 til § 9.

⁵⁶³ Men det kan være mange prosessuelle forhold som hindrer at krav om skjønn kan behandles av retten. *Ibid.*

⁵⁶⁴ *Ibid.*

⁵⁶⁵ Skillet kan sammenlignes med prøvingen etter tvisteloven §§ 1-3, hvor kravet saksøker mener inneha må legges til grunn, så lenge det er et «rettskrav».

⁵⁶⁶ Reiten, n.1 til § 9.

⁵⁶⁷ Altså også ved nektelse av å fremme skjønnet, slik i HR-2021-1975-S.

⁵⁶⁸ Etter det ovenstående som subsidiært spørsmål.

Lovteksten i seg selv gir ikke klart svar på spørsmålet. Ordlyden i seg selv strekker seg til å kreve at *om* det oppstår gyldighetstvist, skal denne avgjøres under skjønnsforretningen. Under forutsetning av at gyldighetstvister blir rettskraftig avgjort i ekspropriasjonsskjønnsaker,⁵⁶⁹ kan bestemmelsens ordlyd – «*oppstår*» – dermed umiddelbart peke i retning av at *kun* gyldighetstvister som *blir behandlet* i skjønnsaken, blir rettskraftig avgjort.

Det er likevel nærliggende kontekstuellet å trekke den slutning at dersom slik gyldighetstvist *ikke* oppstår, er det fordi ekspropriaten aksepterer vedtakenes gyldighet - og at gyldigheten dermed blir avgjort ved at denne ikke er bestridt før skjønnsavgjørelsen om erstatning. Retten vil da anse det slik at ekspropriasjonsgrunlaget er i orden: Dersom ekspropriaten ikke *bestri-der* gyldigheten, er spørsmålet rettskraftig avgjort når skjønnen er gjennomført, selv om gyldighetsspørsmålet ikke ble tematisert i skjønnsaken – spørsmålet ble avgjort ved ikke å tas mens det kunne tas opp. Det ble også lagt til grunn av Skjønnslovutvalget,⁵⁷⁰ i tråd med praktiskernes syn. Gyldighetsspørsmålet blir dermed avgjort *mellom partene* selv om det ikke reises under skjønnsaken.⁵⁷¹

Partsforholdet i ekspropriasjonsskjønnsaker utgjør igjen et mulig problemelement. Siden eventuell rettskraftvirkning i utgangspunktet kun gjelder *mellom partene* – hvor ofte eksproprianten er tiltakshaveren, ikke den offentlige vedtaksmyndigheten – vil det etter vanlige sivilprosessuelle regler fortsatt være anledning til at ekspropriaten senere angriper vedtakets gyldighet etter rettskraftig skjønn. Dette er kanskje ikke spesielt praktisk gitt sakskostnadsordningen,⁵⁷² men det kan tenkelig dukke opp omstendigheter som aktualiserer ekspropriatens ønske om å utfordre gyldigheten senere.⁵⁷³ Dette er tema for delpunkt 3.3.

⁵⁶⁹ Punkt 3.1.10.

⁵⁷⁰ NOU 1993:35 s.70-71. Skjønnslovutvalgets forslag til ny lovtekst ønsket å presisere dette: «Selv om tvist ikke oppstår, er retten til ekspropriasjon avgjort så langt endelig skjønn er avsagt», se NOU 1993:35 s.143.

⁵⁷¹ Under forutsetningen nevnt over.

⁵⁷² Ekspropriaten må da risikere de sakskostnader som ville vært unngått ved å ta opp spørsmålet under skjønnsaken – men det har skjedd at ekspropriater har gått til gyldighetsspørsmål mot starten også *etter* skjønnsbehandling.

⁵⁷³ Det kan eksempelvis dukke opp nye omstendigheter, som eksempelvis øker verdien på de eksproprieerte rettighetene, og som får ekspropriatene til å endre mening med hensyn til ønske om allikevel ikke å akseptere ekspropriasjonen eller erstatningssummen som ble satt.

3.3 Betydning og rekkevidde av skjønnsloven § 48 for aktører som ikke er parter i skjønnsaken

Del 3.3 er skrevet under forutsetning av at gyldighetsspørsmålet blir rettskraftig avgjort mellom *partene* i ekspropriasjonsskjønnsaker.

Under den forutsetningen, er spørsmålet først om *også staten*⁵⁷⁴ er bundet av skjønnsdomstolens avgjørelse om at *statens ekspropriasjonsvedtak* er ugyldig.

3.3.1 Rettskraft i forholdet mellom ekspropriat og staten

Avhandlingen bruker adskillig plass på rettskraftsspørsmålet i relasjonen *mellom partene* i ekspropriasjonsskjønnsaker. Om gyldighetsspørsmålet eventuelt også blir rettskraftig avgjort mellom ekspropriaten og *staten*, er imidlertid et viktig tilleggsspørsmål i forlengelsen av dette spørsmålet. Dette har stor potensiell betydning for mulige rettslige følgeeffekter, som i Fosen-saken.

Staten fatter ekspropriasjonsvedtak i energiutbyggingssaker.⁵⁷⁵ Samtidig er staten oftest *ikke part* i ekspropriasjonsskjønnsakene.⁵⁷⁶ Også der staten indirekte er majoritetseier i selskap eller grupper som eksproprierer, bygger og driver energiltak, er det det private selskapet, ikke staten, som er ekspropriant med partsstilling i skjønnsaken.⁵⁷⁷

Rettskraftvirkninger binder kun *partene*.⁵⁷⁸ Kun i visse unntakstilfeller gjelder rettskraften utover partskretsen. Slik «utvidet rettskraft» gjelder kun der lovbestemte unntak fra tvisteloven § 19-15 spesifiserer dette.⁵⁷⁹ Spørsmålet blir videre om avgjørelsen av gyldighetsspørsmålet i ekspropriasjonsskjønn har *utvidet rettskraft*.

Spørsmålet fordrer å nevne såkalt tvungent prosessfellesskap. Offentligrettslige trepartsforhold, typisk hvor en part blir begunstiget, har vært omdiskutert. Tvistemålsutvalget foreslo å innføre en regel om tvungent prosessfellesskap i offentligrettslige trepartsforhold.⁵⁸⁰ Forslaget ble hverken inntatt i proposisjonen eller vedtatt. Høyesterett har derfor heller ikke stilt krav om tvungent prosessfellesskap i offentligrettslige trepartsforhold.⁵⁸¹

⁵⁷⁴ Eventuelt andre offentlige myndigheter som har fattet ekspropriasjonsvedtaket, se punkt 1.4.

⁵⁷⁵ Energiloven § 3-1 første ledd, jf. FOR-2019-10-31-1455.

⁵⁷⁶ I motsetning til i eksempelvis Alta-saken.

⁵⁷⁷ Som i Fosen-saken.

⁵⁷⁸ Tvisteloven § 19-15 første ledd første setning.

⁵⁷⁹ Eksempler finnes i *Nisja/Shetelig*, s.370.

⁵⁸⁰ Jf. *Schei mfl.* s.38 flg.

⁵⁸¹ Jf. HR-2015-1153-A avsnitt 58, med videre henvisninger til tidligere rettspraksis i dommen.

Det gjelder ingen regel om utvidet rettskraft i tvister om gyldigheten av forvaltningsvedtak.⁵⁸²

Staten trekkes ikke inn som part gjennom tvungent prosessfellesskap i skjønnsprosessuelle gyldighetstvister og omfattes heller ikke av utvidet rettskraft. Der staten ikke er part i skjønnsaken, er altså gyldighetsspørsmålet i utgangspunktet *ikke rettskraftig avgjort* mellom ekspropriat og staten. Spørsmålet blir om en annen regel følger av skjønnsloven § 48.⁵⁸³

Skjønnslovutvalget foreslo en ny lovtekst som kodifiserte førstnevnte tolkningsalternativ. I forslaget til ny skjønnslov var § 52 andre ledd tiltenkt ordlyden:

«Tvist om retten til ekspropriasjon(...)skal avgjøres under skjønnsaken og bare under denne».⁵⁸⁴

Skjønnslovutvalget ønsket at gyldighetsspørsmålet *kun* skulle kunne angripes i skjønnsaken, ikke ved særlig gyldighetssøksmål. Skjønnsdomstolen ville da fått enekompetanse til avgjøre gyldighetsspørsmålet. Spørsmålet ville da effektivt avgjøres rettskraftig også *utenfor partskretsen* som deltok i skjønnsaken, siden den ikke kunne angripes av de uten partsstilling i skjønnet. Det ville, som Skjønnslovutvalget uttrykte det, medføre at

«personer, interessegrupper eller institusjoner som ikke blir berørt på slik måte at de oppnår status som saksøkt under skjønnsak, ikke får adgang til å prøve gyldighet og omfang av en gitt ekspropriasjonstillatelse».⁵⁸⁵

Også staten ville da vært bundet av skjønnsavgjørelse av gyldighetsspørsmålet.

I likhet med resten av utvalgets forslag, ble de foreslåtte reglene aldri vedtatt. Som alt etablert har skjønnsdomstolene ikke eksklusiv kompetanse til å avgjøre gyldighetsspørsmålet.⁵⁸⁶ Det er heller ingen holdepunkter for at gyldighetstvister avgjort etter skjønnsloven § 48, har utvidet rettskraft. I tråd med tvistelovens hovedregel, er staten dermed *ikke bundet* av avgjørelser om gyldighetstvister under ekspropriasjonsskjønnsaker hvor staten ikke er part.

⁵⁸² Jf. Schei mfl. s.669.

⁵⁸³ Jf. skjønnsloven § 2 første ledd.

⁵⁸⁴ Se NOU 1993:35 s.143.

⁵⁸⁵ Se NOU 1993:35 s.131-132.

⁵⁸⁶ Se 3.2.1.1.

Som påpekt kan særlig gyldighetssøksmål reises mot offentlig myndighet som har truffet vedtak i siste instans.⁵⁸⁷ Slik søksmål vil *formelt, rettskraftig* avgjøre kravet i saken, at ekspropriasjonstillatelse er ugyldig i relasjon mellom staten og ekspropriaten.

3.3.2 Adgang til å reise gyldighetssøksmål for aktører som ikke blir direkte påvirket av ekspropriasjonsvedtak eller har partsstilling i skjønnet

3.3.2.1 Før skjønns sak er reist

Ekspropriasjonsskjønnsaker har tidvis flere ekspropriater. Men også *andre* enn de som hvis rettsstilling blir direkte påvirket av ekspropriasjonsvedtak og har eller vil få partsstilling i skjønnsaken etter skjønnsbegjæringen, kan ha interesse av å utfordre ekspropriasjonsvedtakets⁵⁸⁸ gyldighet. I norsk rett er det generelt klart mulig å angripe slike vedtak, *uten* å være ekspropriat⁵⁸⁹ (slike aktører kalles heretter litt upresist «ikke-ekspropriater»). Eksempelvis kan dette være ideelle organisasjoner som miljø- og naturvernorganisasjoner. Store energiutbygginger innebærer ofte tilsvarende store naturinngrep.

«Alta-kjennelsen»⁵⁹⁰ klagjorde at gyldighetsspørsmålet kan bestrides av *ikke-ekspropriater*, da Naturvernforbundet angrep gyldigheten av statsreguleringen til Alta-Kautokeinovassdraget.⁵⁹¹ Høyesterett fant at Naturvernforbundet kunne opptre som saksøker i slik sak.⁵⁹²

Det samme er nå gjennomgående lagt til grunn.⁵⁹³ Også aktører uten partsstilling i skjønnsaken kan reise allmennprosessuelt gyldighetssøksmål mot ekspropriasjonsvedtak som grunnlag for ekspropriasjonsskjønns sak, dersom de ellers oppfyller tvistelovens prosessforutsetninger.⁵⁹⁴ Det neste spørsmålet er om det samme gjelder *etter* at skjønn er begjært.

⁵⁸⁷ Tvisteloven § 1-5 første ledd.

⁵⁸⁸ Eller konsesjonen.

⁵⁸⁹ Jf. tvisteloven § 1-4 jf. § 1-3.

⁵⁹⁰ Rt.1980 s.569, sidene 575-576.

⁵⁹¹ Presisering av ekspropriasjonsvedtak.

⁵⁹² Rt.1980 s.569 side 576.

⁵⁹³ *Backer* s.284, *Lie* (2017) s.275-276 og *Dragsten/Vislie* s.286.

⁵⁹⁴ Se eksempelvis *Vangsnes* (2018), s.53-90.

3.3.2.2 Etter skjønnsbegjæringen

Litispændensvirkningen gjelder kun mellom «partene», på samme måte som avgjørelsers rettskraft.⁵⁹⁵ Som nevnt⁵⁹⁶ er søksmål om offentlige vedtaks gyldighet heller ikke samme «krav» som skjønnskravet.

I gyldighetssøksmål mot ekspropriasjonsvedtak fra ikke-ekspropriater, vil nå også ofte *hele* partskonstellasjonen være ulik fra skjønnsaken. Energiutbyggingssakene avhandlingen gjennomgående tematiserer, står ofte mellom ekspropriaten og ekspropriant – utbygger – som har fått ekspropriasjonstillatelsen, mens ikke-ekspropriaten må saksøke den offentlige instansen som har fattet vedtaket.⁵⁹⁷

Det er altså ikke tale om noe som ligner litispændensvirkning. Det som eventuelt kunne hindre ikke-ekspropriater i å angripe ekspropriasjonsvedtak som alt er omtvistet i ekspropriasjonsskjønnsaken, ville være om skjønnsdomstolen har *eksklusiv kompetanse* til å prøve gyldighetsspørsmålet etter skjønnsbegjæringen.

Som behandlet over,⁵⁹⁸ har ikke skjønnsdomstolene slik enekompetanse. Skjønnslovutvalgets forslag, som ville gitt skjønnsdomstolene slik *enekompetanse* over gyldighetsspørsmålet, ble som nevnt⁵⁹⁹ aldri behandlet av Stortinget. Det er dermed ingen rettslige hindringer for at ikke-ekspropriater reiser gyldighetssøksmål mot ekspropriasjonstillatelsen, også *etter* skjønnsbegjæringen og gyldighetsspørsmålet er tematisert i skjønnsaken.⁶⁰⁰ Dette samme ble også implisitt lagt til grunn av Høyesterett i Alta-kjennelsen.⁶⁰¹

3.3.3 Kan gyldighetssøksmål fra ikke-ekspropriater forenes med gyldighetsprøvingen under skjønnsaken?

Punkt 3.3.2 kan rette tanken mot at eventuelle gyldighetssøksmål anlagt av ikke-ekspropriater og ekspropriasjonsskjønnsak med bakgrunn i samme vedtak, burde kunne *forenes* til felles behandling av gyldighetsspørsmålet, der gyldigheten utfordres også av ekspropriatene. Dette gjelder særlig større saker hvor gyldighetsspørsmålet skilles ut til særskilt behandling.⁶⁰² Selv

⁵⁹⁵ Tvisteloven § 18-1 første setning.

⁵⁹⁶ Punkt 3.1.3.3

⁵⁹⁷ Jf. tvisteloven § 1-5 første setning.

⁵⁹⁸ Punkt 3.2.1.2.

⁵⁹⁹ Punkt 3.3.1.

⁶⁰⁰ Såfremt prosessforutsetningene ellers er oppfylt.

⁶⁰¹ Søksmål ble anlagt av Naturvernforbundet 20.juni 1979, etter skjønnsbegjæring 15.juni 1979, se Rt.1980 s.569 side 569.

⁶⁰² Se eksempelvis Fosen- og Alta-sakene,

om partene ville ha delvis ulik fremstilling, påstand og påstandsgrunnlag, ville mye av rettens arbeid gjelde det samme og trolig innebære effektivisering, heller enn to parallelle saker med store fellestrekk: Saken, som vil angå gyldighetsetappen, vil dreie seg kun om gyldighetsspørsmålet. Også eventuelt problematisk rettsmotstrid, kunne unngås.

Twisteloven virker imidlertid ikke å åpne for dette. Muligheten for felles behandling og felles avgjørelse gjelder for saker som

*«reiser likeartede spørsmål, og som skal behandles med samme sammensetning av retten og etter hovedsakelig de samme saksbehandlingsregler».*⁶⁰³

Sakene ville hverken ha samme sammensetning av retten *eller* samme saksbehandlingsregler,⁶⁰⁴ når gyldighetsspørsmålet skulle prøves i ekspropriasjonsskjønnet regler.

Ikke-ekspropriater kan derimot være *partshjelper*. I *Rt.1982 s.241* ble Naturvernforbundet, som hadde reist allmennprosessuelt søksmål, tillatt å være partshjelper i skjønnssaken. Staten var også partshjelper for Fosen Vind i Fosen-dommen og vil være dette i Øyfjellet-saken.⁶⁰⁵ *Rettskraftvirkningen* gjelder derimot ikke for partshjelpere.⁶⁰⁶

⁶⁰³ Jf. tvisteloven § 15-6, første setning.

⁶⁰⁴ Med mindre forening eventuelt kunne skje *etter* skjønnet ble *nektet* fremmet, jf. § 48 andre ledd.

⁶⁰⁵ LH-2022-71446 jf. HR-2022-1689-U.

⁶⁰⁶ Jf. tvisteloven § 19-15 første ledd første setning.

4 FORHÅNDSTILTREDELSENS ROLLE

4.1 Forholdet mellom ekspropriasjon og forhåndstiltredelse

Det naturlige rettslige utgangspunktet i samfunn med privat eiendomsrett, er at ingen kan overta eller bruke andres eiendom eller andre rettigheter uten hjemmel. Eksproprianter kan dermed ikke overta eiendommen før ekspropriasjonsskjønnssaken er rettskraftig avgjort. Først

*«[n]år skjønn er blitt endelig, kan eksproprianten kreve å bli satt i besittelse av tingen mot å utbetale erstatningsbeløpet».*⁶⁰⁷

Forhåndstiltredelse gjør unntak fra dette utgangspunktet. Forhåndstiltredelse innebærer at ekspropriasjon fysisk kan gjennomføres og ekspropriatens eiendom tas i bruk *før* avsluttet ekspropriasjonsskjønns sak har fastsatt erstatningsbeløpet og dette er utbetalt. Forhåndstiltredelse nødvendiggjør derfor særskilt lovhjemmel.⁶⁰⁸ Det mest praktiske grunnlaget er oreigningsloven § 25,⁶⁰⁹ som gir Kongen⁶¹⁰ anledning til å gi tillatelse til at

*«oreigningsinngrep vert sett i verk før det ligg føre rettskraftig skjøn».*⁶¹¹

Forhåndstiltredelse er et enkeltvedtak, som kan gis dersom det er fattet vedtak om ekspropriasjon. At skjønn er begjært, men skjønnsaken ikke avholdt, er den særlig praktiske situasjonen for denne avhandlingen.⁶¹² Når skjønn er begjært kreves normalt kun at eksproprianten har et *reelt behov* for å komme i gang så raskt som mulig, for å få adgang til forhåndstiltredelse;⁶¹³

⁶⁰⁷ Jf. skjønnsloven § 53 første ledd.

⁶⁰⁸ Jf. også Grunnloven § 113.

⁶⁰⁹ Det finnes også en lang rekke hjemler for forhåndstiltredelse i spesiallovgivningen, se oversikt i Oreigning, s.228-230.

⁶¹⁰ Hjemmelen tillater delegering etter oreigningsloven § 5 og delegering benyttes i utstrakt grad.

⁶¹¹ Oreigningsloven § 25 første ledd første setning.

⁶¹² Dersom skjønn ikke er begjært, «*kan samtykke berre gjevast i særhøve dersom det kom til å valda urimeleg tidhefte å bia til skjønnskravet er framsett*», jf. oreigningslova § 25 første ledd, andre setning. Dersom skjønn er avholdt, «*skal samtykke gjevast om ikkje særlege grunnar talar mot det*», jf. oreigningslova § 25 første ledd, fjerde setning. Men at skjønn er «avholdt» betyr ikke at skjønnsaken må være *rettskraftig* avgjort, kun at skjønnet er avholdt – og fremmet – i første instans. Denne ordningen kan muligens også komme under press for reindriftssoner ved gjennomgang av lovverket. En sak som Fosen ville altså kunne vært gitt forhåndstiltredelse etter førsteinstansbehandling, selv om det ikke hadde vært gitt av staten *før* skjønns sakene. Tvil om gyldighetsspørsmålet i førsteinstansbehandling burde kanskje regnes som «særlige grunner», til å ikke benytte denne hjemmelen. Men selv en slik forsiktighetstolkning i rettspraksis vil ikke nødvendigvis sikre mot feilskjær. Da lagmannsretten forkastet reindriftens klagesak over tvangsfullbyrdelse av forhåndstiltredelsen i Fosen-saken – Høyesteretts ankeutvalg forkastet anken – uttalte lagmannsretten spesifikt at etter flere dagers tingrettsbehandling, synes tingretten «ikke å ha vært i tvil om resultatet», jf. LF-2018-34498: «De påberopte rettsgrunnlag».

⁶¹³ Jf. Broch Hauge mfl. s.80.

terskelen omtales tidvis som eksproprietens *alminnelige interesse* i å komme i gang med tiltaket.⁶¹⁴ Terskelen er altså relativt lav.⁶¹⁵ Samtykkevurderingen baserer seg på en konkret helhetsvurdering av om adgang til forhåndstiltredelse finnes rimelig. Vurderingsmomenter innbefatter ekspropriasjonens *art*⁶¹⁶ og *omfang*, den samfunnsmessige *betydningen* av tiltaket og hvilke *ulemper* forhåndstiltredelsen vil antas påføre ekspropriaten.⁶¹⁷

4.2 Forhåndstiltredelse generelt: Formål og kryssende hensyn

Forhåndstiltredelse er praktisk viktig og ofte benyttet.⁶¹⁸ Det er både samfunnsøkonomisk⁶¹⁹ og bedriftsøkonomisk⁶²⁰ lønnsomt at besluttede tiltak raskt igangsettes etter at konsesjoner er gitt og investeringsbeslutninger tatt. Slike argumenter var sentrale da det i 1973 ble åpnet for *større adgang* til forhåndstiltredelse. Justis- og politidepartementet fant «det ikke tvilsomt at adgangen til forhåndstiltreding bør utvides», og uheldig at

«adgangen til å sette en ekspropriasjon i verk før det foreligger et rettskraftig skjønn, er for begrenset. Den vesentligste ulempe ved dette er at det kan medføre en langvarig utsetting med å iverksette og gjennomføre ekspropriasjonstiltaket. Samfunnsmessig sett vil dette svært ofte være beklagelig, og for eksproprianten vil det kunne medføre store fordyrelser ved siden av de øvrige ulemper som tidstapet innebærer».⁶²¹

Manglende adgang til forhåndstiltredelse vil slik kunne medføre langvarige *utsettelse* av samfunnsøkonomisk ønskelige tiltak og at tiltakene *fordyres*, som igjen kan føre til at noen tiltak ikke blir gjennomført overhodet.⁶²² Det uheldige ved å sette spesielt lite samarbeidsvillige ekspropriater i en svært sterk forhandlingsposisjon, som kan bli belønnet for å være vanskelige eller stille urimelig høye krav, ble også vektlagt. Dette kan gi

«en uvillig eller vrangvillig ekspropriat en meget sterk forhandlingsposisjon, idet eksproprianten for å spare tid og kostnader med en langvarig prosess, kan være fristet til å gå med på et urimelig forlangende fordi dette tross alt vil lønne seg. Et urimelig høyt vederlag gitt i en slik situasjon, vil i så fall kunne bli påberopt og bli tillagt en viss

⁶¹⁴ *Keiserud/Bjella* s.218.

⁶¹⁵ Før 1973 måtte eksproprietens behov for rask igangsettelse «gjør[e] seg gjeldende med særlig styrke»: *Ibid.*

⁶¹⁶ Altså *hva* som eksproprieres.

⁶¹⁷ Se *Lie* (2019) s.58.

⁶¹⁸ *Broch Hauge mfl* s.79.

⁶¹⁹ I denne retning, *Ibid.*

⁶²⁰ Dette henger særlig sammen med «nåverdi»-konseptet, se punkt 1.2.2.

⁶²¹ Ot.prp.nr.56 (1970–1971) s.27.

⁶²² Se punkt 1.2.2.

vekt i andre ekspropriasjonssaker, og vil for så vidt kunne få virkning utover den konkrete sak». ⁶²³

Dette er særlig viktig i store infrastrukturbygginger som større nye veistrekninger eller store elektrisitetsutbygginger. Sistnevnte kan gjelde både for vannkraft, vindkraft og fremfor alt nettutbygging, ⁶²⁴ som ofte må dekke store arealer eller avstander og derfor ofte involverer mange rettighetshavere.

De ovennevnte argumentene står spesielt sterkt dersom *kun erstatningen* er usikker; altså der inngrepets *legalitet* er klar. Men dette kan stille seg annerledes hvis det er *tvil* om ekspropriasjonens lovlighet. Derfor utalte departementet samtidig at dersom det finnes

«*tvil om lovligheten av ekspropriasjonen*, vil det ikke være like selvsagt at samtykke til forhåndstiltreding bør gis. Dersom eiendommen forhåndstiltredes og ekspropriasjonsgrunnlagets juridiske holdbarhet senere underkjennes av domstolene, vil det som allerede er gjort på eller med eiendommen kunne gjøre det umulig å tilbakeføre den til ekspropriaten i dens opprinnelige stand. Forhåndstiltredingen vil med andre ord ha avskåret ekspropriaten fra hans rett til å ha sin eiendom i fred» ⁶²⁵ (min utheving).

Departementets uttalelse gir sterke assosiasjoner til situasjonen som er oppstått på Fosen 50 år senere. Departementet understreket samtidig at det må være klart

«at ikke enhver påstand om at ekspropriasjonen er ulovlig, bør kunne hindre forhåndstiltreding. Det vil være ensbetydende med at en ekspropriat ved f.eks. å påstå at det ikke forelå lovheimel for inngrepet eller at ekspropriasjonssamtykket var ugyldig på grunn av saksbehandlingsfeil, ville kunne avskjære adgangen til forhåndstiltreding, uansett hvor svakt begrunnet innsigelsene måtte være. En innsigelse mot lovligheten bør såleis være et moment som må tas i betraktning ved avgjørelsen om samtykke til forhåndstiltreding bør gis. Ved vurderingen bør det stå myndighetene fritt å tillegge dette den vekt som finnes rimelig. Det avgjørende her vil særlig være hvor nærliggende muligheten er for at ekspropriaten kan få medhold i sin innsigelse». ⁶²⁶

⁶²³ Ot.prp.nr.56 (1970–1971) s.27.

⁶²⁴ Dette er antagelig mer aktuelt enn noen gang før. Utbygging av større nettkapasitet for å overføre mer av den fornybare energien som skal produseres, er spesielt høyt på agendaen. Utbyggingen av fornybar, delvis uregulerbar kraft innebærer også helt nye utfordringer i et nett som er dårlig tilpasset denne type elektrisitet.

⁶²⁵ Ot.prp.nr.56 (1970–1971) s.28.

⁶²⁶ *Ibid.*

Det kan diskuteres hvor heldig denne ordningen er, hvor forvaltningsorganet som fatter vedtaket, selv vurderer faren for at vedtaket blir funnet ugyldig av domstolene. En sette-løsning burde kanskje vurderes i noen tilfeller.

4.3 Forhåndstiltredelsens problem og særlige aktualitet i avhandlingen

4.3.1 Forhåndstiltredelsens rolle i Fosen-saken

Forhåndstiltredelse som forvaltningsvedtak kan utfordres etter *allmennprosessuelle* regler i tvisteloven,⁶²⁷ separat fra ekspropriasjonsskjønssaken.⁶²⁸ Dette skjer tidvis.⁶²⁹ Siden samtykket til forhåndstiltredelse bygger på *gyldig* ekspropriasjonstillatelse, tilsier dette som nevnt at dersom det foreligger tvil om ekspropriasjonshjemmelen «vil det ikke være like selvsagt at samtykke til forhåndstiltreding bør gis».⁶³⁰

Uttalelsen ble sitert da problemstillingen kom opp for lagmannsretten i Fosen-sakskomplekset. Saken handlet spesifikt om reinbeitedistriktets klage over namsmannens vedtak om *tvangsfullbyrdelse av forhåndstiltredelsen*. Etter omfattende og delvis innfløkt saks-gang,⁶³¹ havnet saken igjen i lagmannsretten. Gyldigheten av ekspropriasjonsvedtaket var på tidspunktet⁶³² under prøving i selve skjønssaken som endte med Fosen-dommen. Men *tvilen om gyldigheten* av de underliggende konsesjons- og ekspropriasjonsvedtakene som var reist under skjønssaken, måtte domstolen ta opp som ledd i å avgjøre om tvangsfullbyrdelsen av forhåndstiltredelsen kunne gjennomføres.

Lagmannsretten siterte departementets nevnte uttalelse om at det

«må imidlertid være klart at ikke enhver påstand om at ekspropriasjonen er ulovlig, bør kunne hindre forhåndstiltreding».⁶³³

Det ble også henvist⁶³⁴ til høyesterettspraksis. Høyesteretts kjæremålsutvalg forstod

⁶²⁷ Jf. LF-2018-34498: «Adgangen til domstolsprøving».

⁶²⁸ Forhåndstiltredelse handler nettopp om praktisk gjennomføring av ekspropriasjonen *før* fullbyrdet skjønssak.

⁶²⁹ I LG-2013-184173 ble det gitt medhold i å stoppe tvangsfullbyrdelsen av forhåndstiltredelsen grunnet at konsesjonsvedtaket ble funnet prejudisielt ugyldig.

⁶³⁰ Ot.prp.nr.56 (1970–1971) s.28.

⁶³¹ Inkludert Høyesteretts opphevelse av tingrettens og lagmannsrettens tidligere kjennelser jf. HR-2017-1308-U, avsnitt 32.

⁶³² Kjennelsen avsagt 31.mai 2018.

⁶³³ Ot.prp.nr.56 (1970–1971) s.28.

⁶³⁴ LF-2018-34498: «Oreigningsloven § 25 om forhåndstiltredelse».

«oreigningslovens § 25 slik at den omstendighet at tvist etter lovens § 2 s. ledd er reist, ikke utelukker at tillatelse til forhåndstiltredelse blir gitt».⁶³⁵

Lagmannsretten viste til at gyldighetsspørsmålet var prøvet av tingretten, som ikke synes å ha vært i tvil om resultatet,⁶³⁶ samt omfattende forvaltningsbehandling av reindriftens ugyldighetsinnsigelser. Retten uttalte at selv om

«forhåndstiltredelse kan medføre at det blir vanskelig å reversere inngrepet dersom ekspropriasjonen blir kjent ugyldig, kan det ikke være slik at enhver teoretisk tvil om lovligheten medfører at et samfunnsnyttig inngrep blir stanset inntil det foreligger en rettskraftig avgjørelse».⁶³⁷

Lagmannsretten forkastet deretter anken og i likhet med anken til Høyesterett.⁶³⁸ Tvangsfullbyrdelsen av forhåndstiltredelsen ble dermed iverksatt og de 151 turbinene på Roan og Storheia var ferdigstilt⁶³⁹ til elektrisitetsproduksjon henholdsvis i mai 2019 og august 2020.⁶⁴⁰

Forhåndstiltredelse kan altså gjennomføres også i tilfeller hvor ekspropriat sterkt bestrider gyldigheten av ekspropriasjonstillatelsen. Det samme er skjedd i Øyfjellet-utbyggingen. 72 vindturbiner var her ferdig plassert i desember 2021, og i produksjon fra september 2022.⁶⁴¹ Ekspropriasjonsskjønssaken i Helgeland tingrett starter først i 2024, etter *to års utsettelse*.⁶⁴²

⁶³⁵ Rt.1975 s.965, side 966.

⁶³⁶ LF-2018-34498: «De påberopte rettsgrunnlag».

⁶³⁷ *Ibid.*

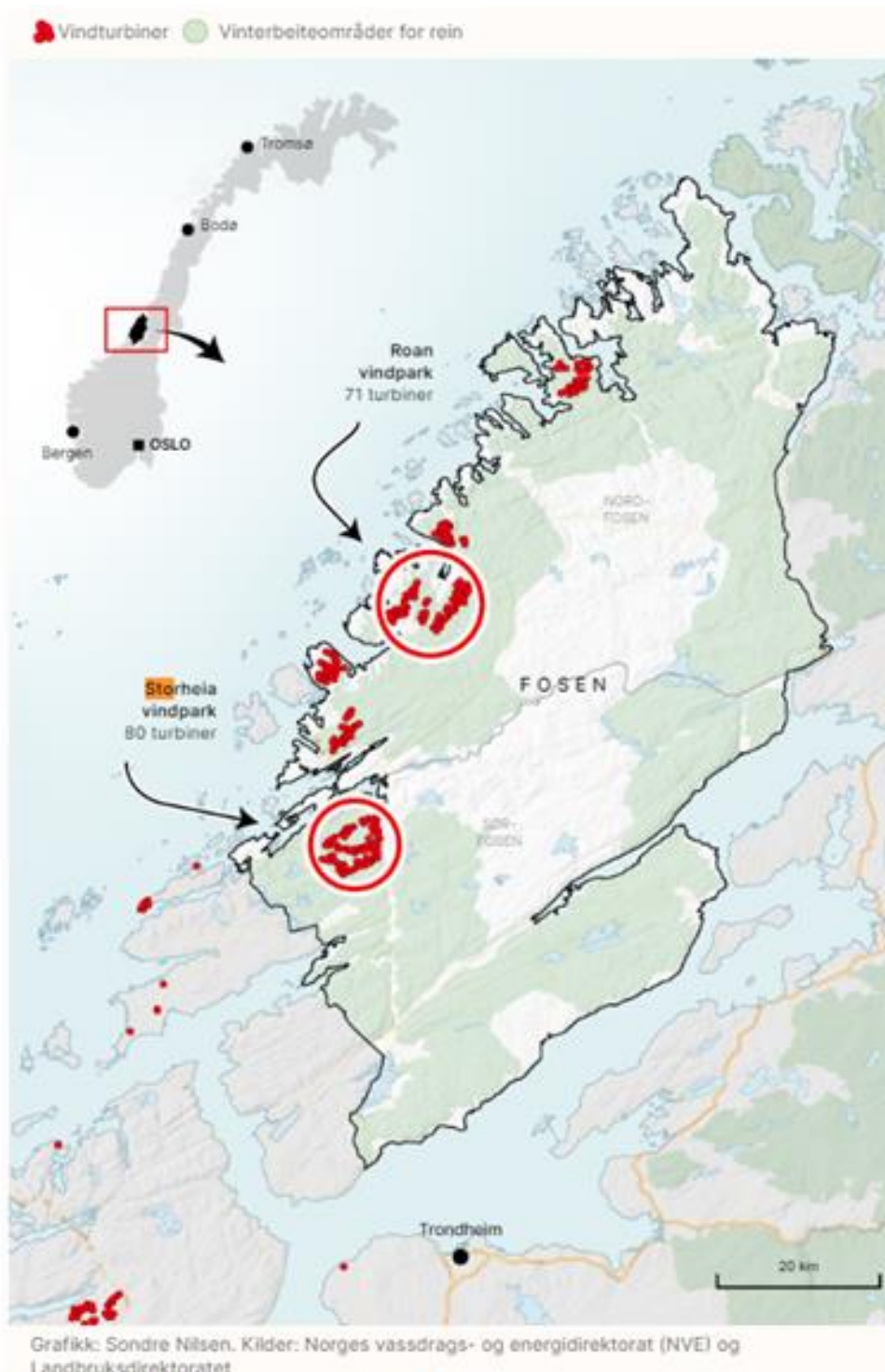
⁶³⁸ HR-2018-1833-U. Det er verdt å merke seg at SP artikkel 27, som ble anført for tingretten, ble *fracfalt* i lagmannsrettsbehandlingen av tvangssaken. Den ble dermed heller ikke anført for Ankeutvalget.

⁶³⁹ På Fosen var det spesielt sterke insentiv til å starte byggingen raskt. Den norsk-svenske «el-sertifikat»-ordningen gikk ut ved årsslutt 2021. Utbyggingsprosjekter måtte da produsere energi for å være omfattet av subsidien noe som også ble vektlagt i OEDs vedtak om samtykke til forhåndstiltredelse. Regjeringen:3.

⁶⁴⁰ TU:2.

⁶⁴¹ Øyfjellet Vind:1.

⁶⁴² Skjønssaken for tingretten skulle i utgangspunktet starte først i mai 2022 og deretter mai 2023, men ble utsatt begge ganger. Dersom saken skulle ta like lang tid fra tingrett til eventuell Høyesterettsbehandling som Fosen-saken, ville Øyfjellet-saken ikke bli avgjort før i 2028-2029, forutsatt at tingrettsbehandlingen vil starte i 2024.

Figur 3: "Vindturbiner og reindrif på Fosen-halvøya".
 Figuren illustrerer områdenes geografiske arealkonflikt.

4.3.2 Endring i tilgangen til forhåndstiltredelse?

4.3.2.1 *Parlamentarisk bakgrunn*

Situasjonen på Fosen er skapt i aksene mellom forhåndstiltredelsen og skjønnslovens nåværende utforming og tolkning, spesifikt skjønnsloven §§ 48 andre ledd og 50 som hindrer avgjørelse av gyldighetsspørsmålet før selve ekspropriasjonsskjønnsaken avgjøres, dersom skjønnet fremmes.⁶⁴³ Dette kommenteres videre under punkt 5.1.1.

Myriaden av rettslige problemstillinger som Fosen-saken har aktualisert, følger alle fra denne kombinasjonen. Mange anser forhåndstiltredelse som *hovedproblemet*⁶⁴⁴ i Fosen-saken og har derfor tatt til orde for å endre⁶⁴⁵ reglene.

Stortingets eget organ for menneskerettighetsovervåking i Norge, NIM,⁶⁴⁶ anbefalte Stortinget å be regjeringen «vurdere om man bør tillate utbygging i reinbeiteområder før gyldigheten av en tillatelse er rettslig avklart».⁶⁴⁷ Ved energi- og miljøkomiteens behandling i juni 2023 fulgte flere partier⁶⁴⁸ anbefalingen og foreslo at Stortinget skulle

«be regjeringen utrede hvordan adgangen til forhåndstiltredelse i ekspropriasjonssaker for utbygginger i reinbeiteområder kan avvikles».⁶⁴⁹

Forslaget var kontekstuelet lest trolig ikke ment like vidtrekkende som formuleringen: I forespørsel om lovteknisk bistand gjaldt forslaget at forhåndstiltredelse ikke kunne gis før det «foreligger rettslig avklaring om rettigheter i områdene»,⁶⁵⁰ i tråd med NIMs forslag. Dette er kanskje mest et uttrykk for feltets rettslige kompleksitet. Men selve *lovforslaget* gikk etter teksten lenger enn hensikten.

Komiteens flertall⁶⁵¹ avviste uansett forslaget, under henvisning til at forhåndstiltredelse

«er en praktisk viktig ordning, som sikrer fremdrift i byggingen av nødvendige infrastrukturtiltak» som gir «forutsigbarhet for de som skal ta investeringsbeslutninger».⁶⁵²

⁶⁴³ Se punkt 3.2.4.

⁶⁴⁴ NIM:1, Sametinget:1.

⁶⁴⁵ NRK:2 NRK:3

⁶⁴⁶ NIM-loven §§ 1 og 3 bokstav a jf. 2.

⁶⁴⁷ NIM:2

⁶⁴⁸ Komiteens mindretall, bestående av komiteemedlemmene fra Rødt, Sosialistisk Venstreparti og Miljøpartiet De Grønne.

⁶⁴⁹ Innst.483 L(2022-2023) s.8, «forslag 6».

⁶⁵⁰ *Stortinget.no*:3 Spørsmål 1 SV.

⁶⁵¹ Bestående av komiteemedlemmene fra Arbeiderpartiet, Senterpartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti.

⁶⁵² Se n.650.

Dette er svært viktige poeng, både generelt⁶⁵³ og spesifikt for utbygging av fornybar energi, som kommenteres under.⁶⁵⁴

4.3.2.2 Særlig om reinbeiteområder

NIM og mindretallets forslag gjaldt *kun reinbeiteområder*. I utgangspunktet virker det kanskje ikke som et stort offer å gjøre, særlig med Fosen-saken i mente og det særegne menneskerettighetsaspektet i reindriftsområdene, som ikke angår andre ekspropriasjonssaker. Men det er samtidig betydelige motforestillinger mot radikal endring av tilgangen til forhåndstiltredelse – særlig uten korresponderende *endringer i skjønnsprosessen*. Dette kommenteres i del 5.2-5.4.

Det ofte brukte tallet om at reindriftssoner utgjør 40 % av norsk landareal⁶⁵⁵ er misvisende.⁶⁵⁶ Likevel vil få områder i Norge nord for Trondheim være aktuelle for utbygging av fornybar energi, uten at reindrift vil være minst *et element* i saken.⁶⁵⁷ Endring av forhåndstiltredelsesadgangen som kun gjelder reindriftssoner, er dermed en større endring enn det kan virke ved første øyekast.

Et særlig tregt regime for energiutbygging i Nord-Norge vil være svært uheldig. Det er for *det første* i disse områdene særlig potensiale for vindkraft ligger.⁶⁵⁸ Dermed vil en eventuell fullstendig avvikling av forhåndstiltredelse i disse områdene, føre til at mulighetene for fornybar energiutbygging i disse områdene, blir langt mer usikker.

For *det andre* er Nord-Norge særlig ettertraktet⁶⁵⁹ for etablering av ny industri, også grunnet tradisjonelt svært rimelige kraftpriser.⁶⁶⁰ Det er samtidig *politisk ønsket*, som ledd i å holde Nord-Norge med levedyktig befolkning også i fremtiden.⁶⁶¹ Modne prosjekter som ønsker

⁶⁵³ Se punkt 1.2.3.

⁶⁵⁴ Se punkt 4.3.2.3.

⁶⁵⁵ Reindrift er svært arealkrevende; reinen er tilpasset å utnytte nettopp svært marginale områder hvor få andre større pattedyr kan livnære seg gjennom vinteren.

⁶⁵⁶ NRK:6

⁶⁵⁷ Reindriften og landbasert vindkraft er også en naturlig arealkonflikt. Det er gjerne nøyaktig samme områder som har best vindressurser, som er best for reinens vinterbeite, der vinden har holdt snøen såpass unna at reinen kan komme til lav også midtvinters.

⁶⁵⁸ Energiwatch:3.

⁶⁵⁹ Dette er også ettertraktet i Nord-Norge. Det er en politisk målsetning å opprettholde bosettingen i Nord-Norge, men mange områder sliter med å holde folketallet.

⁶⁶⁰ Dette konkurransefortrinnet vil forsvinne dersom det ikke bygges betydelig ny energi, noe som også vil gi innbyggerne her langt høyere energipriser. Begge deler vil motvirke det tverrpolitiske målet om å opprettholde livskraftig – heller økende enn synkende – bosetting i Nord-Norge.

⁶⁶¹ Debatten per januar 2024 om nedlegging av og bemanning på sykehus i Nord-Norge, har sterk sammenheng med tilgangen på fagfolk. Økonomisk utvikling er en essensiell komponent i å hindre avfolkning.

nettilknytning ville forutsatt en *flerdobling* av dagens elektrisitetsforbruk i Nord-Norge.⁶⁶² Regjeringens plan for elektrifisering av Melkøya er helt spesifikt av betydelig utbygging av fornybar energi i Finnmark.⁶⁶³

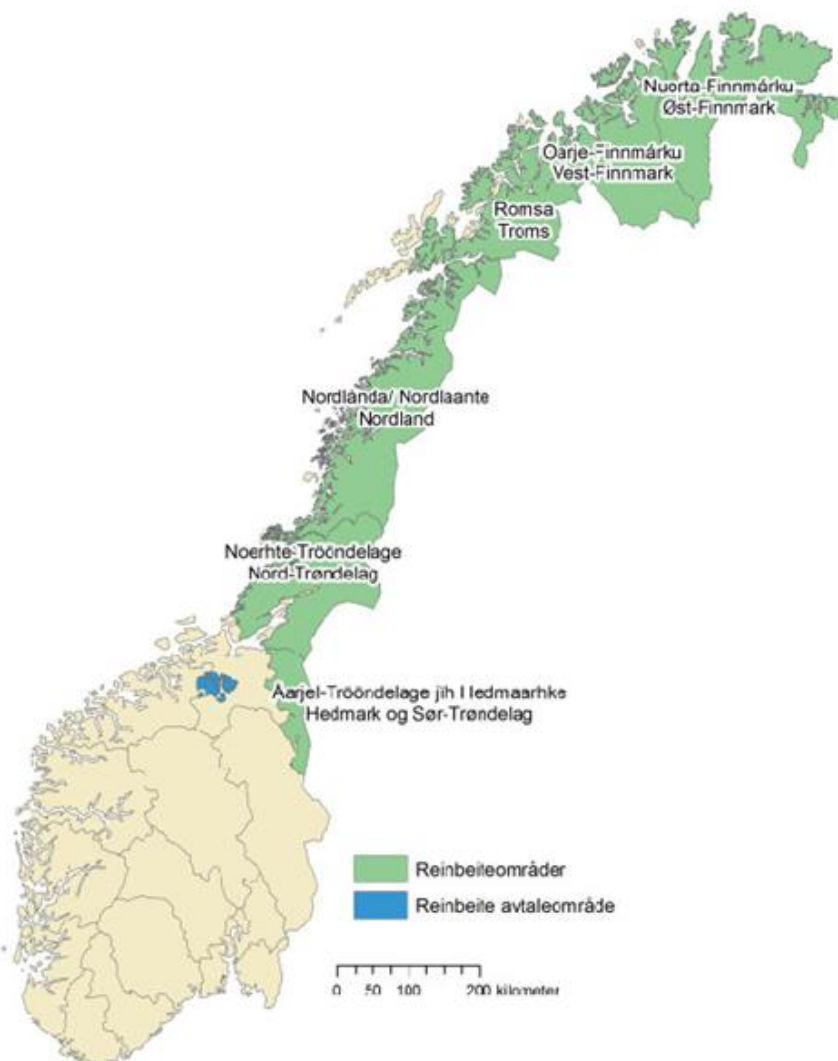
Også i store deler av Trøndelag – som Fosen-halvøya – er dette en potensielt viktig problemstilling. Den betydelige vindkraftutbyggingen i Trøndelag etter 2010 har bakgrunn i den forrige energipriskrisen Norge opplevde, sentrert i Midt-Norge.⁶⁶⁴

⁶⁶² NRK:3

⁶⁶³ «Den fornybare kraftproduksjonen i Finnmark skal innen 2030 øke minst like mye som den planlagte forbruksøkningen ved Hammerfest LNG, forutsatt konsesjon.»

⁶⁶⁴ NTB:2 (via E24).

Reinbeiteområder i samisk reindrift

Figur 4: "Reinbeiteområder i samisk reindrift".

4.3.2.3 Forhåndstiltredelsens særlige betydning for utbygging av fornybar energi

Tradisjonelt har samtykke til forhåndstiltredelse i energiutbyggingssaker vært nært knyttet til, og innvilget samtidig med, ekspropriasjonstillatelsen.⁶⁶⁵ Departementets ovennevnte begrunnelser fra 1971⁶⁶⁶ for øket adgang til forhåndstiltredelse, er utvilsomt fortsatt *generelt* vektige. *Spesifikt* for energiutbygging, kan det argumenteres godt for at departementets begrunnelser står desto *sterkere* i dag. Som påpekt er behovet for *fortgang* i utbyggingen av fornybar energi

⁶⁶⁵ Statsråd Aasland omtalte i Stortingsmøte forhåndstiltredelse «hovedregelen i ekspropriasjonsretten».

⁶⁶⁶ Se punkt 4.2.

og nett presserende for klimamålene.⁶⁶⁷ Også for selskaper som finansierer og bygger den fornybare energien, er lang ventetid problematisk.⁶⁶⁸

Norge er per 2024 i tiltakende internasjonal konkurranse⁶⁶⁹ om å være attraktive for fornybarinvesteringer. EU har satt opp ett betydelig høyere tempo i administrative prosesser for utbygging av fornybar energi. Samtidig har Norge nylig som nevnt fått et skarpt forverret rykte internasjonalt som investeringsland for nettopp slike prosjekter.⁶⁷⁰ Usikkerheten skapt gjennom det hastevedtatte *høyprisbidraget* og den lenge uavklarte *grunnrenteskatten* på landbasert vindkraft, annosert i 2022,⁶⁷¹ har ført til anstrengte forhold til utenlandske fornybaraktører; endog diplomatiske intervensjonsforsøk fra nært allierte land.⁶⁷² Tunge investormiljøer tillegg-er nå særnorsk *risikopremie* på investeringer i Norge.⁶⁷³

Dette bildet virker å bedre seg.⁶⁷⁴ Men dersom forhåndstiltredelsesvedtak ikke lenger kunne fattes i størstedelen av Norge nord for Trondheim, uten *samtidige, kompenserende tiltak* for å forkorte *samlet tidsbruk* på forvaltningens behandling, klagebehandling⁶⁷⁵ og rettsprosesser – særlig rettsavklaring av gyldighetsspørsmålet – vil det høyest sannsynlig resultere i uønskede bieffekter. En slik situasjon vil sterkt vanskeliggjøre utbygging av fornybar energi på markedsøkonomiske vilkår i Norge.⁶⁷⁶ Det har *aldri* passet dårligere om byggestart for energiutbyggingsprosjekter må vente en årrekke på rettsavklaringer av gyldighetsspørsmålet i skjønnsprosessen. Særlig når det er rent prosessuelle regler som står i veien.

Heldigvis ser dette resonnementet ut til å finne gjenklang hos stortingsflertallet, samt for regjeringens nylig introduserte reformarbeid.⁶⁷⁷

4.3.2.4 Forhåndstiltredelse i fremtiden?

⁶⁶⁷ Se punkt 1.2.1.

⁶⁶⁸ Se punkt 1.2.3.

⁶⁶⁹ Både USAs «Inflation Reduction Act» og EU-subsidier, kombinert med rentehevinger og dermed økte avkastningskrav, skjerper konkurransen om investorkapital til fornybar energiutbygging.

⁶⁷⁰ E24:9

⁶⁷¹ Grunnrenteskattens innretning ble avklart 12.desember 2023 og satt til 25 %. E24:10

⁶⁷² DN:3

⁶⁷³ DN:1

⁶⁷⁴ E24:10.

⁶⁷⁵ Nær alle vindkraftsaker blir påklaget i Norge, jf. dokument 3:5(2013-2014) s.56.

⁶⁷⁶ DN:1.

⁶⁷⁷ Se punkt 5.2.8.

Den langtrukne tidsbruken er enda mer problematisk for reindriften. For Fosen-reindriften ble den avgjørelsen av gyldighetsspørsmålet i Fosen-dommen, etterfulgt av ventetid på konkrete løsninger. *Usikkerheten*⁶⁷⁸ for reindriften gjelder ikke kun voksne som må hankses med gnagende tvil om fremtiden for yrke og gruppens kultur, men kanskje særlig for de unge: Det tar mange år å lære opp en ung samisk person i reindriftsfaget. Usikkerheten om framtidsutsiktene for berørte reindriftsområder bør fremover gjøres så *kort* som mulig, der tradisjonell reindrift kommer i konflikt med storsamfunnets prioriteringer.

Historien viser at gjennom å løse *ett* problem, skapes ofte nye – tidvis enda verre. Lovendringer bør derfor være gjennomtenkte, også hvilke skadevirkninger de kan medføre. I berettiget frustrasjon over Fosen-saken, er det fare for overreaksjon i motsatt retning. Forhåndstiltredelse er ett av problemene, i en mosaikk av rettslige problemstillinger.⁶⁷⁹ Innstramming i forhåndstiltredelsesadgangen løser kun den *ene siden* av problemet; forskånelse fra inngrep som *senere* viser seg ulovlige. Så hva er da løsningen, for å unngå gjentakelser av Fosen-saken og *samtidig* ivareta samfunnets behov for å kunne bygge ut betydelig fornybar energi?

Det behøves både forvaltningsmessige og i siste instans juridiske prosesser, som alle landets innbyggere respekterer. Potensielle konflikter bør primært *løses gjennom å avverges*: Både forvaltningens konsekvensutredninger og utbyggernes arbeid må prioritere tillitsvekkende *medvirkning*, genuin samtale og nødvendige tilpasninger. Dette virker å komme på plass, både holdningsmessig⁶⁸⁰ og gjennom lovendring.⁶⁸¹

Der *tvister* er uunngåelige og prosessreglene aktualiseres, må løsningen etter mitt syn ligge i lovendringer som *ved siden av* eventuelle endringer i forhåndstiltredelsesadgangen, sørger for at sammenfallende regelendringer i skjønnsprosessen sikrer at ikke energiutbyggingen blir lammet av langdryg rettsavklaring av gyldighetsspørsmålet, av typen vi så i Fosen.

Spørsmålet blir dermed *hvordan* dette kan oppnås. *Del 5* diskuterer reformbehovet generelt samt mulige grovskisser til løsninger innen avhandlingens rettslige problemkompleks. I tillegg kommer først observasjoner fra avhandlingens foregående deler og forslag til mulige områder for videre forskning.

⁶⁷⁸ Usikkerheten er gjentatt som en særlig tyngende faktor i en rekke intervjuer med Fosen-reindriftssamene.

⁶⁷⁹ Se punkt 1.2.4 og 5.2.8.

⁶⁸⁰ E24:8.

⁶⁸¹ Regjeringen:6.

5 OBSERVASJONER OG MULIGE LOVENDRINGER

5.1 Observasjoner

5.1.1 Om avhandlingens hovedproblemstilling

Skjønnsloven er tidvis uheldig formulert.⁶⁸² Den nåværende utformingen av skjønnsloven § 48 og tilhørende rettskilder skaper rettslige utfordringer.

De viktigste problemene bunner i utformingen av skjønnslovens § 48⁶⁸³ etter «delingen» i 1959-reformen.⁶⁸⁴ For store skjønnsaker, som energiutbyggingsprosjekter, tar gyldighetsspørsmålet ofte svært *lang tid* å avklare.⁶⁸⁵ Det er også usikkert om gyldighetsspørsmålet blir *rettskraftig avgjort* mellom partene ved skjønnsdomstolens avgjørelse i skjønnslutningen.⁶⁸⁶

Det kan reises allmennprosessuelt *gyldighetsspørsmål* både før,⁶⁸⁷ og muligens også *etter* skjønnsbegjæringen.⁶⁸⁸ Dette ville trolig gitt raskere avklaring enn skjønnsprosessen, men forekommer sjeldent grunnet forskjellen mellom *saksomkostningsordningen* for ekspropriasjonsskjønn⁶⁸⁹ og allmennprosess. Gyldighetsspørsmålet blir dermed praktisk, om nødvendigvis ikke rettslig, «fastlåst» i skjønnsaken. Dersom skjønnet *fremmes*, kan gyldighetsspørsmålet dermed etter gjeldende rett ikke angripes særskilt⁶⁹⁰ før skjønn er ferdig avhjemlet – da ved overskjønn etter tingrettens skjønnsbehandling. Dette gjelder uansett hvilke rettslige alternativer ekspropriaten prøver for å få en raskere avgjørelse, som hadde gavnet alle parter.

Dette leder i til en paradoksal situasjon. Eksproprianten kan *tvangsfullbyrde* ekspropriasjonen ved forhåndstiltredelse, samtidig som gyldighetsspørsmålet som prøves i skjønnsaken, derimot *ikke* kan angripes særskilt og avgjøres før *hele skjønnsaken* er endelig avgjort.

I Fosen-saken ledet dette til et juridisk «fait accompli». Reineierne ble utsatt for tvangsfullbyrdet ekspropriasjon, samtidig som det uansett ekspropriatens beste forsøk, *ikke* kunne avgjøres om *ekspropriasjonens rettsgrunnlag* var lovlig før flere år etter at både ekspropriasjo-

⁶⁸² Se *Fleischer* (1980) s.53-54, s.60 og s.96-97.

⁶⁸³ Se punkt 3.1.

⁶⁸⁴ Se punkt 3.1.5.

⁶⁸⁵ Punkt 3.2.3.

⁶⁸⁶ Punkt 3.1.10

⁶⁸⁷ Punkt 3.2.1.1

⁶⁸⁸ Punkt 3.2.1.2.

⁶⁸⁹ Punkt 2.2.3.

⁶⁹⁰ Punkt 3.2.3.

nen var fullført og vindturbinene utbygd. Det tok 50 måneder mellom tingrettsavgjørelsen⁶⁹¹ og Høyesteretts avgjørelse av gyldighetsspørsmålet.⁶⁹² Det er også usikkert om gyldighetsspørsmålet er *rettskraftig avgjort*.

Situasjonen rettsreglenes samvirke kan skape, kan måtte leses to ganger. Fra rent juridisk synsvinkel, strider rettsstilstanden åpenbart mot både *tvistelovens* formålsbestemmelse,⁶⁹³ og *skjønnslovens* hovedformål.⁶⁹⁴ Dette kommenteres spesifikt under punkt 5.2.7. Blant det store flertall som ikke kan vie mye tid til skjønnsprosessen, ville mange funnet mer fyndige – og trolig mer treffende – oppsummeringer av problemene som rettsstilstanden her har skapt. Det må understrekes at Fosen-saken – heldigvis – foreløpig er unik.⁶⁹⁵

Men effektene sakskomplekset har fått, går langt utover enkeltsaken. Som nevnt ligger Fosen-saken som en «klam hånd»⁶⁹⁶ som hindrer utbygging av ny vindkraft, som er essensielt for taktskiftet som trengs for å øke tilgangen til fornybar energi. Dette er igjen nødvendig for elektrifiseringen, og dermed for kutt i CO₂-utslippene. Som påvist, er Fosen-saken skapt av skjønnsprosessens nåværende utforming, kombinert med forhåndstiltredelse. Skjønnsprosessen er dermed et problemelement som *direkte står i veien for* utbygging av ny fornybar energi og bidrar direkte til problemene Norge har med å få forgang i slike prosjekter.

Vedgående avhandlingens hovedproblemstilling,⁶⁹⁷ om nåværende utforming av skjønnsprosessen er egnet for store ekspropriasjonssaker for utbygging av fornybar energi i det 21. århundre, må svaret dermed være et klart *nei*. Avhandlingens hypotese om at skjønnsloven § 48 etter gjeldende rett kan vanskeliggjøre behandling av store ekspropriasjonsskjønnsaker i rimelig tid, på en måte som sikrer rettsavklaring og visshet om privatrettslige rettigheter, må sies langt på vei være bekreftet.

Reformbehovet diskuteres i punkt 5.2. Men det er også andre utfordringer i skjønnsprosessen.

⁶⁹¹ 15.august 2017: TINTR-2014-136323-1/TINTR-2014-139974-1.

⁶⁹² 11.oktober 2021: HR-2021-1975-S.

⁶⁹³ Tvisteloven § 1-1.

⁶⁹⁴ Punkt 2.1.2.

⁶⁹⁵ Se dog punkt 5.2.4.

⁶⁹⁶ Punkt 2.1.3.

⁶⁹⁷ Punkt 1.1.

5.1.2 Om skjønnsprosessens språk

Skjønnsprosessens uvanlige *språkføring* er gammelmodig, egnet til forvirring,⁶⁹⁸ og kan volde rettsanvendere problemer. Også skjønnslovens sammenblanding av ulike uttrykksmåter fra ulike språkepoker, tidvis innenfor samme paragraf,⁶⁹⁹ er uheldig. Bruken av uttrykk som at skjønnsaker omhandler «*skjønnets fremme*»⁷⁰⁰ – når hovedspørsmålet for retten *egentlig* er om ekspropriasjonen har lovlig hjemmel – er blitt kritisert som et godt eksempel på skjønnsprosessuelle uttrykksmåter i økende utakt med forståelig klarspråk.⁷⁰¹ Slik begrepsbruk underminerer ikke bare *allmennhetens* mulighet til å kjenne retten; selv jurister uten spesialistkunnskap vil ha betydelige problemer med å gjennomskue skjønnslovens meningsinnhold og en skjønnsprosessuell rettsavgjørelse. Selv om begrepsbruken har tradisjon, er det trolig på tide at tradisjon må vike noe for forståelighet. Ved eventuell revisjon av skjønnsloven, burde den også inneholde en *språklig* oppdatering.⁷⁰²

5.2 Reformbehovet omkring skjønnsloven § 48

5.2.1 Ønsker om lovendringer.

Den forutgående fremstillingen, særlig punktene 4.3 og 5.1.1, bør klargjøre at sammenfallet mellom forhåndstiltredelse og gyldighetsspørsmål som tar mange år å avklare i skjønnsprosessen, *kan* skape en høyst problematisk kombinasjon.

Reindriften, NIM og en mindretallskoalisjon på Stortinget har ønsket å endre *forhåndstiltredelsesreglene*, spesifikt for reindriftssoner. Fosen-saken gir gode grunner til dette.

Samtidig vil det som påpekt kunne gi store konsekvenser for utbyggingen av fornybar energi, nett og andre infrastrukturprosjekter, dersom endringer i forhåndstiltredelsesreglene *ikke samtidig* kombineres med andre endringer. Et *mulig svar og motkritikk* er også at Fosen-saken tross alt er kun *én*, svært idiosynkratisk sak, og at det er mye annet viktig lovgivningsarbeid. Skal man gjøre omfattende lovendringer kun for «en sak»? Punkt 5.3 undersøker rasjonale for lovendringer i skjønnsloven § 48 og tilstøtende bestemmelser.

⁶⁹⁸ Se *Fleischer* (1980) s.54.

⁶⁹⁹ Eksempelvis skjønnsloven §§ 4, 21 og 22.

⁷⁰⁰ Se HR-2021-1975-S

⁷⁰¹ Se *Backer*, s.283-284.

⁷⁰² Den mangefasetterte bruken av «*skjønn/skjøn*» i skjønnsloven kan tidvis bli noe forvirrende, se også punkt 2.1.1.

5.2.2 Fosen-saken: Skjønnsprosessens svarte svane

En «svart svane»-hendelse er en metafor for begivenheter som anses *usannsynlige*, men forårsaker *enorme konsekvenser* når de inntreffer. Fosen-saken kan oppfattes som en svart svane: Fosen-dommen endte en usedvanlig saksgang. Rettskraftsspørsmålet stammer delvis fra den spesielle rettslige situasjonen. Grunnet forskjellen mellom skjønnsavgjørelser som fremmer eller nekter skjønnet fremmet til erstatningsutmålingen etter «delingen» av skjønnsloven § 48 1959, kom saken til Høyesterett som anke over lagmannsrettens overskjønn.⁷⁰³

Hadde noen av underskjønnsdomstolene funnet hjemmelen for ekspropriasjon ugyldig, ville altså gyldighetsspørsmålet blitt avgjort særskilt ved kjennelse, som kunne ankes etter allmennprosessuelle regler.⁷⁰⁴ Gyldighetsspørsmålet ville dermed blitt *raskere og eksplisitt*⁷⁰⁵ behandlet og dermed *rettskraftig* avgjort.⁷⁰⁶ Trolig *kun* på denne måten, kunne vedtakene bli funnet *ugyldige*, men bare som ledd i Høyesterettsdom som nektet skjønnet fremmet. Det kan dermed spørres om det er grunn til å reformere et system, med utgangspunkt i et hittil unikt tilfelle. Samtidig har denne saken kostet – den har nettopp fått enorme konsekvenser.

5.2.3 Kostnader dagens prosessordning har skapt

Fosen-saken har ført til lang tids *usikkerhet for reindriften og for utbyggerne*. Lønnsomheten for vindkraftparkene på Fosen har gått ned.⁷⁰⁷ Usikkerhetskostnaden har som nevnt *stoppet nybygging* av vindkraft på samfunnsnivå. Uklarhet om en rettslig, ikke-meklet løsning, ville innebære rivning av Fosen-anleggene, skaper⁷⁰⁸ potensiell *usikkerhet om kraftforsynings situasjonen*, særlig i Midt-Norge.⁷⁰⁹

Skjønnsprosessloven i kombinasjon med forhåndstiltredelse, har som avhandlingen viser gitt en lang rekke runder i rettsvesenet om Fosen-saken før Fosen-dommen. Ulike deler av Fosen-sakskomplekset har vært behandlet av ankeutvalg fem ganger.

⁷⁰³ Jf. skjønnsloven § 38.

⁷⁰⁴ Jf. skjønnsloven § 48 andre ledd og § 38.

⁷⁰⁵ I alle fall dersom ugyldighet ble funnet av tingretten.

⁷⁰⁶ Det er utvilsomt, gitt reindriftsgruppene mange forsøk på nettopp å få avgjort spørsmålet særskilt.

⁷⁰⁷ DN:4.

⁷⁰⁸ Det er inngått avtale med Sør-Fosen, men ikke Nord-Fosen per 13.januar 2024.

⁷⁰⁹ Roan og Storheias samlede produksjon utgjør ca. 1,4 % av norsk elektrisitetsproduksjon.

Fosen-saken har også gitt store *indirekte økonomiske og ikke-økonomisk målbare kostnader*, samt påført Norge store *alternativkostnader*.⁷¹⁰

Fosen-saken har vært en vedvarende politisk verkebyll, som tidvis har monopolisert den nasjonale politiske oppmerksomheten. Saken har opptatt regjeringen inkludert statsministeren og tar dermed oppmerksomhet fra andre presserende utfordringer, i en dyrtid med økt inflasjon og rente, krig og sikkerhetsutfordringer i norske nærområder, strømkrise, påtrengende behov for oppmerksomhet om klimakrisen og sterk uenighet om skatte- og næringslivsspørsmål.

Saken har naturligvis medført *stor ressursbruk* i regjeringsbyråkratiet. Videre har saken skapt signifikant *internasjonal negativ oppmerksomhet* og utfordret *Norges omdømme* som menneskerettsnasjon.⁷¹¹ Regjeringen har akseptert at situasjonen innebar *pågående menneskerettighetsbrudd*.⁷¹² FN bad Norge stoppe utbyggingen i 2018.⁷¹³ Tiden som har påløpt siden Fosen-dommen, ble av mange oppfattet som overdreven sendrektighet. Sobre, tunge aktører som Dommerforeningen har uttrykt bekymring for tiltroen til Norge som *rettsstat*.⁷¹⁴

5.2.4 Faren for lignende saker

1959-endringen av skjønnsloven § 48 skaper kanskje sjeldent større problemer, men når det først skaper problemer, kan problemene bli alvorlige. Og det er dessverre etter mitt syn *gjentakelsesfare*.

Etter en lang pause i nye vindkraftprosjekter grunnet konflikter og senere inflasjon og renteøkninger, har vindkraftutbyggingen stoppet opp.⁷¹⁵ Men dette vil trolig snu seg i nær fremtid. Statkraft vil investere 10-12 milliarder i en rekke nye vindkraftprosjekter neste tiår og doble sin norske vindkraftproduksjon.⁷¹⁶ Det er *ønsker* om opptil 9000 megawatt ny kapasitet i

⁷¹⁰ Alternativkostnad refererer til verdien av ressursers alternative bruksområder. En arbeidstime eller en krone kan kun investeres i én ting.

⁷¹¹ The Guardian:1.

⁷¹² Aftenposten:1.

⁷¹³ NRK:4. Det er verdt å merke seg at det var FNs rasediskrimineringskomité (CERD) som bad om stans i utbyggingen. Høyesterett behandlet ikke denne anførselen om rasediskriminering da SP artikkel 27-grunnlaget førte frem. Uttalelsen fra FN kom altså på et annet ansvarsområde enn det Fosen-saken ble avgjort på.

⁷¹⁴ Rett24:2.

⁷¹⁵ Se punkt 1.2.1.

⁷¹⁶ DN:5.

vindkraftprosjekter⁷¹⁷ i Finnmark: 09.januar 2024 ble områdeplaner for tre store⁷¹⁸ vindkraftprosjekter godkjent i Lebesby i Finnmark.⁷¹⁹ Massive utbyggingsplaner for vindkraft er altså sentrert nettopp i Nord-Norge,⁷²⁰ hvor reindriften er særlig viktig og utbredt.

Selv om praksis angående forhåndstiltredelser skulle endres uten eventuelle lovendringer og saker som Fosen-konflikten muligens kunne unngås blant annet gjennom økt konsultasjon med lokalsamfunn og reindrift, vil flere rettslige problemer gjenstå:

Dersom forhåndstiltredelse *ikke* gis, vil prosjektene bli sterkt forsinket⁷²¹ – og kanskje ikke gjennomført⁷²² – dersom det må ventes mange år på rettsavklaring av gyldighetsspørsmålet gjennom skjønnsprosessen. Spørsmålet vil heller ikke nødvendigvis være *rettskraftig avgjort*.⁷²³ Slike rettslige problemer kunne avverges dersom det ble oppnådd minnelige avtaler i alle sakene, istedenfor ekspropriasjonsskjønn. Men det er ikke sikkert det er mulig og heller ikke sikkert det ville løse problemet om alle ekspropriater var fornøyde: Nær alle energiutbyggingsaker blir påklaget. Videre er det *generelt* stor grunn til å anta at arealkonflikter med bakgrunn i miljø, menneskerettigheter og energibehovet kun vil bli *flere og forsterkes*.⁷²⁴ Og ikke kun reindriften er skeptisk til eventuell vindkraftutbygging.⁷²⁵

Eksempelvis er Finnmarkseiendommen, FeFo, imot *Davvi* vindkraftverk, hvis prosjekterte 170 vindturbiner er flere enn Storheia og Roan har til sammen. Hensynene til reindrift, friluftsliv og naturvern anses mest tungtveiende⁷²⁶ og FeFo sier nei til en gang å *forhandle* med utbygger om avtale. Dersom ingen av partene gir seg, er i så fall en betydelig ekspropriasjonsskjønns sak under oppseiling, med gyldighetsspørsmålet i fokus. At vindkraftverket trolig er essensiell for regjeringens prestisjeprosjekt om elektrifisering av Melkøya – som igjen er essensielt for klimamålene – minsker ikke faren for en ny, større skjønnsprosessuell rettskonflikt.⁷²⁷

⁷¹⁷ Energifaktanorge:1.

⁷¹⁸ NVE:2.

⁷¹⁹ Energiwatch:4 .

⁷²⁰ Se punkt 4.3.2.2.

⁷²¹ Se punkt 4.3.2.3.

⁷²² Se punkt 1.2.3.

⁷²³ Se punkt 3.1.10.

⁷²⁴ Juristen:1.

⁷²⁵ Se punkt 1.2.2.

⁷²⁶ FeFo:1

⁷²⁷ Med tanke på de politiske implikasjonene kunne tenkelig staten her eventuelt selv ekspropriere grunnet viktige offentlige hensyn.

Før dette skal *Øyffjellet*-utbyggingen, en sak med betydelig likhetstrekk med Fosen-saken, prøves i førsteinstans i 2024, etter to års utsettelse.

5.2.5 Gyldighetsspørsmålet blir hverken løst i tide eller rettslig sikkert avklart

Dagens rettstilstand kan, som demonstrert i Fosen-saken, få utfall som ligner en juridisk kje-dekollisjon. Regelinteraksjonen *tillater* rask utbygging, men *forhindrer* rettsavgjørelse av utbyggingens lovlighet i ekspropriasjonsskjønnssaker i rimelig tid. Til overmål er det ikke sikkert det som blir avgjort om utbyggingens lovlighet, er rettskraftig. Det vises til punkt 5.1.1, om «fastlåsing» av gyldighetsspørsmålet.

5.2.6 Rettsvesenets tidsbruk i relasjon til forvaltningsprosesser

Tross juridiske avhandlingers tradisjonelt sterke fokus på domstolenes rolle i rettsprosesser, utgjør domstolene kun tidvis *en bit* av noen rettsprosesser. Dette gjelder også innen energitiltak. Som punktene over illustrerer, ligger det allikevel trolig et betydelig forbedringspotensial i akkurat de rettsprosessene avhandlingen beskjeftiger seg med.

Det er *begrenset* hvor fort utredningsarbeid kan gjøres med de rettslige krav som stilles til konsekvensutredninger og begrenset hvor korte klagefrister og høringsrunder eventuelt skulle kunne gjøres: Generelt har kravene til konsekvensutredninger og medvirkning kun økt i senere år. Dette er det også gode grunner til.

Rettslig avklaring i domstolene kan derimot skje raskere enn det nå gjøres i skjønnsprosessen; det er i dag *prosessuelle regler* som står i veien for raskere rettsavklaring av gyldighetstvister i store infrastrukturekspropriasjonssaker.⁷²⁸ Også dette peker mot endringer i skjønnsprosessen.

5.2.7 Sivilprosessuelle formål i møte med store ekspropriasjonsskjønnssaker

5.2.7.1 *Tvistelovens formål*

Situasjonen beskrevet i 5.1 viser at prosessreglenes interaksjon fører til *løsninger* som åpenbart strider flere av tvistelovens formål.⁷²⁹

Gyldighetsspørsmålet må gå gjennom hele skjønnsaksprosessen, som tar tid.⁷³⁰ Dette problemet avløses av mangelen på sikker *rettsavklaring* når gyldighetsspørsmålet ikke nødven-

⁷²⁸ Se punkt 3.2.3 og 5.1.1.

⁷²⁹ Tvisteloven § 1-1.

⁷³⁰ Eventuelt inkludert Høyesterett.

digvis er rettskraftig avgjort ved sakens avslutning. Både *tidsaspektet* og *rettskraftsspørsmålet* rundt gyldighetsspørsmålet i ekspropriasjonsskjønnssaker, kan dermed *generelt* kalles lite «*tillitsskapende*». Alvorligst, ved *spesifikke* utslag som Fosen-saken, kan ordningen endatil i ekstremtilfeller skape så kinkig rettsproblematikk at det inngir en *tillitskrise* til rettsstaten på samfunnsnivå.⁷³¹

Også hensynet til «*den enkeltes behov for å få håndhevet sine rettigheter*» undergraves. *Tvilen om* gyldighetsspørsmålet er rettskraftig avklart, svekker muligheten til rettighetshåndheving, fordi man i mellomtiden ikke vet hvem som har rett. Når gyldighetsspørsmålet tar så lang tid å avklare at Europas største vindkraftverk er ferdigbygget årevis før lovligheten er avklart, blir rettigheter dermed også i *mellomtiden* umulige å håndheve.⁷³² Den i common law-land ofte siterte juridiske maksimen «*justice delayed is justice denied*», virker betimelig. Hadde reindriftssamene gitt seg før Høyesterettsdommen – en distinkt mulighet for de fleste etter så mange tap, blant annet fire i ankeutvalget – hadde de aldri *fått* rett.

Skjønnsprosessens innretning motvirker dermed også tvistelovens formål om tilrettelegging for «*rask, effektiv*» tvistebehandling; som er skjønnsprosessens *hovedformål*.

5.2.7.2 Skjønnsprosessens hovedformål

5.2.7.2.1 Effektivitetsmålet

Skjønnsloven passer trolig fortsatt godt til mindre granneskjønn. Avhandlingens sentrale omdreiningspunkt, ekspropriasjonsskjønnssaker om utbygging av fornybar energi, er derimot lite egnet for den type skjønnsprosessuell behandling lovgiverne så for seg. Rettstilstanden – spesifikt skjønnsloven §§ 48 og 50 etter 1959-endringene – undergraver i store ekspropriasjonsskjønnssaker skjønnslovens spesifikke hovedformål, *effektivitetsmålet*.

Skjønnsprosessen skal gi enklere, «*hurtigere og billigere avgjørelse av spørsmålene enn ordinær sivil rettergang*».⁷³³ Det *motsatte* skjer: For store ekspropriasjonsskjønnssaker, blir behandlingen både *tregere* og mer *komplisert* enn ved allmennprosessuell behandling. Til overmål blir de rettslige konsekvensene uklare. I tillegg til å *hindre sikker rettsavklaring* kan det stilles spørsmål ved hensiktsmessigheten av skjønnsdomstolenes sammensetning i slike saker.

⁷³¹ Advokatbladet:3.

⁷³² Også etter Fosen-dommen har det tatt lang tid med oppfølging.

⁷³³ Se punkt 2.1.2.

5.2.7.2.2 Kompetansemålet

Dette punkt er *ikke* ment til forkleinelse for innsatsen skjønnsmedlemmer gjør for rettsstaten gjennom sin ekspertkunnskap og deltakelse i skjønnsprosessen: Punktet dreier seg om skjønnsdomstolenes nåværende sammensetning egner seg for behandling av de store skjønnsaker som avhandlingen omhandler – hvor særlig *gyldighetsspørsmålet* er omstridt - i møte med dagens stadig mer regelstyrte rettslige virkelighet.

Spørsmålet om skjønnsdomstolenes sammensetning alltid egner seg for behandling av ekspropriasjonsskjønnsaker, er ikke nytt. Alt på overgangen mellom 1960- og 1970-tallet satte *Fleischer* svært tydelige spørsmålstegn ved dette.⁷³⁴ Skjønnsmedlemmenes likestilling med fagdommeren i fagjuridiske spørsmål og tallmessige dominans i skjønnsaker, var som nevnt del av en ønsket demokratisering av rettsvesenet, i kjølvannet av parlamentarismens inntog.⁷³⁵ Men mye har endret seg siden 1887.

Da oreigningslova ble vedtatt og skjønnsloven § 48 endret i 1959, hadde man ingen egen forvaltningslov;⁷³⁶ forvaltningsretten hadde inntil 1950-tallet vært ansett som et underbruk av statsretten. I dag er regulering av den mastodontiske norske staten et svært ekspansivt rettsfelt. Forvaltningsrettens komplekse interaksjon med og spenningsfelter mot Norges folkerettslige forpliktelser innen særlig EØS-retten og menneskerettighetsfeltet, øker stadig i rettslig innflytelse: Et vell av nye rettskilder kommer til i et tiltakende komplisert og spesialisert rettssamfunn. Denne generelle utviklingen speiles også innen skjønnsprosessen. Gyldighetstvister i ekspropriasjonsskjønnsaker kan gjelde svært innfløkte rettsspørsmål. Dette er godt synlig gjennom behandlingen av SP artikkel 27 i Fosen-saken.

Den menneskerettslige dimensjon som nå har fått spillerom i enkelte skjønnsaker, kan også gjøre at uforenelige rettsregler – såkalt inkommensurable størrelser – får en rolle i skjønnsprosessen.

Man kan spørre seg hvor godt skodd en vanlig besatt skjønnsdomstol⁷³⁷ er til å behandle de største ekspropriasjonsskjønnsakene gyldighetstvister i særdeleshet. Skjønnsmedlemmene, vanligvis 4 av 5 av skjønnsdommerne, er stadig mer på «bortebane».

Mens skjønnsmedlemmene har en mer naturlig rolle i erstatningsetappen – *skjønnsdelen* av skjønnsaken – er det også på erstatningsfeltet mindre «skjønn» igjen. Stadig flere rettsregler

⁷³⁴ *Fleischer* (1980) s.16-18. Se også departementets syn om at overskjønnsdomstolsordning som skissert av Ekspropriasjonsutvalget, ville ha behov for flere fagjuridiske medlemmer, se punkt 3.1.5.1.

⁷³⁵ Se punkt 2.1.2.

⁷³⁶ Forvaltningslovkomiteens arbeid munnet ut i forvaltningsloven.

⁷³⁷ Se punkt 2.3.1.

har fortrenget⁷³⁸ *skjønnsmedlemmenes originale kjernekompetanse* i ekspropriasjonssakene; skjønnsvurderinger av erstatningsutmålingen. Både gyldighetsetappen og erstatningsetappen er altså langt mer rettsregelstyrt – og mindre skjønnsbasert – enn tidligere.

Økt regelstyring, større rettskildetilfang og mer kompliserte fagjuridiske spørsmål har dermed markant flyttet tyngdepunktet i ekspropriasjonsskjønnsakene til fagjuristenes banehalvdel. Ved skjønnslovens vedtakelse, skiltes det skarpt mellom fagjuridiske rettsspørsmål og skjønsspørsmål. Kompetansen er i dag likestilt mellom dommer og skjønnsmedlemmene, som er i klart flertall ved avgjørelsene. Samtidig er balansepunktet flyttet tydelig mot rettsregelstyring. Det er altså grunnlag for å stille spørsmål om ordningen bør fortsette uforstyrret, særlig for større, kompliserte ekspropriasjonssaker som i dag avholdes som skjønnsaker.

Også regjeringen virker rette oppmerksomhet mot skjønnsdomstolenes sammensetning ved avgjørelse av gyldighetstvister i ekspropriasjonsskjønn. I tiltakspakken for energi og reindrift,⁷³⁹ nevnes ambisjonen om «å sikre en hensiktsmessig sammensetning av retten».⁷⁴⁰

5.2.8 Regjeringens holdning

Statsråd Aasland sammenfattet godt tematikken jeg håper avhandlingen får tydelig frem:⁷⁴¹ Forholdet mellom skjønnsprosess, ekspropriasjon og forhåndstiltredelse, samt konsesjon, reiser komplekse juridiske problemstillinger og må betraktes som et samlet hele.

Statsråden advarte tydelig mot kun å endre *en* bit av dette rettskomplekset. Regjeringen fulgte dette opp 20. desember 2023, med en større tiltakspakke⁷⁴² for reindrift og energi, myntet på å avhjelpe politiske og rettslige problemer som er oppstått i skjæringspunktet mellom fornybar energi og reindrift. Pakken inneholdt «tiltak for å vurdere behov for regelendringer knyttet til raskere rettslig avklaring». Regjeringen vil

«i tillegg vurdere behovet for generelle *endringer i prosessreglene*, for å se på *muligheter for tidligere rettslig avklaring av ugyldighetsansøksprosesser i konsesjons- og ekspropriasjonssaker*(...)Formålet med et slikt arbeid vil være å vurdere hvordan slike saker kan avgjøres *så tidlig som mulig med bindende virkning*, og med en *hensiktsmessig sammensetning av retten*.» (mine uthevinger).

⁷³⁸ Se *Fleischer* (1980) s.17-18.

⁷³⁹ Regjeringen:6.

⁷⁴⁰ Se neste punkt, 5.2.8.

⁷⁴¹ Se sitat i punkt 1.2.4.

⁷⁴² Regjeringen:6.

Det er svært oppløftende at det som hele tiden har vært avhandlingsarbeidets bakenforliggende hypotese, nå svært tydelig kommer til uttrykk hos regjeringen. Det står å håpe at dette lovgivningsarbeidet vil være en prioritert arbeidsoppgave for regjeringen og Stortinget. Spesifikt er nettopp svakhetene avhandlingen påpeker, eksplisitt adressert i tiltakspakken:

Det skal vurderes endringer i *prosessreglene*, for å avklare *gyldighetsspørsmålet så tidlig som mulig*, med *bindende virkning*, samt med hensiktsmessig *retts sammensetning*. Avslutningsvis kommenteres derfor kort *lovendringer* som etter mitt skjønn bør vurderes, punkt 5.3 under og noen grovskårne, alternative idéskisser til slike endringer, punkt 5.4.

5.3 Hvilke lovendringer bør vurderes?

5.3.1 Forhåndstiltredelse

Som diskutert⁷⁴³ ønsket flere partier på Stortinget å endre adgangen til forhåndstiltredelse i reindriftssoner. Som målbåret av regjeringen og stortingsflertallet, vil en slik endring kunne ha betydelige – og kanskje mest av alt *usikre* – konsekvenser.⁷⁴⁴

Det er samtidig klart at situasjonen som er oppstått på Fosen er uholdbar og at lignende tilfeller for fremtiden bør unngås. Skal forhåndstiltredelsesreglene endres, er det at gyldighetsspørsmålet må *avklares rettslig* før tiltredelse etter mitt syn den rimelige innskrenkningen: Det ville være mindre problematisk å gi forhåndstiltredelse når kun *erstatningsutmålingen* gjenstod å fastsette.⁷⁴⁵

Om eventuell innskrenkning i forhåndstiltredelsesadgangen også skal gjelde *generelt*, kun i *reindriftssoner*, eller eventuelt en norm der det vurderes at menneskerettslige problemstillinger vil kunne ha en fremtredende rolle, vil være et annet spørsmål.

Men slik endring kommer med potensielle følgefeil for energiutbygging. Oppdeling og skille mellom gyldighetsetappen og erstatningsutmålingsskjønn som punkt for når forhåndstiltredelse kan gis, leder naturlig videre til behovet for å få avklart gyldighetsspørsmålet *raskere*.

En slik regel, at samtykke til forhåndstiltredelse kunne gis på vilkår av at gyldighetsspørsmålet var endelig og rettskraftig avklart, ville gi innebygget insentiv til å få avgjort gyldighets-

⁷⁴³ Se punkt 4.3.2.1.

⁷⁴⁴ Se punkt 1.2.3.

⁷⁴⁵ Dette ville da, som nå, låse ekspropriasjonen til å akseptere erstatningssummen, dersom ekspropriasjonen alt er gjennomført når erstatningen er endelig avklart.

spørsmålet raskere. Utbygginger ville ikke kunne gå i gang – eventuelt ville det være avklart at det *ikke* kunne bygges eller ekspropriasjonsvedtak måtte *modifiseres* – før ekspropriasjonens lovlighet var avklart. Slik eventuell endring ville da måtte vedtas samtidig som endringer for raskere avgjøring av gyldighetsspørsmålet i energiutbyggingssaker.

5.3.2 Gyldighetsspørsmålet bør kunne avklares raskere for større skjønn

Høyesterett påpekte allerede i 1982 at skjønnsloven § 48 passet dårlig «*i hvert fall i større skjønn som det nærværende*». ⁷⁴⁶ Nødvendigheten av raskere gyldighetsavklaring, som pekt på i avhandlingen, har nå nådd Stortinget og regjeringen. Stortingsflertallet uttalte i forbindelse med avvisningen av mindretallets ønske om særskilt endring i forhåndstiltredelsespraksisen,

«likevel kan være nødvendig å se på endringer og forbedringer i rammeverket for hvordan sakene behandles, for eksempel spørsmålet om hvorvidt gyldigheten av et vedtak tidligere kan bli avklart i rettssystemet.» ⁷⁴⁷

Flertallet påpekte videre at

«det ikke er noen heldig situasjon når man kan få en sak der domstolene legger til grunn at konsesjonsvedtak er ugyldig mange år etter at vedtakene ble fattet, og etter at anleggene er bygd.»

Olje- og energiminister Aasland uttalte i samme anledning at det kan

«være nødvendig å se på endringer og forbedringer i rammeverket for hvordan sakene behandles, f.eks. spørsmålet om hvorvidt gyldigheten av et vedtak kan bli avklart i rettssystemet tidligere». ⁷⁴⁸

Som et av *avhandlingens hovedanliggender* er det vanskelig å være uenig. Dagens system, hvor gyldighetsspørsmålet er låst til sendrektig behandling ⁷⁴⁹ innen skjønnsprosessen ⁷⁵⁰ der skjønnet fremmes til behandling, bør endres. Nettopp slik endring, er nå blant tiltakene regjeringens nevnte tiltakspakke skal utrede. ⁷⁵¹

⁷⁴⁶ Rt.1982 s.241 side 253 IV c).

⁷⁴⁷ Innst.483 L (2022-2023) s.4, punkt 2.2.

⁷⁴⁸ Stortinget:7.

⁷⁴⁹ HR-2018-862-U.

⁷⁵⁰ Se punkt 5.1.1 og 3.2.3.

⁷⁵¹ Regjeringen:6.

5.3.3 Gyldighetsspørsmålet bør entydig rettskraftig avgjøres

5.3.3.1 Rettskraft mellom partene

Rettskraftsspørsmålet er som påvist⁷⁵² et vedvarende juridisk usikkerhetsmoment som også spesifikt bør adresseres ved lovendring. Dette har departementet også signalisert, ved at lovendringsarbeidet skal vurdere muligheter som kan bevirke at gyldighetstvister avgjøres så tidlig som mulig «med bindende virkning».⁷⁵³

Skjønnslovutvalget mente gyldighetsspørsmålet *blir* rettskraftig avgjort etter gjeldende rett, men også at dette burde «uttrykkelig sies i loven».⁷⁵⁴ Utvalget foreslo en revidert bestemmelse som ville klargjort at gyldighetstvister skulle avgjøres i hele sin utstrekning under skjønns-saken og kun denne.⁷⁵⁵ Skjønnsdomstolen ville altså fått den eksklusive kompetanse den ikke har i dag.⁷⁵⁶ Dette ville løse *rettskraftsspørsmålet*, men ikke det nå politisk uttalte målet om at *gyldighetsspørsmålet* skal avgjøres «så tidlig som mulig». Dette må løses med koordinerte, sammenfallende endringer, se punkt 5.4.

5.3.3.2 Rettskraft mellom ekspropriat og offentlig vedtaksmyndighet⁷⁵⁷

Også i forholdet mellom *ekspropriat og offentlig* vedtaksmyndighet for ekspropriasjonsvedtaket, bør gyldighetsspørsmålet eksplisitt og rettskraftig avgjøres innen ekspropriasjonsskjønns-saker. Dette kan eksempelvis løses ved tvunget prosessfellesskap,⁷⁵⁸ mellom ekspropriet og staten eller lignende løsning hvor staten trekkes inn som part ved gyldighetstvister.

5.3.4 Sakskostnadsordningen

Sakskostnadsordningen⁷⁵⁹ er et relevant element for avhandlingens problematikk. Ekspropria-ten slipper i utgangspunktet risiko for sakskostnader i skjønnsprosessen. Gyldighetsspørsmålet «låses» dermed normalt til skjønnsprosessens regler. Om sakskostnadsordningen eventuelt bør tilpasses nye prosessregler, kommenteres i punkt 5.4.2.1.

⁷⁵² Punkt 3.1.10.

⁷⁵³ Regjeringen:6.

⁷⁵⁴ NOU 1993:35 s.132, punkt 6.2.2.6.

⁷⁵⁵ Forslag til ny skjønnsloven § 52 andre ledd første setning, NOU 1993:35 s.143, punkt 6.3.

⁷⁵⁶ Se punkt 3.2.1.2.

⁷⁵⁷ I våre saker som oftest staten.

⁷⁵⁸ Se punkt 3.3.1.

⁷⁵⁹ Se punkt 2.2.3

5.3.5 Hensiktsmessig sammensetning av retten

Som påpekt av regjeringen og under punkt 5.3.5.2, kan det tenkes *sammensetningen* av retten som avgjør gyldighetsspørsmålet, bør være annerledes enn dagens ordning. Om løsningene for å oppnå de ovennevnte målene bør skje rent *allmennprosessuelt* eller fortsatt innen en modifisert skjønnsprosess med lik ordning for antall *skjønnsmedlemmer og fagdommere, vil være et viktig relatert spørsmål*. Dette kommenteres under, i punkt 5.5.2.1.

5.4 Mulige løsninger

5.4.1 Generelt

Avhandlingens bakteppe er store ekspropriasjonsskjønnsaker omhandlende energiutbygging: Både avhandlingens eksempler og drøftelser har overveiende konsentrert seg om denne typen saker. Også løsningsforslagene har den bakgrunn. Det er de helt store skjønn som passer dårligst inn i skjønnsloven,⁷⁶⁰ også opp mot skjønnslovens to hovedformål.⁷⁶¹

Et spørsmål for eventuelle lovendringer er dermed hvor *generelle eller spesifikke* disse skal være. Regjeringen uttalte at «lovendringer vil gjelde for konsesjons- og ekspropriasjonssaker generelt»,⁷⁶² og løsningsforslagene må leses med det forbeholdet.

Etter mitt syn er utbygging av ny fornybar energi og nett i det kommende halve tiår – inklusive landbasert vindkraft – så nasjonalt viktig⁷⁶³ at det *kan* rettferdiggjøre eventuelle særordninger for slik utbygging, om nødvendig. Om mulige endringer *burde* gjelde ekspropriasjonsskjønn av en *viss størrelse* generelt, kun *energirelaterte* skjønn, eller derimot helt *generelt*, vurderes ikke. Kanskje vil generelle endringer måtte suppleres med noen konkrete tilpasninger i lov eller endret praksis.

Noen skisserte muligheter følger under. Løsningene må antagelig bestå av *flere koordinerte, samtidige* lovendringer. Ulike *kombinasjoner* kan være mulige, kanskje nødvendige. Det er vanskelig for én person å se alle potensielle fallgruver, og det oppstår tålelig sikkert problemstillinger som ikke overskues i avhandlingen. Konkrete, detaljerte løsningsmodeller overlates

⁷⁶⁰ Slik også Høyesterett, Rt.1982 s.241 side 253 IV c).

⁷⁶¹ Punkt 5.2.7 jf. 2.1.2

⁷⁶² Regjeringen:6.

⁷⁶³ Uunnværlig hvis det skal være noen som helst realisme i 55 % kutt i CO2-utslipp innen 2030 det brede politiske flertall står bak.

Olje- og energidepartementet og Justisdepartementets lovavdeling. Eventuelle *særordninger* vil uvegerlig føre til *avgrensningsspørsmål*.⁷⁶⁴

5.4.2 Reformløsninger

5.4.2.1 Reform av skjønnsprosessen: Retur til skjønnslovens opprinnelige system

Det kanskje enkleste og mest naturlige vil være retur til skjønnslovens opprinnelige ordning. Tvist om gyldighetsspørsmålet etter skjønnsloven § 48 ble altså frem til 1959⁷⁶⁵ alltid avgjort ved kjennelse, som kunne *ankes* etter allmennprosessuelle regler og ble *rettskraftig* avgjort.

En avart av dette, kunne være at gyldighetstvister utskilles til allmennprosessuell prøving alt fra første instans.⁷⁶⁶ Kun fagdommere ville tidvis håndtere kompliserte fagjuridiske gyldighetsspørsmål. Dette kunne gjelde *generelt*, eller *kun* gjeldende større ekspropriasjonsskjønnsaker, eventuelt kun angående energiutbyggingsprosjekter.⁷⁶⁷ Systemet kunne inkludere en rimelig, preklusiv frist for ekspropriat om å begjære prøving av gyldighetsspørsmålet. Videre ville det være mest naturlig om gyldighetsprøvingen, med utspring i ekspropriasjonsskjønnsaken, fortsatt var underlagt saksomkostningsordningen for ekspropriasjonsskjønn.⁷⁶⁸

Noen jurister har tatt til orde for at gyldighetsspørsmålet ikke burde være gjenstand for prøving i skjønnsprosessen overhodet og at ekspropriater som ønsker utfordre ekspropriasjonsvedtakets gyldighet, må gjøre dette som gyldighetssøksmål på egen risiko. Dette er *normen* der private angriper offentlige vedtaks gyldighet ved søksmål. Også rettighetshavere som rammes av inngripende ekspropriasjonslignende vedtak, må finne seg i dette.⁷⁶⁹ Det er allikevel en rekke innsigelser mot en slik løsning, som ytterligere vil senke mulighetene til å utfordre offentlige myndigheters vedtak. Dette skjer allerede sjeldnere,⁷⁷⁰ og sakskostnader har økt drastisk i nyere tid.⁷⁷¹

Ved allmennprosessuell prøving ville også tvistelovens klarere, mer reglementerte saksforberedelsesregler komme til anvendelse, som trolig vil være fordelaktig slike saker. Skjønnsloven har ingen regler for avslutning av saksforberedelsen, noe som etter sigende tidvis gjør at helt nye elementer trekkes inn i skjønnsaken under forhandlingene. Det finnes også klare ek-

⁷⁶⁴ Dette kan også berøre sakskostnadsordningen, se punkt 2.2.3. Visse parametere for særbehandling ville da måtte gjelde; eksempelvis begrenset til utbygginger av en viss størrelse, målt i kapasitet, arealbruk eller kostnadsramme, eller kombinasjoner av disse.

⁷⁶⁵ Se punkt 3.1.5.1.

⁷⁶⁶ Saker kunne også overføres til allmennprosessuell prøving etter tidligere § 50.

⁷⁶⁷ Her som i andre løsninger vil avgrensningen være et eget spørsmål.

⁷⁶⁸ Se punkt 2.2.3

⁷⁶⁹ HR-2007-1598-A avsnitt 48, jf. tvisteloven §§ 20-1(1) og 20-2(1).

⁷⁷⁰ Rett24:3.

⁷⁷¹ Rett24:4.

sempler på at store mengder nye bevis har kommet inn i saken kort tid før forhandlingene, som har ført til langvarige utsettelse av skjønnsaker.⁷⁷²

Om ikke-ekspropriater fortsatt kunne angripe gyldighetsspørsmålet, eller spørsmålet kun skulle avklares i skjønnsaken,⁷⁷³ vil være et rettspolitisk relatert spørsmål: Ideelle interesser må muligens kunne ha en selvstendig rolle, selv om rettighetshaverne er fornøyde. En eventuell slik tilgang måtte i så fall koordineres med det nye system. Eventuell mulighet til forening av saker mellom ekspropriater og ikke-ekspropriater ville ved allmennprosessuell prøving være innenfor nåværende tvisteloven § 15-6 første setning.

Denne løsningen ville tilrettelegge for *raskere, allmennprosessuell* prøving av gyldighetsspørsmålet, som ble eksplisitt og *rettskraftig avgjort*, uten å måtte gjennomføre fullstendig skjønn, overskjønn og eventuell anke til Høyesterett over overskjønnet.

Dette vil etter min vurdering gagne både begge partene og samfunnet. Etter gyldighetsetappen var fullført, ville ved gyldig ekspropriasjonsvedtak skjønnsbegjæring fremmes til behandling og sendes tilbake til skjønnsdomstolen,⁷⁷⁴ for erstatningsutmåling.

5.4.2.2 *Bruk av jordskiftelovens system*

En mulig svakhet ved systemet skissert over, er at det kan tenkes store mengder anker. Dette ville kunne sinke mer ordinære skjønnsaker, som ligner lite på Fosen- eller Alta-sakene. En annen løsning kunne være å benytte jordskiftelovas system, såkalt «forhåndsanke».

Utgangspunktet er at det kun kan ankes «*når jordskifteretten har avgjort heile saka*».⁷⁷⁵ Men det finnes unntak: Jordskifteretten kan selv «*gjere vedtak om at det kan ankast før heile saka er avgjort*».⁷⁷⁶

Retten kan dermed bestemme hvilke saker som er så vidt tvilsomme spørsmål at bør kunne ankes allmennprosessuelt og avgjøres særlig. Et slikt system kunne formodentlig også relativt enkelt tilpasses skjønnsprosessen. Det vil antagelig være relativt begrenset antall saker det vil være snakk om. Et mulig minus ved løsningen vil være en viss mangel på *rettssikkerhet* og disposisjonsfrihet for ekspropriaten. Også i Fosen-sakskomplekset var noen rettsavgjørelser

⁷⁷² Slik Øyffjellet, beslutning om omberømmelse; 17-181557SKJ-THEL/TSNS.

⁷⁷³ Slik Skjønnslovutvalget tok til orde for, jf. NOU 1993:35 s.131-132.

⁷⁷⁴ Dersom man ikke også ville reformert dette systemet, gitt de stadig mer kompliserte rettsreglene også på erstatningsfeltet.

⁷⁷⁵ Jordskiftelova § 8-2 første ledd.

⁷⁷⁶ Jordskiftelova § 8-2 tredje ledd første setning.

forut for Fosen-dommen mindre i tvil rundt gyldighetsspørsmålet enn det senere ble funnet grunnlag for.

5.4.2.3 Opprettelse av nytt system?

Andre potensielle løsninger ville kunne være bruk av ny eller eksisterende *særdomstol, ekspertutvalg eller nemnd*, kombinert med allmennprosessuell ankemulighet til høyere domstolsnivå. Eksempelvis kan Utmarksdomstolens avgjørelser ankes direkte til Høyesterett. Avgjørelser fra noen offentlige myndighetsorganer kan ankes direkte til lagmannsretten.⁷⁷⁷

Tanker om slike løsninger innen energiskjønn er ikke nye. Ved skjønnslovreformen av 1973 spilte både Advokatforeningen og andre inn tanker om en spesialordning for større vassdragsskjønn.⁷⁷⁸ Flere av våre naboland holder seg med løsninger utenfor allmennprosessuelle domstoler som tillater at betydelig flere forvaltningssaker og miljøsaker behandles, enn i Norge.⁷⁷⁹ Avvikende tanker fra generalistdomstoler har tradisjonelt funnet skrint jordsmonn i Norge. Men situasjonen⁷⁸⁰ rettferdiggjør kanskje unntak.

5.4.3 Løsninger hovedsakelig innenfor gjeldende skjønnsprosessordning

5.4.3.1 Direkte anke til Høyesterett

Det finnes generell hjemmel for direkte anke til Høyesterett,⁷⁸¹ men den gjelder trolig ikke skjønnsaker. Reindriften forsøkte slik anke i 2017, men dette ble avvist.⁷⁸² Det virker også tvilsomt om det er *anledning* til direkte anke over gyldighetsspørsmålet til Høyesterett etter gjeldende rett, der skjønnet fremmes.⁷⁸³ Adgangen gjelder «*anke over dom som ellers hører under lagmannsrett*». Etter ordlyden kan ikke skjønnsavgjørelser som fremmer skjønnet inkluderes her,⁷⁸⁴ og Høyesterett virker å holde seg klart innenfor ordlyden.⁷⁸⁵ Lagmannsretten avviste som nevnt særskilt anke over gyldighetsspørsmålet før hele skjønnet var avhjemlet i Fosen-saken og lagmannsrettens avgjørelse ble klart stadfestet av ankeutvalget.⁷⁸⁶

⁷⁷⁷ Jf. eksempelvis konkurranseloven § 39 fjerde ledd.

⁷⁷⁸ NOU 1993:35 s.17.

⁷⁷⁹ Se henholdsvis *Nylund* og *Smith* i *Smith mfl.*, s.25-27, s.65-92.

⁷⁸⁰ Se punkt 1.2.1.

⁷⁸¹ Tvisteloven § 30-2 første ledd.

⁷⁸² HR-2017-2278-U.

⁷⁸³ Der skjønnet nektes fremmet i tingretten, kunne det tenkes, jf. skjønnsloven § 48 andre ledd og tvisteloven § 30-2 første ledd.

⁷⁸⁴ Slik også *Aasbrenn*: «Heller ikke ved begjæring om overskjønn(...)er det adgang til direkte anke». N.2 til tvisteloven § 30-2.

⁷⁸⁵ Se HR-2020-1402-U.

⁷⁸⁶ Jf. HR-2018-862-U.

Direkte anke ble brukt i Alta-saken, men var den gang kontroversielt.⁷⁸⁷ Direkte anke til Høyesterett ville fordre meget grundig gjennomgang av saken i tingretten, gitt at Høyesterett som prejudikatsdomstol ikke har direkte bevisføring. Det burde forutsette *tre fagdommere* i saken. Dersom saken går som ekspropriasjonsskjønnsak etter *ellers uendret* skjønnslov,⁷⁸⁸ er det *muligens* ikke anledning til mer enn én fagdommer i tingretten⁷⁸⁹ etter gjeldende rett.

Også at bestemmelsen kun tillater saker som «*reiser særlig viktige prinsipielle spørsmål*»,⁷⁹⁰ kan sperre for direkte anke til Høyesterett. Selv store ekspropriasjonsskjønn vil oftest kun være konkret, ikke *prinsipielt*, viktige.

Å benytte Høyesterett til avklaring av viktige juridisk vanskelige spørsmål raskt, har historisk tradisjon. Grunnloven § 83 åpner også for *Stortingets* anledning⁷⁹¹ til å spørre Høyesterett til råds for raskere rettsavklaring⁷⁹² av særlig viktige saker.⁷⁹³

5.4.3.2 Hastesak: Adgang til prioritert tvisteløsning

En lignende løsning, i mulig kombinasjon med andre tiltak, kunne være stortingsvedtak, instruksjon eller klare politiske signaler om at avklaring av gyldigheten til offentlige vedtak som tillater ekspropriasjon til fornybare energitiltak av en viss størrelse, skal *særlig prioriteres* i domstolsbehandlingen.⁷⁹⁴

Dette måtte i så fall følges opp med interne retningslinjer for domstolenes virksomhet i slike saker og eventuelt beskrevet *mønsterpraksis* for gjennomføring av større ekspropriasjonsskjønnsaker, gitt skjønnslovens enklere prosessregler.⁷⁹⁵

⁷⁸⁷ Se *Eckhoff* (1982), s.339–340.

⁷⁸⁸ Og ikke allmennprosessuelt søksmål eller en nyordning.

⁷⁸⁹ *Slik Backer*, s.300, n.46. Referansen til skjønnsloven § 4 skal trolig være til § 5 første ledd.

⁷⁹⁰ Tvisteloven § 30-2 første ledd, andre setning.

⁷⁹¹ Bestemmelsen kunne allikevel benyttes dersom Stortinget fattet eller sanksjonerte NVEs vedtak om store energiutbygginger; dette skjer for større petroleumssaker.

⁷⁹² Rådgivende uttalelse.

⁷⁹³ Bestemmelsen er blitt anvendt ti ganger til sammen, kun tre etter parlamentarismens innføring. Etter lang tids dvale ble adgangen benyttet i 2021, se HR-2021-655-P.

⁷⁹⁴ Disse måtte naturligvis ikke støte mot maktfordelingsprinsipper mellom utøvende eller lovgivende og den dømmende makt.

⁷⁹⁵ Jf. skjønnsloven §§ 21 og 22.

5.5 Avsluttende bemerkninger

Det henvises til det som er skrevet i 4.3.2.4. Avvergelse av nye Fosen-saker må *primært* skje *før* domstolene blir involvert, gjennom tillitsvekkende interaksjon og forvaltningsprosesser. Avhandlingens hovedproblemstilling, den nåværende skjønnsprosessens egnethet til å tilrettelegge for betydelig energiutbygging i de kommende årene, viser det seg et litt nedslående bilde. Hypotesen omkring skjønnsloven § 48 virker langt på kunne bekreftes.⁷⁹⁶ Prosessen lider av svakheter, dels grunnet å være tilpasset en langt enklere tid, juridisk sett. Samtidig er det ikke nødvendigvis slik at man må finne opp det juridiske hjul på nytt for å løse problemene på en tilfredsstillende måte, det er *noen hovedhensyn* som må ivaretas.⁷⁹⁷ Rettstilstanden bør endres gjennom lovgivningsprosessen, helst så hurtig som praktisk mulig.

Gyldighetsspørsmålet må *raskere avklares* i store energi- og infrastrukturutbygginger og må bli *entydig rettskraftig avgjort*, også i *relasjon til vedtaksmyndigheten*, når spørsmålet er eksplisitt behandlet i rettskraftige rettsavgjørelser.

Det er heller ikke slik at kun utbyggere, staten, industri og næringslivsinteresser hadde vært tjent med endringer på dette feltet. Som Fosen-saken ettertrykkelig demonstrerer og avhandlingen har vektlagt, hadde *alle* vært tjent med raskere rettsavklaring av slike store energiutbyggingssaker – både *partene og samfunnet*.

⁷⁹⁶ Se punkt 1.1.

⁷⁹⁷ Se punkt 5.3.

6 KILDELISTE

6.1 Folkerettslig bindende avtaler avtaler

1966 Den internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter ("SP").

6.2 Lover og forskrifter

6.2.1 Grunnloven

1814 LOV-1814-05-17 Kongeriket Norges Grunnlov

6.2.2 Norske lover

6.2.2.1 Gjeldende lover

1912 LOV-1912-06-28-4 Lov om tilvirking, innførsel og beskatning av øl

1917 LOV-1917-06-01-1 Lov om skjønn og ekspropriasjonssaker (skjønnsprosessloven) («Skjønnsloven» i oppgaven, per vanlig bruksform)

1918 LOV-1915-08-13-5 Lov om domstolene (domstolloven)

1959 LOV-1959-10-23-3 Lov om oreigning av fast eiendom (oreigningslova)

1961 LOV-1961-06-16-15 Lov om rettshøve mellom grannar (grannelova)

1963 LOV-1963-06-21-23 Lov om vegar (veglova)

1967 LOV-1967-02-10 Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven)

1984 LOV-1984-04-06-17 Lov om vederlag ved oreigning av fast eiendom (ekspropriasjonerstatningslova)

1990 LOV-1990-06-29-50 Lov om produksjon, omforming, overføring, omsetning, fordeling og bruk av energi m.m. (energiloven)

1992 LOV-1992-06-26-86 Lov om tvangsfullbyrdelse (tvangsfullbyrdelsesloven)

1999 LOV-1999-05-21-30 Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

2004 LOV-2004-03-05-12 Lov om konkurranse mellom foretak og kontroll med foretakssammenslutninger (konkurranseloven)

2005 LOV-2005-05-20-28 Lov om straff (straffeloven)

2005	LOV-2005-06-17-90	Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)
2007	LOV-2007-06-15-40	Lov om reindrift (reindriftsloven)
2008	LOV-2008-06-27-71	Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)
2010	LOV-2010-06-04-21	Lov om fornybar energiproduksjon til havs (havenergilova)
2013	LOV-2013-06-21-100	Lov om fastsetjing og endring av eigedoms- og rettshøve på fast eigedom m.m. (jordskiftelova)
2015	LOV-2015-05-22-33	Lov om Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM-loven)
2021	LOV-2021-06-18-99	Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (åpenhetsloven)

6.2.2.2 Opphevede lover

1915	LOV-1915-08-13-6	Lov om rettergangsmåten for tvistemål (tvistemålsloven)
------	------------------	---

6.2.3 Norske forskrifter

2019	FOR-2019-10-31-1455	Delegering av myndighet etter energiloven til Norges vassdrags- og energidirektorat
------	---------------------	---

6.3 Forarbeider

1911	Ot.prp.nr.38 (1911)	Om utførelse av civilprosessreformens bilove (link)
1916	Ot.prp.nr.19 (1916)	Om utførelse av 1) en lov om skifte- og konkurssaker, 2) en lov om skjønn, ekspropriasjonssaker og odelsløsning og 3) en lov om vidners og sakkyndiges godtgjørelse m. v. (link)
1954	NUT 1954:1	Utkast til lov om ekspropriasjon av fast eiendom m.v.
1957	Ot.prp.nr.43 (1957)	Om lov om ekspropriasjon av fast eiendom.
1971	Ot.prp.nr.56 (1970–1971)	Om lov om erstatning ved ekspropriasjon av fast eiendom.
1982	Ot.prp.nr.62 (1981–1982)	Om endringer i lov 1. juni 1917 nr. 1 om skjønn og ekspropriasjonssaker m.m. (overskjønn og saksomkostninger)
1991	Ot.prp.nr.65 (1990-1991)	Om lov om tvangsfullbyrding og midlertidig sikring (tvangsfullbyrdingsloven)
1993	NOU 1993:35	Lov om skjønnsprosess

1999	NOU 1999:29	Varederivater
2001	NOU 2001:32 bind A	Rett på sak: Lov om tvisteløsning (tvisteloven)
	NOU 2001:32 bind B	Rett på sak: Lov om tvisteløsning (tvisteloven)
2005	Ot.prp.nr.51 (2004-2005)	Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)
2005	Ot.prp.nr.74 (2005-2006)	Om lov om endringer i tvisteloven (endringer i straffeprosessloven og andre lover)
2017	Prop.33 L (2016–2017)	Endringer i rettergangslovgivningen mv. (organiseringen av den sivile rettspleien på grunnplanet)
2019	NOU 2019:5	Ny forvaltningslov - Lov om saksbehandlingen i offentlig forvaltning (forvaltningsloven)
2022	NOU 2022:6	Nett i tide – om utvikling av strømmettet
2023	NOU 2023:3	Mer av alt – raskere - Energikommisjonens rapport
2023	Innst.483 L (2022-2023)	Innstilling fra energi- og miljøkomiteen om Endringer i energiloven og plan- og bygningsloven (vindkraft på land)

6.4 Rettsavgjørelser

6.4.1 Norges Høyesterett

1968	Rt.1968 s.429 A	<i>Altevatn</i>
1973	Rt.1973 s.686 A	
1975	Rt.1975 s.965 K	
1980	Rt.1980 s.569 A	<i>Altakjennelsen</i>
1982	Rt.1982 s.241 P	<i>Altasaken</i>
1988	Rt.1988 s.1327 A	<i>Reksten</i>
1990	Rt.1990 s.69 A	
1999	HR-1999-313-K	
2006	HR-2006-2033-A	<i>Hvaler-dommen II</i>
2007	HR-2007-326-A	<i>Trallfa</i>
	HR-2007-1598-A	<i>Melland Naturreservat</i>
2008	HR-2008-2175-S	

2009	HR-2009-1825-A	<i>Hakloa</i>
2015	HR-2015-1153-A	
2015	HR-2015-2103-A	
2017	HR-2017-1308-U	<i>Fosen – tvangsfullbyrdelse av forhåndstiltredelse</i>
	HR-2017-2278-U	<i>Fosen – direkte anke til Høyesterett av gyldighetsspørsmålet</i>
2018	HR-2018-862-U	<i>Fosen – overskjønn eller anke direkte mot fremme av skjønn</i>
	HR-2018-1833-U	<i>Fosen – tvangsfullbyrdelse av vedtak om forhåndstiltredelse</i>
2020	HR-2020-2268-U	<i>Fosen – ankefremmelse til behandling i Høyesterett</i>
2020	HR-2020-1402-U	
2021	HR-2021-655-P	<i>Høyesteretts betenkning om EUs fjerde jernbanepakke</i>
	HR-2021-1429-A	<i>Saarivuoma</i>
	HR-2021-1975-S	<i>Fosen-dommen</i>
2022	HR-2022-1271-A	
2022	HR-2022-1689-U	<i>Partshjelp Øyffjellet</i>
2022	HR-2022-2479-A	
2023	HR-2023-1364-U	
2023	HR-2023-1787-U	
2023	HR-2023-1788-J	

6.4.2 Underrettspraksis

6.4.2.1 Lagmannsrettssaker

1995	LB-1995-1430
1999	LG-1999-625
2006	LB-2006-128897
2014	LG-2013-184173
2018	LF-2018-34498
2018	LB-2018-144663
2020	LB-2020-134910
2022	LH-2022-71446

6.4.2.2 Tingrettssaker

2017 TINTR-2014-136323-1

2018 TINTR-2014-136323-2

2022 17-181557SKJ-THEL/TSNS.

6.5 Forhandlinger, uttalelser og dokumenter fra offisielle kilder

Dokument 3:5(2013-2014)

https://www.stortinget.no/Global/pdf/Dokumentserien/2013-2014/3_5.pdf

Stortinget: Møte fredag den 9. juni 2023

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2022-2023/refs-202223-06-09/?m=8&c=False>

Pressemelding: Tiltakspakke for reindrift og energi.

<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/tiltakspakke-for-reindrift-og-energi/id3019596/?expand=factbox3019605>

6.6 Litteratur

Benevnelse

Litteratur

Alten (1960)

Alten, Edvind: «Skjønnsloven : med kommentar av E. Alten». 4.utg, Aschehoug, 1960.

Aasbrenn (2023)

Aasbrenn, Gjermund: «Tvisteloven». Digital kommentarutgave. Karnov Group Norway. Oppdatert per 07.11.2023

Ankerud (2019)

Ankerud, Anja i Stavang, Endre (red.): «Ekspropriasjon», 3.utg.. Cappelen Damm, 2019.

- Augdahl* (1961) *Augdahl, Per: «Norsk civilprosess», 3.utg. Holbæk Eriksen, 1961.*
- Backer* (2022) *Backer, Inge Lorange: «Fosen-dommen: prosessuelle og forvaltningsrettslige sider». Lov og Rett, vol. 61, 2022/5, s. 281–300.*
- Broch Hauge mfl.* (2021) *Broch Hauge, Katrine; Holth, Fredrik; Wang Larsen, Ingrid: «Ekspropriasjonsrett - kort forklart». Universitetsforlaget, 2021.*
- Dragsten/Vislie* (1984) *Dragsten, Sverre; Vislie, Ingolf: «Skjønnsloven: Kommentartutgave », 1.utg. Tanum-Norli, 1984.*
- Eckhoff* (1945) *Eckhoff, Torstein: «Rettskraft», 1.utg. Tanum, 1945.*
- Eckhoff* (1982) *Eckhoff, Torstein: «Alta-dommen». Lov og Rett, vol.21 1982/7, s. 339–353.*
- Eckhoff* (2001) *Eckhoff, Torstein: «Rettskildelære», 5.utg. ved Jan Helgesen (red.) Universitetsforlaget, 2001.*
- Fleischer* (1980) *Fleischer, Carl August: «Skjønnsprosess», 1.utg. Universitetsforlaget, 1980.*
- Fjordbo* (2022) *Fjordbo, Gullik: «Hensynet til reindriften i vindkraftsaker». Sjørettsfondet, 2022. Marfus nr. 559.*
- Fleischer* (1981) *Fleischer, Carl August: «Anvendelse og fortolkning av dommer», 1.utg. Universitetsforlaget, 1981.*
- Hagerup* (1918) *Hagerup, Francis «Den Norske Civilproces», 3.utg. Aschehoug, 1918.*
- Høgberg* (2019) *Høgberg, Alf Petter i Høgberg, Alf Petter (red.); Øyrehagen Sunde, Jørn (red.): «Juridisk metode og tenkemåte», 1.utg. Universitetsforlaget, 2019.*

- Keiserud/Bjella* (2015) *Keiserud, Erik; Bjella, Kristin: «Oreigningsloven: Kommentartutgave.»*, 3.utg. Universitetsforlaget, 2015.
- Langeland* (2017) *Langeland, Nils Rune i Mestad, Ola (red.); Michalsen, Dag (red.): «Grunnloven, historisk kommentartutgave 1814-2020»*, 1.utg. Universitetsforlaget, 2021.
- Lie* (2017) *Lie, Nils Erik: «Skjønnsprosessloven: Kommentartutgave»*, 1.utg. Universitetsforlaget, 2017.
- Lie* (2019) *Lie, Nils Erik i Stavang, Endre (red.): «Ekspropriasjon»*, 3.utg.. Cappelen Damm, 2019.
- Nisja/Shetelig* (2016) *Nisja, Ola Ø.; Shetelig, Kaare Andreas: «Rettskraft»*. Jussens Venner vol.51/6, s. 363–382, 2016.
- Reiten* (2023) *Reiten, Magne: «Skjønnsprosessloven»*, digital kommentartutgave. Karnov Group Norway. Oppdatert per 04.05.2023
- Schei mfl.* (2013) *Schei, Tore; Bårdsen, Arnfinn; Bugge Nordén, Dag; Reusch, Christian; Øie, Toril Marie: «Tvisteloven: Kommentartutgave. Bind I»*, 2.utg. Universitetsforlaget, 2013.
- Skeie* (1935) *Skeie, Jon: «Den norske civilproces: Bind III»*, 1.utg. Norli, 1935.
- Skeie* (1940) *Skeie, Jon: «Den norske civilproces: Bind II»*, 2.utg. Norli, 1940.
- Skoghøy* (2017) *Skoghøy, Jens Edvin A: «Tvisteløsning»*, 3.utg. Universitetsforlaget, 2017.
- Smil* (2017) *Smil, Vaclac: «Energy and Civilization: A history»*, 1.utg. The MIT Press, 2017.
- Smith mfl.* (2022) *Nylund, Anna; Smith, Eivind i Smith, Eivind (red.): «Våre perifer domstoler»*, 1.utg. Fagbokforlaget, 2022.

- Tran* (2016) *Tran, Vinh Q: «Rettsanvendelse i motvind».*
Sjørettsfondet, 2016. MarIus nr. 536.
- Utgård* (2023) *Utgård, Karl Arne: «Kritiske merknader til HR-2021-1975-S (Fosen)».* Domsanalyse i artikkelform. Rett24, 2023.
Tilgjengelig [for nedlasting her](#).
- Vangsnes* (2018) *Vangsnes, Jørgen Aandal: «Sivilprosess i et nøtteskall»,* 2.utg..
Gyldendal, 2018.
- Vangsnes* (2021) *Vangsnes, Jørgen Aandal: «I rettskraftreglenes randsone».* Jus-
sens Venner vol.56/5, s. 369–382, 2021.

6.7 Figurer

- 6.7.1 Figur 1 (punkt 1.2.1) Utslippskutt [Tilgjengelig her:](#)
- 6.7.2 Figur 2 (punkt 1.2.3) Nåverdi [Tilgjengelig her:](#)
- 6.7.3 Figur 3 (punkt 4.3.1) Kartgrafikk over Fosen-utbyggingen. [Tilgjengelig her:](#)
- 6.7.4 Figur 4: (punkt 4.3.1) Reinbeiteområder i samisk reindrift [Tilgjengelig her:](#)

6.8 Informasjon fra nettsider sortert etter fotnotens nummerering

- N.6 Investopedia:1 «Energy Return on Investment (EROI): Overview, Calculations»

Publisert 06.juni 2022. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://www.investopedia.com/terms/e/energy-return-on-investment.asp>

- N.7: World Economic Forum:1 «Energy Vision 2013 Energy transitions: Past and Future»

Publisert januar 2013 Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
https://www3.weforum.org/docs/WEF_EN_EnergyVision_Report_2013.pdf

N.8 Macrotrends:1 «World GDP 1960-2024»

Publiseringsdato *ukjent*: Oppdateres jevnlig. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://www.macrotrends.net/countries/WLD/world/gdp-gross-domestic-product>

N.9 Reuters:1 «Renewables growth did not dent fossil fuel dominance in 2022, report says»

Publisert 26.juni 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://www.macrotrends.net/countries/WLD/world/gdp-gross-domestic-product>

N.11 E24:1 «Energi Norge: Over halvparten av all energi i Norge er fornybar »

Publisert 19.august 2021. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://e24.no/energi-og-klima/i/9KBd3w/energi-norge-over-halvparten-av-all-energi-i-norge-er-fornybar>

N.14 Statistisk sentralbyrå:1 «Liten nedgang i utslipp av klimagasser i 2022»

Publisert 08.juni 2023. Sist besøkt 04.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://www.ssb.no/natur-og-miljo/forurensning-og-klima/statistikk/utslipp-til-luft/artikler/liten-nedgang-i-utslipp-av-klimagasser-i-2022>

N.15 Boston Consulting Group:1 «Outlook for Norway – Building sustainable industrial advantage through the green transition»

Publisert 09. januar 2024. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://web-assets.bcg.com/99/1d/dfecc5bb4b8f93e24a695f73f786/outlook-for-norway-building-sustainable-industrial-advantage-through-the-green-energy-transition.pdf>

N.19 (Noregs vassdrags- og energidirektorat) NVE:1 «Energibruk»

Publisert 28.juni 2021, oppdatert 20.desember 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://www.nve.no/energi/energisystem/energibruk/>

N.21 Teknisk ukeblad: 1 «Åslaug Haga: Disse tre grafene burde få Stortinget til å skjelve»

Publisert 20.september 2023. Sist besøkt 14.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.tu.no/artikler/aslaug-haga-disse-tre-grafene-burde-fa-stortinget-til-a-skjelve/536929>

N22: NTB:1 (via finansavisen)

«Fornybarinvesteringene i fjor var de laveste siden 2010»

Publisert: 05.januar.2024. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

https://www.finansavisen.no/finans/2024/01/05/8079450/fornybarinvesteringene-i-fjor-var-de-laveste-siden-2010?zephyr_sso_ott=Oe95bh

N.23 Statistisk sentralbyrå:1

«Liten nedgang i utslipp av klimagasser i 2022»

Publisert 08.juni 2023. Sist besøkt 04.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.ssb.no/natur-og-miljo/forurensning-og-klima/statistikk/utslipp-til-luft/artikler/liten-nedgang-i-utslipp-av-klimagasser-i-2022>

N.25 Statnett:1

«Økt tempo i energiomstillingen – svakere norsk energibalanse»

Publisert 01.september 2023. Sist besøkt 14.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.statnett.no/om-statnett/nyheter-og-pressemedlinger/nyhetsarkiv-2023/okt-tempo-i-energiomstillingen--svakere-norsk-energibalanse/>

N.24 (Noregs vassdrags- og energidirektorat) NVE:2

«NVEs analyse: lite sannsynlig med kraftunderskudd de nærmeste årene»

Publisert 14.september.2023, Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.nve.no/energi/analyser-og-statistikk/kraftbalanse-og-kraftpris/nves-analyse-lite-sannsynlig-med-kraftunderskudd-de-naermeste-aarene/>

N.32 Energifakta Norge:1

«Kraftproduksjon»

N.717

Publiseringsdato *ukjent*. Oppdatert 30.november 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://energifaktanorge.no/norsk-energiforsyning/kraftforsyningen/>

N.33 Energi og klima:1 «Vind sto for 10 prosent av norsk kraftproduksjon i 2022»

Publiseringsdato 19.oktober 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://www.energiogklima.no/nyhet/datakilder/status-for-vindkraft-i-norge>

N.36 E24:2 «Regjeringen gir milliarder til nye satsinger i Grønt industriløft»

Publisert: 28. september 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://e24.no/energi-og-klima/i/0QyorM/regjeringen-gir-milliarder-til-nye-satsinger-i-groent-industriloeft>

N.36 Regjeringen:1 «Grønt industriløft»

Publiseringsdato *ukjent*. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/gront-industriloft/id2920282/>

N.37 Regjeringen:2 «Norge og Tyskland tar hydrogensamarbeidet et skritt videre»

Publiseringsdato 09.september 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norge-og-tyskland-tar-hydrogensamarbeidet-et-skritt-videre/id2993340/>

N.41 E24:3 «Gjenopptar behandling av vindkraft på land »

Publisert 08.april 2021. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
<https://e24.no/energi-og-klima/i/k6jrav/gjenopptar-behandling-av-vindkraft-paa-land>

N.44 (Norges Riksringkasting) NRK:1 «Én av to mener Fosen-anlegget bør stoppes»

Publisert 20.april. 2023. Sist besøkt 14.januar 2024: Tilgjengelig her:
https://www.nrk.no/sapmi/meningsmaling-om-fosen_-en-av-to-mener-anlegget-bor-stoppes-1.16376449

N.45 (Norges Riksringkasting) NRK:1 «Hvordan ser man fornorskningen i dag?»

Publisert 08.juni. 2023. Sist besøkt 14.januar 2024: Tilgjengelig her:

https://www.nrk.no/sapmi/meningsmaling-om-fosen_-en-av-to-mener-anlegget-bor-stoppes-1.16376449

N.46 Aftenposten:1 «Støre innrømmer pågående menneskerettighets
N.712 brudd på Fosen»

Publisert 03.mars 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.aftenposten.no/norge/i/69WOPL/stoere-innroemmer-paagaende-menneskerettighetsbrudd-paa-fosen>

N.47 Aftenposten:2 «Støre sier ikke unnskyld til samene, men sier
situasjonen på Fosen er beklagelig»

Publisert 01.mars 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.aftenposten.no/norge/i/AP0w2x/stoere-sier-ikke-unnskyld-til-samene-men-sier-situasjonen-paa-fosen-er-beklagelig>

N.48 Aftenposten:3 «Støre etter møtet med Fosen-aksjonistene: – Det var
riktig å beklage nå. »

Publisert 03.mars 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.aftenposten.no/norge/i/mQzoOO/stoere-etter-moetet-med-fosen-aksjonistene-det-var-riktig-aa-beklage-naa>

N.49 Landbruksdirektoratet:1 «Reindriftsnæringen»

Publisert 03.mars 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.aftenposten.no/norge/i/mQzoOO/stoere-etter-moetet-med-fosen-aksjonistene-det-var-riktig-aa-beklage-naa>

N.51 NHO:1 «Kraftløftet: En helhetlig tiltaksplan for å sikre nok
kraft

Publisert 04.januar 2024, Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.nho.no/tema/energi-miljo-og-klima/artikler/kraftloftet-en-helhetlig-tiltaksplan-for-a-sikre-nok-kraft/>

N.47 NVE:2

«Forurensning» (under «kunnskapsgrunnlag om virkninger av vindkraft på land»)

Publisert 01.mars 2022, oppdatert 30.oktober 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her: <https://www.nve.no/energi/energisystem/vindkraft/kunnskapsgrunnlag-om-virkninger-av-vindkraft-paa-land/forurensning/>

N.48 E24:3
land»

«Gjenopptar behandling av vindkraft på

Publisert: 08.april 2022. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her: <https://e24.no/energi-og-klimatekologi/k6jrav/gjenopptar-behandling-av-vindkraft-paa-land>

N.51 NRK:1

«Én av to mener Fosen-anlegget bør stoppes»

Publisert: 20.april 2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her: https://www.nrk.no/sapmi/meningsmaling-om-fosen_-en-av-to-mener-anlegget-bor-stoppes-1.16376449

N.52: Dagsavisen:1
for

«Ny samisk bølge på film og TV: Storserie NRK»

Publisert: 16.april 2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her: <https://www.dagsavisen.no/kultur/2023/01/16/ny-samisk-bolge-pa-film-og-tv-storserie-for-nrk/>

N.53: Stortinget: 1

«Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner»

Publisert: 01.juni.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her: <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf>

Publisert 8. juni 2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her: <https://www.nrk.no/sapmi/dette-er-funnene-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonens-1.16434263>

54: Aftenposten: 1 «Støre innrømmer pågående menneskerettighetsbrudd på Fosen»

Publisert: 03.03.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://www.aftenposten.no/norge/i/69WOPL/stoere-innroemmer-paagaende-menneskerettighetsbrudd-paa-fosen>

N:55: Aftenposten: 2 «Støre sier ikke unnskyld til samene, men sier situasjonen på Fosen er beklagelig»

Publisert: 01.03.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://www.aftenposten.no/norge/i/AP0w2x/stoere-sier-ikke-unnskyld-til-samene-men-sier-situasjonen-paa-fosen-er-beklagelig>

N.56: Aftenposten: 3 «Støre etter møtet med Fosen-aksjonistene: Det var riktig å beklage nå»

Publisert: 02.03.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://www.aftenposten.no/norge/i/mQzoOO/stoere-etter-moetet-med-fosen-aksjonistene-det-var-riktig-aa-beklage-naa>

N.57: Landbruksdirektoratet: 1 «Reindriftsnæringen»

Publisert: Ikke oppgitt. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/reindrift/reindrift-i-norge/reindriftsnaeringen>

N.60-1 (Norsk Telegrambyrå) NTB:1 «Fornybarinvesteringene i fjor var de laveste siden 2010»

Publisert i Finansavisen 05.januar 2024. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:
https://www.finansavisen.no/finans/2024/01/05/8079450/fornybarinvesteringene-i-fjor-var-de-laveste-siden-2010?zephrosso_ott=Oe95bh

N.60-2: Europower 1: «Tidens høyeste politiske risiko for å investere i fornybar energi?»

Publisert 02.mars.2023. Publisert: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://www.europower.no/debatt/-tidens-hoyeste-politiske-risiko-for-a-investere-i-fornybar-energi-/2-1-1409640>

N.60-3: E24:4

«USA-gigant slakter norsk
skatteforslag: -
Skadelig for levedyktigheten til
vindkraftverk»

Publisert: 15. Mars. 2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://e24.no/energi-og-klima/i/zE9jqr/usa-gigant-slakter-norsk-skatteforslag-skadelig-for-levedyktigheten-til-vindkraftverk>

N.62: DN:1
ringen

«Amerikansk gigant fyrer løs mot regje-
om grunnrenteskatt»

Publisert: 18. desember 2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.dn.no/politikk/grunnrentebeskatning/blackrock/rabobank/amerikansk-gigant-fyrer-los-mot-regjeringen-om-grunnrenteskatt/2-1-1420123>

N.66: VG: 2

«Enige om Fosen-avtale - vindturbinene blir
stående i sør»

Publisert: 18. desember 2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/kE5mmj/enige-om-fosen-avtale>

N.66: Energiwatch:1

«Ingen enighet mellom Roan»

Publisert: 27.04.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

https://energiwatch.no/nyheter/politikk_marked/article15699407.ece

N.81: E24:5

«Spår dyr strøm til 2035: - Dette har vi vært
bekymret for lenge»

Publisert: 21.11.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://e24.no/energi-og-klima/i/abRKGE/spaar-dyr-stroem-til-2035-dette-har-vi-vaert-bekymret-for-lenge>

N.82: Stortinget.no:2

«Innstilling fra energi- og miljøkomiteen om
Enderinger i energiloven og plan- og
bygningsloven (vindkraft på land) (Innst. 483
L (2022-2023), jf. Prop. 111 L (2022-2023)).

Publisert: 09.juni.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024 Tilgjengelig her:

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2022-2023/refs-202223-06-09/?m=8&c=False>

100: Statens vegvesen:1

Publisert: Ikke oppgitt. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.vegvesen.no/fag/veg-og-gate/planlegging-prosjektering-og-grunnerverv/grunnerverv/>

N.98: DN:2

«Driften av vindturbinene på Fosen må stoppes»

Publisert: 16.mars.2023 Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.dn.no/innlegg/jus/fosen/vindkraft/driften-av-vindturbinene-pa-fosen-ma-stoppes/2-1-1419966>

N.119: Advokatbladet:1

«Lovene fungerer ikke etter sitt formål om folk ikke forstår dem»

Publisert: 22.november.2021 Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.advokatbladet.no/sprakdebatt/lovene-fungerer-ikke-etter-sitt-formal-om-folk-ikke-forstar-dem/170637>

N.239: E24:5

«Spår dyr strøm til 2035 – Dette har vi vært bekymret for lenge»

Publisert: 21.november.2023 Sist konsulert: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://e24.no/energi-og-klima/i/abRKGE/spaar-dyr-stroem-til-2035-dette-har-vi-vaert-bekymret-for-lenge>

N.242: DNV:1

«Energy Transition Norway 2023»

Publisert: 21.november.2023 Sist konsulert: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://e24.no/energi-og-klima/i/abRKGE/spaar-dyr-stroem-til-2035-dette-har-vi-vaert-bekymret-for-lenge>

266-1: Energiwatch.no: 2

«Norsk industri: - Kraftunderskudd er rett rundt hjørnet»

Publisert: 22.11.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
https://energiwatch.no/nyheter/politikk_marked/article16624192.ece

N.467: Rett24:1

«Karl Arne Utgård: - Jeg forstår ikke hvordan noen er kommet på at staten har en plikt til å rive vindmøller»

Publisert: 6.desember 2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://rett24.no/articles/karl-arne-utgard--jeg-forstar-ikke-hvordan-noen-er-kommet-pa-at-staten-har-plikt-til-a-rive-vindmoller>

N.476-2: E24:6

«Usikker fremtid for Fosen-vindkraft:
-Må nok strekke seg ganske langt»

Publisert: 27.oktober.2021. Sist besøkt: 14.januar.2024 Tilgjengelig her:
<https://e24.no/energi-og-klimatekni/8QOw62/usikker-fremtid-for-fosen-vindkraft-maa-nok-strekke-seg-ganske-langt>

N.476-2 ELHUB: 1

«Kraftmarketsåret 2022»

Publisert: Ikke oppgitt. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://elhub.no/kraftmarkedsaret-2022/>

N.477: Statnett: 2

«Derfor har vi høye strømpriser»

Publisert: Ikke oppgitt. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://www.statnett.no/om-statnett/bli-bedre-kjent-med-statnett/om-strompriser/fakta-om-prisomrader/>

N.639: Regjeringen: 3

«Elsertifikatordningen»

Publisert: 14.10.2021. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://www.regjeringen.no/no/tema/energi/fornybar-energi/elsertifikater/id2075998/>
Sist oppdatert 14. oktober 2021, sist besøkt 10. mai 2023

N.640: TU:2

«Norges største vindpark åpnes i dag»

Publisert: 22.mai.2019. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:
<https://www.tu.no/artikler/norges-storste-vindpark-apnes-i-dag/465862>

N.641: Øyfjellet Vind:1.

«Fakta om prosjektet»

Publisert: 22.mai.2019. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://oyfjelletvind.no/fakta-om-prosjektet/>

N.644-1: NIM:1

“Menneskerettslig vern mot inngrep i samiske
bruksområder” s.10.

Publisert: Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

https://www.nhri.no/wpcontent/uploads/2022/01/Rapport_VernSamiskeBruksomraader_enkelsider.pdf

N.644-2: Sametinget:1

«Energikommisjonens rapport om «Mer av
alt– raskere»

Publisert: ikke oppgitt. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://sametinget.no/aktuelt/energikommisjonens-rapport-om-mer-av-alt-raskere.23578.aspx>

N.645-1: NRK:2

«Advokat Keiserud mener staten tjener penger
ulovlig på Fosen»

Publisert: 27.06.2023 Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.nrk.no/sapmi/advokat-erik-keiserud-mener-driften-i-roan--og-storheia-vindkraftanleggene-er-ulovlig-1.16431788> Advokat Erik Keiserud tar til orde for endringer. Professor

N.645-3: NRK:3

Øyvind Ravna: <https://www.nrk.no/sapmi/vil-unnga-nye-fosen-saker--foreslar-a-avvikle-forhandstiltredelse-1.16434387> <https://www.nrk.no/trondelag/onsker-endring-av-loven-etter-fosen-dommen-1.16324058>

N.647: NIM:2

«Årsmelding 2021»

Publisert: Ikke oppgitt. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.nhri.no/arsmelding/arsmelding2021/nim-anbefaler/>

N.650: Stortinget.no:3

«Spørsmål 1, SV»

Publisert: 23.mai.2023 Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2022-2023/inns-202223-4831-vedlegg.pdf>

N.656: NRK:6 https://www.nrk.no/sapmi/faktisk.no_-reinen-har-mindre-enn-40-prosent-av-landarealet-a-beite-pa-1.16333592

N.682: Regjeringen:6 «Tiltakspakke for reindrift og energi»
N.741: Regjeringen:6
N.744: Regjeringen:6
N.744: Regjeringen:6
N.754: Regjeringen:6
N.756: Regjeringen:6

Publisert: 20.desember 2023. Sist besøkt: 14.januar2024. Tilgjengelig her

<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/tiltakspakke-for-reindrift-og-energi/id3019596/?expand=factbox3019605>

N.658: Energiwatch:3 “Duket for vindkraft-bonanza i Finnmark»

Publisert: 13.november 2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.nrk.no/nordland/regjeringen-vil-frigjore-kraft-tilsvarende-melkoya-i-nord-norge-1.16524831>

N.662: NRK:3 «Bedrifter roper etter mer kraft – nå kan «Melkøya-strømmen» slippes fri»

Publisert: 30.august.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.nrk.no/nordland/regjeringen-vil-frigjore-kraft-tilsvarende-melkoya-i-nord-norge-1.16524831>

N.680: E24:8 «Statkraft-sjefen varsler flere vindkraftprosjekter»

Publisert: 8.januar 2024 Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://e24.no/energi-og-klimatekologi/i/4o2Xja/statkraft-sjefen-varsler-flere-vindkraftprosjekter>

N.707: DN:4 «Beregner verdifall for milliarder på Fosen»

Publisert: 12.november 2023 Sist besøkt: 14.januar2024. Tilgjengelig her:

<https://www.dn.no/energi/vindkraft/statkraft/christian-rynning-tonnesen/beregner-verdifall-for-milliarder-pa-fosen/2-1-1552915>

N.46 Aftenposten:1 «Støre innrømmer pågående menneskerettighets
N.712 brudd på Fosen»

Publisert 03.mars 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://www.aftenposten.no/norge/i/69WOPL/stoere-innroemmer-paagaende-menneskerettighetsbrudd-paa-fosen>

713: Regjeringen:4

«Kraft- og industriløft for Finnmark»

Publisert:08.august.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/kraft-og-industriloft-for-finnmark/id2990581/>

716: E24:7

«11 kroner kWh i Trondheim»

Publisert: 22.februar.2010. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://e24.no/naeringsliv/i/GG6Pe6/11-kroner-kwh-i-trondheim>

727: E24:8

«Enighet på stortinget om
grunnrenteskatt for vindkraft på land»

Publisert: 30.mars.2023. Sist besøkt: 14. januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://e24.no/energi-og-klima/i/5BX1AO/enighet-paa-stortinget-om-grunnrenteskatt-for-vindkraft-paa-land>

729: E24:9

«Hafslund, Eidsiva og Akershus
Energi mener premissene for å
realisere vindkraft er bedre nå.»

672: DN:3

«Slaget om grunnrenteskatten:
Ambassadører og toppdiplomater
troppet hos Vedum»

Publisert: 29.mars.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.dn.no/politikk/trygve-slagsvold-vedum/vindkraft/slaget-om-grunnrenteskatten-ambassadorer-og-toppdiplomater-troppet-opp-hos-vedum/2-1-1420827>

N:673-2: DN:1

N.729-1: DN:1

«Amerikansk gigant fyrer løs mot
regjeringen om grunnrenteskatt»

Publisert:16.mars.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.dn.no/politikk/grunnrentebeskatning/blackrock/rabobank/amerikansk-gigant-fyrer-los-mot-regjeringen-om-grunnrenteskatt/2-1-1420123>

N.674: E24:10

«Hafslund og Eidsiva inngår
vindsamarbeid med Akershus
energi»

Publisert: 11.januar. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://e24.no/energi-og-klima/i/gE8Kma/hafslund-og-eidsiva-inngaar-vind-samarbeid-med-akershus-energi>

N:670: E24:9

«USA-gigant slakter norsk
skatteforslag: - Skadelig for
levedyktigheten til vindkraftverk»

Publisert: 15.mars.2023. Sist besøkt: 14.01.2023. Tilgjengelig her:

<https://e24.no/energi-og-klima/i/zE9jqr/usa-gigant-slakter-norsk-skatteforslag-skadelig-for-levedyktigheten-til-vindkraftverk>

N:673-2: DN:1

«Amerikansk gigant fyrer løs mot
regjeringen om grunnrenteskatt»

Publisert: 16.mars.2023. Sist besøkt: 14.01.2023. Tilgjengelig her:

<https://www.finansavisen.no/politikk/2023/09/07/8034343/er-norge-i-ferd-med-a-fa-et-rodt-flagg>

678: Regjeringen:5

«Avtalen mellom Sør-Fosen sitje og
Fosen Vind»

Publisert: 18.desember.2023. Sist besøkt: 14. januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/avtale-mellom-sor-fosen-sijte-og-fosen-vind/id3019277/>

N.711: The Guardian:1

«Demonstration in Oslo seeks
removal of windfarms in indigenous
region»

Publisert: 11.oktober 2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.theguardian.com/world/2023/oct/11/demonstration-in-oslo-seeks-removal-of-windfarms-in-indigenous-region>

N.713: NRK:4 .

«FN støtter reindriftssamene – kan stoppe Norges største vindpark»

Publisert: 11.desember.2018. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

https://www.nrk.no/trondelag/tre-ar-siden-fn-ba-norge-om-a-stanse-utbygging-_uavklart-hva-cerd-gjor-med-vindkraftsak-1.15691426 <https://www.nrk.no/trondelag/fn-kan-stoppe-vindpark-pa-fosen-1.14336831>

N.714 Rett24:2

«Dommerforeningen kritiserer Regjeringen for ikke å følge opp Fosen-dommen»

Publisert: 24.november.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://rett24.no/articles/dommerforeningen-kritiserer-regjeringen-for-ikke-a-folge-opp-fosen-dommen>

N:673-2: DN:1

N.729-1: DN:1

«Amerikansk gigant fyrer løs mot regjeringen om grunnrenteskatt»

Publisert:16.mars.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.dn.no/politikk/grunnrentebeskatning/blackrock/rabobank/amerikansk-gigant-fyrer-los-mot-regjeringen-om-grunnrenteskatt/2-1-1420123>

N731: Advokatbladet: 3

«Den første høyesterettsdommen i moderne tid som myndighetene bevisst ikke etterlever»

Publisert: 11.oktober.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.advokatbladet.no/fosen-saken-hoyesterett-menneskerettigheter/den-forste-hoyesterettsdommen-i-moderne-tid-som-myndighetene-bevisst-ikke-etterlever/201846>

N.716: DN:5

«Statkraft storsatser på vind og vannkraft i Norge. For lite mener Høyres Nikolai Astrup».

Publisert: 09.januar.2024. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.dn.no/energi/statkraft/vindkraft/vannkraft/statkraft-storsatser-pa-vind-og-vannkraft-i-norge-for-lite-mener-hoyres-nikolai-astrup/2-1-1580024>

N.32 Energifakta Norge:1

«Kraftproduksjon»

N.717

Publiseringsdato *ukjent*. Oppdatert 30.november 2023. Sist besøkt 11.januar 2024: Tilgjengelig her:

<https://energifaktanorge.no/norsk-energiforsyning/kraftforsyningen/>

N.718: NVE:2

“Liste over prosjekter for kraftproduksjon i Finnmark»

Publisert: ikke oppgitt. Sist besøkt: 14.januar2024

<https://www.nve.no/media/16518/tabell-prosjekter-for-kraftproduksjon-i-finnmark.pdf>

N.719: Energiwatch:4

“Områdeplan for tre vindkraftverk i Finnmark er vedtatt»

Publisert: 09.januar2024. Sist besøkt: 14.januar2024

https://energiwatch.no/nyheter/politikk_marked/article16740470.ece

N.724: Juristen:1

«Mener Fosen-saken bare er starten på flere interessekonflikter»

Publisert: 21.12.2023 Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://juristen.no/nyheter/2023/12/mener-fosen-saken-bare-er-starten-pa-flere-interessekonflikter>

N.726: FeFo:1

“Fefo sier nei til Darvi vindkraftverk»

Publisert: ikke oppgitt. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.fefo.no/presserom/pressemeldinger/fefo-sier-nei-til-darvi-vindkraftverk.8448.aspx>

N.748: Stortinget:7

«Olje- og energiminister Aasland i Stortinget,
09.juni 2023»

Publisert: 09.06.2023. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2022-2023/refs-202223-06-09/?m=8&c=False>

N.770: Rett24:3

«Nedgangen i sivile saker: Våre perifere
domstoler »

Publisert: 19.september 2022. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://rett24.no/articles/nedgangen-i-sivile-saker-vare-perifere-domstoler>

N.771: Rett24:4

«Sakskostnadene i tingrettene nær doblet på
10 år »

Publisert: 19.september 2022. Sist besøkt: 14.januar 2024. Tilgjengelig her:

<https://rett24.no/articles/nedgangen-i-sivile-saker-vare-perifere-domstoler>